

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL
HAKKI BALTACIOĞLU**

Alper GÜREL

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Kamil ŞAHİN**

KIRIKKALE-2024

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL
HAKKI BALTACIOĞLU**

Alper GÜREL

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Kamil ŞAHİN**

KIRIKKALE-2024

Kabul ve Onay

Alper GÜREL tarafından hazırlanan “EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kamil ŞAHİN

İmza.....

Felsefe Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Doç. Dr. Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN

İmza.....

Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Demet KONUR ŞEN

İmza.....

Felsefe Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

Alper GÜREL

(2024)

ÖNSÖZ

Bu araştırma, eğitimde iki reformcu olan Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerine odaklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel bir yöntem takip edilmiştir. Betimsel tarama modeli kullanılan araştırmada literatür geniş bir şekilde taranmış ve gerekli kaynaklara ulaşılmıştır. Kaynaklarda Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun görüşleri doğrudan aktarım yöntemiyle dördüncü bölümde verilerek bu görüşler üzerinden yorumlamaya gidilmiştir.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Kamil ŞAHİN 'e teşekkürlerimi sunarım. Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim

Alper GÜREL

Temmuz/2024

ÖZET

EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL HAKKI
BALTACIOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Kamil ŞAHİN

Temmuz 2024, 104 sayfa

Bu araştırma, eğitimde iki reformcu olan Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerine odaklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel bir yöntem takip edilmiştir. Betimsel tarama modeli kullanılan araştırmada literatür geniş bir taranmış ve gerekli kaynaklara ulaşılmıştır. Kaynaklarda Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun görüşleri doğrudan aktarım yöntemiyle dördüncü bölümde verilerek bu görüşler üzerinden yorumlamaya gidilmiştir. Görüşlerin yorumlanmasında betimsel analiz ile birlikte içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz ile tespitler yapılmış, içerik analizi yöntemiyle tespitlere yönelik kıyaslamalar ve yorumlamalar yapılmıştır.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun görüş ve uygulamalarına dair yapılan inceleme ve değerlendirmelerde; eğitim olgusu yönüyle incelenen görüşlerinin birbirine benzer ve birbirini destekler nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim olgusuna yönelik benzer ve destekleyici görüşleri, Türk eğitim düşüncesinde ortak bir temelde buluştuklarını göstermektedir. Bu benzerliklerin ve destekleyici unsurların varlığı, her iki düşünürün de benzer toplumsal koşullarda yetişmeleri ve Türk eğitim sistemi üzerindeki ortak endişeleri paylaşımları gibi faktörlere dayanabilir.

Okul kademeleriyle ilgili görüşlerinde benzer bakış açılarına sahip oldukları anlaşılan iki düşünürün de eğitim kademelerinin temel meseleleriyle yakından ilgilendikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Genel anlamda benzer görüşlere sahip olan iki düşünürün farklı olduğu tespit edilen görüşlerinde de belirgin zıtlıklar bulunmamaktadır.

Eğitimin en önemli ögesi olan öğretmen unsuru, hem Emrullah Efendi de hem de Baltacıoğlu'nda özel bir öneme sahiptir. Nazır olan Emrullah Efendi, yetkisini kullanarak öğretmenliğin bir meslek olarak algılanması gerektiği konusunda önemli adımlar atmış maddi olanaklarını artırmak için gerekli girişimlerde bulunarak bu konuya ne kadar çok önem verdiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Emrullah Efendi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Eğitim Reformları.

ABSTRACT

**TWO REFORMERS IN EDUCATION: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL HAKKI
BALTACIOĞLU**

Kırıkkale University

Social Sciences Institute

Department of Philosophy, Master's Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Kamil ŞAHİN

July 2024, 104 pages

This research focuses on the educational views of Emrullah Efendi and İsmail Hakkı Baltacıoğlu, two reformers in education. For this purpose, a qualitative method was followed in the research. In the research using the descriptive scanning model, the literature was extensively scanned and the necessary resources were accessed. The opinions of Emrullah Efendi and Baltacıoğlu in the sources are given in the fourth chapter by direct transmission method and interpretation is made based on these opinions. Content analysis method along with descriptive analysis was used to interpret the opinions. Determinations were made with descriptive analysis, and comparisons and interpretations were made regarding the findings with the content analysis method.

In the examinations and evaluations made regarding the views and practices of Emrullah Efendi and Baltacıoğlu; It is concluded that the views examined in terms of education are similar and supportive of each other. Emrullah Efendi and İsmail Hakkı Baltacıoğlu's similar and supportive views on the phenomenon of education show that they meet on a common basis in Turkish educational thought. The existence of these similarities and supporting elements may be based on factors such as the fact that both thinkers grew up in similar social conditions and shared common concerns about the Turkish education system.

It is concluded that both thinkers, who seem to have similar perspectives on school levels, are closely interested in the basic issues of educational levels. There are no obvious contradictions in the different views of two thinkers who have generally similar views.

The teacher element, which is the most important element of education, has a special importance in both Emrullah Efendi and Baltacıoğlu. Minister Emrullah Efendi, using his authority, took important steps to ensure that teaching should be perceived as a profession and showed how much he attaches importance to this issue by taking the necessary initiatives to increase his financial means.

Key Words: Education, Emrullah Efendi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Education Reforms.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
EMRULLAH EFENDİ	4
1.1. Emrullah Efendi'nin Hayatı	4
1.1.1. Entelektüel Kimliği	5
1.1.2. Siyasi Kişiliği ve Görüşleri	7
1.1.3. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı Dönemi	7
1.1.4. Emrullah Efendi'nin Eserleri	11
1.1.4.1. Muhîtu'l-Maârif.....	12
1.1.4.2. Yeni Muhîtu'l-Maârif.....	12
1.1.4.3. İzâhnâme.....	14
1.1.4.4. İlm-i Ahlâk	14
1.1.4.5. İlm-i Hikmet- Felsefe	14
1.1.4.6. İlm-i Ruh.....	15
1.2. Tuba Ağacı Nazariyesi	15
İKİNCİ BÖLÜM	21
İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU	21
2.1. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Hayatı.....	21
2.1.1. Çalışma Hayatı	25
2.1.2. Siyasi Hayatı	27
2.1.3. Eserleri	29
2.1.4. Eğitim Alanında Yazılan Temel Eserleri	31
2.1.4.1. Talim ve Terbiyede İnkılâp	31

2.1.4.2. İçtimai Mektep.....	32
2.1.4.3. Rüyamdaki Okullar.....	33
2.1.4.4. Pedagojide İhtilal	34
2.1.4.5. Toplu Tedris	34
2.2. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Fikir Dünyasında Etkili İsimler	35
2.2.1. J. J. Rousseau	35
2.2.2. Emile Durkheim	35
2.2.3. Henri-Louis Bergson	36
2.2.4. Ziya Gökalp.....	37
2.2.5. M. Satı Bey.....	38
2.2.6. Emrullah Efendi	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL	
HAKKI BALTACIOĞLU	40
3.1. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nda Eğitim Olgusu ..	40
3.2. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim	
Kademelerine Yaklaşımları	50
3.2.1. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun İlköğretime	
İlişkin Görüşleri	52
3.2.2. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Ortaöğretime	
İlişkin Görüşleri	60
3.2.3. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Yüksek	
Öğretime İlişkin Görüşleri	63
3.2.4. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Öğretmene	
İlişkin Görüşleri	70
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	83
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eserleri.....	30
---	----

GİRİŞ

Felsefe, eğitim için değerler ve hedeflerin belirlenmesinde kılavuzluk eden bir disiplin olarak ifade edilebilir. Felsefe, toplumun kültürel değerlerini, normlarını ve toplumsal özelliklerini dikkate alarak eğitim sistemine yönelik bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeve, genellikle toplumun değerleri, inançları, gelenekleri, tarihi geçmişi ve yaşam algıları gibi faktörlere dayanarak bireylerin yetişmesinde ve toplumun gelişiminde rol oynayacak temel prensipleri belirler. Hedeflere yeni hedeflerin eklenmesinde de felsefeye başvurulmaktadır (Kaygısız, 1997, s. 5). Eğitim ise felsefi prensipler doğrultusunda ortaya konulan bu değerler ve hedefleri nasıl hayata geçireceği konusunda uygulamacı bir rol üstlenmektedir (Ergün, 1996). Diğer bir ifadeyle eğitim, felsefe tarafından belirlenen ilke ve amaçların günlük eğitim süreçlerine nasıl entegre edileceği, bireylere nasıl aktarılacağı ve toplumsal gelişmeye nasıl katkı sağlanacağı gibi soruları ele almaktadır. Bu bağlamda, eğitim felsefesinin toplumsal ve kültürel unsurları dikkate alarak eğitim süreçlerini tasarladığı ve yönlendirdiği ifade edilebilir. Bununla birlikte eğitim felsefesi, bireylerin karşılaştığı yaşamsal sorunları da ele alarak eğitim süreçlerini bu gerçekliklere uygun bir şekilde düzenleme sorumluluğunu üstlenmektedir.

Eğitim tarihi açısından bakıldığında, eğitimle ilgili her türlü konuyu, toplumsal ve bireysel tutum ve algılar yönüyle felsefi boyutlarıyla tartıştığı kadar çözüm üretme çabası içerisinde bakış açısı oluşturan iki önemli isim dikkat çekmektedir. Bunlar Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. Emrullah Efendi, Darulfünunun ilk felsefe öğretmenidir. Felsefe üzerine eserler kaleme alan, topluma yön veren, eğitimde ıslahat tartışmalarını başlatan bir isimdir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu da kendi döneminin önemli filozoflarından biri olarak anılmaktadır. Eğitime dair görüş ve uygulamalarını şekillendirirken geniş bir perspektiften ele alıp geçmişteki uygulamalarla çağdaş eğitim uygulamalarını birleştirerek yeni bir model önerisi sunan, pedagoğ, filozof, sanat aşığı bir isimdir.

Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu, eğitimin yenileşmesi yönünde ihtiyaç duyulan tedbirlerle ilgili kafa yoran, eyleme geçen, eserleriyle toplumu

bilinçlendirmeye çalışan nadir eğitim reformcularındandır. Her iki ismin de eğitim sorunlarına pedagojik ve felsefi yönden derinlemesine bir yaklaşım içerisinde olduğu gerek görüşlerinde gerekse eylemlerinde açıkça görülmektedir.

Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi eğitim reformcularının görüşlerini incelemek, Türk eğitim tarihindeki düşünsel evrimi ve eğitim sistemine yönelik çeşitli perspektifleri anlamak adına önemlidir. Her iki reformcu da kendi dönemlerinde etkili olmuş ve Türk eğitim sistemine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu araştırmanın gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

- Siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerin çok yoğun bir şekilde yaşandığı dönemde Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim olgusuna yaklaşımını öğrenmek.
- Reformcuların eğitim kademeleriyle ilgili uygulamalarını anlamak.
- Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitimde baş aktör rolü üstlenen öğretmen faktörüne bakış açısını incelemek.

Araştırmanın gerekçelerinin belirlenmesi aynı zamanda çalışmanın teorik arka planının tasarlanmasını da kolaylaştırmıştır. Araştırmanın teorik çerçevesinde ilk olarak Emrullah Efendi'nin yaşamına dair detaylı bilgilere yer verilmiştir. Emrullah Efendi'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan yakınlığı ve cemiyetin düşüncelerinin önemli savunucusu durumunda olması nedeniyle Emrullah Efendi'nin siyasi görüşlerinin ele alındığı bir başlık oluşturulmuştur. Ayrıca nazırlık dönemlerinde eğitimle ilgili meclis kürsüsünde yapmış olduğu konuşmalar ve maarif olarak hizmetlerinin detaylı bir şekilde ele alınması için Maarif Nazırlığı dönemi de ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Emrullah Efendi'nin kıymetli eserleri de başlık halinde ele alınmış ve eserleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümün son başlığı ve bu bölümde en fazla detaya yer verilen Tuba Ağacı Nazariyesi'dir. Tuba Ağacı Nazariyesi, günümüz aydınları tarafından dahi üzerine araştırmalar yapılan ve tartışılan bir ıslahat girişimidir. Araştırmanın üçüncü bölümü İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na ayrılmıştır. Bu bölümde Baltacıoğlu'nun hayatı, meslek yaşamı, siyasi hayatı, eserleri, Eğitim alanında yazdığı temel eserler ve fikir dünyasında etkili isimlere yer verilmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümünde Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun eğitim felsefesi ve eğitimdeki uygulamaları bağlamında benzer ve farklı yönleri incelenmiş ve görüşleri ve uygulamaları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Beşinci bölüm ise araştırmanın sonuçlarının yer aldığı bölümdür.

Araştırmada yöntem olarak nitel yöntem takip edilmiştir. Nitel araştırma; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak açıklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 41). Nitel araştırmalarda nicel çalışma yönteminden farklı bir yol takip edilerek sayısal veriler üzerinden inceleme yapılmamaktadır. Betimsel tarama modeli kullanılarak ilgili dokümanlara ulaşılarak geçmişte var olan herhangi bir durum olduğu gibi betimlenmektedir (Karasar, 2007, s.77). Bu araştırmada çalışmanın amacına uygun olarak betimsel tarama modeli ile incelenen kaynaklardan elde edilen bilgiler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel araştırmalarda sık sık tercih edilen betimsel analiz yöntemi, elde edilen verilerin doğrudan alıntılarla desteklenmesi, özetlenip yorumlanmasına dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 42). Bununla birlikte incelenen iki düşünürün görüş ve uygulamalarının incelenmesinde içerik analizi yöntemi de kullanılmıştır. Önce betimsel analiz yapılmış, sonrasında da içerik analizine göre derinlemesine incelenip kıyaslamalar yapılarak yorumlama yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMRULLAH EFENDİ

1.1. Emrullah Efendi'nin Hayatı

Edirne'ye bağılı Lüleburgaz kasabasında 1858 (H.1275) tarihinde dünyaya gelen Emrullah Efendi, Tüccar Ali Efendi'nin oğludur (Mert, 2006). Emrullah Efendi'nin ailesine dair kaynaklarda detaylı bilgiye rastlanmamakla birlikte arşiv araştırmalarından hareketle evli ve birden fazla çocuğu olduğu ve çocuklarından birinin kız olduğu, babasının adının Ali Efendi olduğu bilinmekte ancak eşi ve annesine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır (Aksoy, 2000, s. 30).

Emrullah Efendi'nin eğitim hayatında ilk ve ortaokul öğrenimini Lüleburgaz'da tamamlamış, Mekteb-i Mülkiye için İstanbul'a gitmiş ve 1882'de okulunu ikincilikle bitirerek lisans (mülâzemet rüûsu) ve siyasal bilimler diploması (Ulûm-ı Siyasiyye şahadetnamesi) almıştır (Yörük, 2007, s. 19). Mezuniyetinin ardından çeşitli illerde Maarif Müdürlüğü yapmıştır (Gövsa, 1933). Ali Çankaya, Emrullah Efendi'nin çok başarılı bir isim olduğu için birçok önemli ilde Maarif Müdürlüğü vazifesine getirildiğini düşünmektedir (Çankaya, 1968, s. 97). 1893'te siyasi nedenlerle Avrupa'ya gitmek (fırar) zorunda kalmıştır. Göçmen'e (1995) göre Emrullah Efendi, İzmir Maarif Müdürlüğü vazifesindeyken Abdülhamit aleyhine eylemler düzenlemiş ve zarar görmemek için İsviçre'ye kaçmıştır.

Emrullah Efendi, 1894'te İsviçre'nin Cenevre kentinde Gazeteci Tefvik Nevzad (1865-1906) birlikte Jön Türk basının ilk siyasi yayın organı olarak bilinen "Hizmet" gazetesini çıkarmıştır. İsviçre'de kaldıkları süre içerisinde maddi sıkıntılar yaşıyan Emrullah Efendi ve Tefvik Nevzad, fırası oldukları için de hareket alanları kısıtlanmış ve gazetenin yayını daha fazla sürdürmemişlerdir. Hizmet gazetesinin dili çok sert olmamasına rağmen Osmanlı hükümeti tarafından tehlikeli bir içerik olarak kabul edilmiş ve gazetenin ülke sınırlarına girişi yasaklanmıştır. Osmanlı

hükümeti bir taraftan da suçluların ülkeye iadesini talep etmiştir. 1894 yılında İsviçre hükümetinden iade talebinde bulunan hükümet, Emrullah Efendi ve Tevfik Nevzad'ın "adi bir suçlu" gibi ülkeye getirilmesini sağlamıştır (Göçmen, 1995, s. 143).

1894 yılının Nisan ayında ülkeye getirilen Emrullah Efendi'nin İzmir'de yaşamasına izin verilmiştir. 1894 yılının temmuz ayında maarif muhasebecisiyle tartışan Emrullah Efendi, mahkemeye sevk edilmesinin ardından tutuklanarak hapse atılmıştır (Hanioğlu, 1985). Birkaç ay hapiste kaldıktan sonra tahliye olan Emrullah Efendi İstanbul'a gitmiştir. Maddi ve manevi olarak zor durumda olan Emrullah Efendi, Servet-i Fünun gazetesinde kendi adını kullanmadan "Emrî" imzasıyla eğitim alanında yazılar yazmıştır (Levend, 1973).

1900 yılında Abdülhamit tarafından affedilen Emrullah Efendi, Maarif Meclisi üyeliğine atanmıştır. Meşrutiyet'in ilanının ardından Galatasaray Sultânisi Müdürü olmuş, kısa bir süre sonra da Meclis-i Maarif-i İlmiyye Dairesi Başkanlığına atanmıştır. Aynı yıl içerisinde mebus seçilerek Kırklareli mebusu olarak meclise girmiştir (Kazıcı, 1995, s. 165). Mebus olmasıyla Meclis-i Maarif-i İlmiyye Dairesi Başkanlığından ayrılmış ve 10 Ocak 1910 yılında İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Maârif Nazırlığı görevine getirilmiştir. Bazı çevrelerce eleştirilen Emrullah Efendi, 1911 yılının Şubat ayında görevinden istifa etmiştir. Küçük Mehmed Sait Paşa kabinesinde yeniden göreve getirilen Emrullah Efendi'nin Maârif Nazırlığı görevi, 21 Temmuz 1912'de kabinenin dağılmasıyla sona ermiştir (Mert, 2006). 14 Ağustos 1914 tarihinde de vefat etmiştir.

1.1.1. Entelektüel Kimliği

İlmi ve sosyal problemlerle ilgilenmeye küçük yaşlardan başlayan Emrullah Efendi, ülkenin önemli meselelerine eğilen azimli bir kişidir. Emrullah Efendi, Mekteb-i Mülkiye'de iyi bir eğitim aldığı gibi Fransızca'yı da iyi derecede bitirmiştir. Önemli derslerde öğretmenlik yapan Emrullah Efendi, dönemin sayılı pedagoji uzmanlarından (Akyüz, 1997, s. 160).

Uşaklıgil (1987) Emrullah Efendi'nin dürüstlüğü, namuslu olmanın sembolü olarak gösterilebileceğini belirterek bütün hareket ve davranışlarında sağduyuya çok önem verdiğini ifade etmektedir. Halit Ziya, Emrullah Efendi'nin kişiliğini anlatırken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kafasında bir fikir doğup da ona uygun görünecek olursa o yönde esen rüzgarın istikametine uyar ve artık etrafını görmeyerek gözleri yalnız dönülecek noktaya dikilmiş uykusunda yürüyen bir adam halinde ilerlerdi. Hatta böyle doğuvermiş bir fikrin tahrikiyle yürürken daima burnunun üzerinden kayıp düşen yahut buğulanıp örtülen gözlüğünün ardında gözleri karşısındakini görmeyen ona bakmayan bir donukluk alır ve bütün kendisine söylenen sözleri hep kafasında bir çivi gibi saplanmış fikrin etrafında bir kayayı aşındırmayan su çırpıntıları gibi geçitirirdi. Tam manasıyla bir ilim adamı olan bu zat, hayatın pratik yanıyla hiç meşgul olmamıştı...” (Uşaklıgil, 1981, s. 60).

Uşaklıgil’in (1981) görüşünden hareketle Emrullah Efendi’nin liderlik yönünün güçlü olduğu belirtilebilir. Ayrıca Emrullah Efendi’nin bir fikrin peşinden koşması, onu gerçekleştirmek uğruna her şeyi göze alabilen bir yapıda olması, onun hem bir düşünür hem de aksiyon insanı olduğunu göstermektedir. Emrullah Efendi’nin fikir üreten ve bu fikrini pratiğe dökerek yolları arayan bir özellikte olması, onun ülkesi için yararlı olabilecek adımları atma kabiliyetine sahip olduğunu da göstermektedir.

Eğitim alanında adımlar atmak isteyen Emrullah Efendi, 14 Mart 1913 yılında bilim faaliyetlerini destekleyen bir dernek açmış (Türk Bilgi Derneği) ve bu derneğin en önemli faaliyeti “Bilgi Mecmuası” adlı bir dergiyi çıkarmak olmuştur. Uzun ömürlü olmayan dergiden yalnızca 7 sayı çıkarılabilmektedir (Hatipoğlu, 2000, s. 452).

Kısa süren yayın hayatına karşın entelektüellik yönü güçlü olan Bilgi Mecmuası, II. Meşrutiyet’in ilanı, 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, Bâb-ı Âli Baskını, Balkan Savaşları gibi birçok önemli olayın gerçekleştiği dönemde yayın yapan bir dergi olmasına rağmen politik ortamın sorunlarını yazıya dökmemiş, çoğunlukla bağımsız olarak yayın yapmış bir dergi olarak ifade edilmektedir. Derginin dönemin şartlarından kısmen bağımsız olması, bilimsel alana özerklik kazandırılması olarak yorumlanmaktadır (Kaya, 2020, s. 88). Buradan hareketle Emrullah Efendi’nin dahil olduğu eğitim faaliyetlerinde tek amacının ülkesine hizmet etmek olduğu ve bunu yaparken ticari bir karşılık ya da dönemin politikasını desteklemek, siyasi bir çıkar elde etmek gibi düşüncelerinin olmadığı söylenebilir. Onun entelektüel kişiliğiyle ilim ve fen alanında bir temel oluşturma gayretinde olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2. Siyasi Kişiliği ve Görüşleri

Eğitimci kişiliğiyle bilinen Emrullah Efendi, siyasetle de meşgul olmuş ve ülkenin geleceğini şekillendirecek siyasi yapı için görüş ortaya koymuş bir ideologdur. İttihad ve Terakkî Cemiyetinin önemli isimlerinden olan Emrullah Efendi, Adem-i Merkeziyetçiliğin ülkenin yapısına uygun olmadığını savunmuş ve tercihinin Tevsî-i Mezuniyet olduğunu açıklamıştır (Ülken, 1962, s. 30).

Konuşmalarında seçilmiş heyetlere ve vekillere vurgu yapan Emrullah Efendi, Avrupa'da "Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" isimleriyle cemiyet kurarak fikrinin ülke siyasetinde geçerli olması için çalışan Prens Sabahattin ile tartışmıştır. Yeni Muhîtu'l- Maarif adlı gazetede Prens Sabahattin'in görüşlerini çürütmeye yönelik yazılar kaleme almıştır. Yazılarında bir taraftan da halkı idare şekilleriyle ilgili bilgilendirmektedir (Emrullah Efendi, 1908-1911). Adem-i Merkeziyetçilik görüşünün köy ve nahiyelerin saltanatı anlamına geldiğini ısrarla savunan Emrullah Efendi, memleket için bu görüşün felaket anlamına geldiğini belirterek Osmanlı birliğinin muhafazası ve müdafaasının gerekliliğini her fırsatta dile getirmiştir. Emrullah Efendi'nin ülke için gerekli gördüğü Tevsî-i Mezuniyet ise eğitimle yakından bağlantılı bir yapıya sahiptir.

Tevsî-i Mezuniyet, devletin idare şeklini tamamen değiştirmeyi amaçlamayan eğitimle toplumun düzeltilebileceğini savunan bir görüşe dayanmaktadır. Bu görüşün savunucuları olan İttihat ve Terakkiciler eğitime ağırlık vermişler ve eğitim alanında çalışmalar yaparak ilkokullar ve sultanîyeler açmışlardır. Bu okulların giderlerini karşılamak için cemiyet üyelerinden vergi (Maarif onluğu) almışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin görüşlerinin en önemli savunucularından olan Emrullah Efendi, Maarif Nazırlığına getirildiğinde bir konuşmasında, köylerde mektep binalarının olmadığını belirterek köy ahalisinin bu eksikleri gidermelerine ve yine mektebin masraflarının da köy ahalisi tarafından vergi yoluyla karşılanmasına işaret etmiştir (Sabah Gazetesi, 1910).

1.1.3. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı Dönemi

Emrullah Efendi, 3 Kasım 1909 yılında milletvekili olarak seçilince Meclis-i Maarifi İlmiye Dairesi'ndeki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Emrullah

Efendi, ülkenin içerisinde bulunduğu zor mali koşulları Bütçe Encümeni Komisyonunda görev aldığı anda yakından görmüş oldu (MMZC, 1909). Mecliste meşrutiyet savunucusu olması ve II. Abdülhamit aleyhtarı tavırlarıyla dikkat çeken bir isim olarak bilinmektedir. Parlamenter sistemin gerekliliğine inanan Emrullah Efendi, meşrutiyetin önemini her konuşmasında vurgulamıştır. Devletin birliğini ön planda tutan bir yaklaşım benimseyen Emrullah Efendi, “Tevsi-i Merkeziyet” anlayışında bir idare şekli olması gerektiğine inanmış ve Adem-i Merkeziyetçilik gibi devletin bütünlüğüne zarar verecek görüşleri şiddetle eleştirmiştir. Devletin yönetim şekliyle ilgili görüşlerinde Emrullah Efendi, “Tevsi-İ Merkeziyet” anlayışının dışındaki diğer görüşleri ifrat ve tefrit olarak nitelendirmiş ve “Tevsi-i Merkeziyet” şeklinin ikisinin ortası olduğunu ileri sürmüş ve meşrutî yönetime işaret etmiştir (Ergün, 1982, s. 10).

Meclis kürsüsünden hürriyete dair konuşmalar yapan Emrullah Efendi bir konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir: “Meşrutî bir hükümette terbiyenin esası hürriyettir, hürriyet ise ilimle kaimdir. Bilgisizlik ile hürriyet bir arada durmaz. ‘hürriyet’ maarifin vezn-i tadilidir.” (Ülken, 2015, s. 205). Bu görüşe göre toplum için özgürlük önemli görülmekte ve özgürlüğün elde edilmesinin ilimle mümkün olacağı savunulmaktadır. Emrullah Efendi’nin özgürlükle bilgisizliğin bir arada olmayacağına dair yaptığı vurgu, toplumun kendini ifade etmesine izin verilmesi ve bunu yaparken de bilgili bir şekilde yapması için sivil toplum kuruluşlarının oluşumuna işaret etmektedir. Meclisteki bir konuşmasında bunu açıkça da dile getirmiştir: “Evveleminde sendikaya müsaade etmek lazım. Amelenin hukuk-u meşrualarını sermayedarına karşı müdafaa edebilmesine müsaade edilebilmeli.” (Ergin, 1977, s. 1302). Emrullah Efendi’nin savunduğu görüşlerde, halkın “eğitimle bilinçlendirilmesi ve özgürlüğünü elde etmesi (hakkını savunacak duruma gelmesi)” yönünde bir çaba dikkat çekmektedir.

Eğitimle yakından meşgul olan Emrullah Efendi’ye savunduğu görüşleri eyleme dönüştüreceği bir vazife verilmiş ve 10 Ocak 1910 tarihinde Maarif Nazırı olarak tayin edilmiştir. Emrullah Efendi’nin Maarif Nazırı olarak tayin edileceği zamana kadar (1908-1910) maarif görev yapmış ve hepsi de ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Emrullah Efendi nazırlık görevini 10 Ocak 1910-18 Şubat 1911 tarihleri arasında yapmıştır (İpek, 2002; Mert, 2006).

Emrullah Efendi, Maarif Nazırlığına getirilirken onun için şu ifade

kullanılmıştır: “İyi bir tahsil gördükten, yıllarca Maarif hizmetinde bulunduktan, eserleriyle faziletini ispat ettikten sonra, bunca sermaye ve tecrübelerinden sonra Emrullah efendi bile Maarifimizi düzeltemezse, ıslah ümitlerimizi maarıftan kesmeliyiz.” (Ergün, 1982, s. 7-35). Emrullah Efendi’yle ilgili söylenmiş bu sözler, büyük bir beklentinin ürünü olarak ifade edilebilir. Ancak Emrullah Efendi’nin Maarif Nazırlığı dönemi de diğerlerinden farklı olmamış, toplum tarafından bakanlığı döneminde belli bir düzende sorunlarla ilgilenmediği, aynı anda birçok konu ile uğraştığı halde hiçbirini çözemediği, maarıftaki karışıklığı düzeltmediği, liselerde uygulamaya koyduğu programla ilgili aksaklıklar olduğu, ecnebi okullarının teftişinde gayrimüslim cemaat reislerini kızdırması gibi çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Üyesi olduğu parti içerisinde de aleyhinde kullanılan oy sayının fazla olması Emrullah Efendi’yi istifaya zorlamıştır (Ergin, 1977).

Maarif Nazırlığına atanan isimlerin sık değişmesiyle ilgili Ergin (1977) “Bocalama ve kaos” ifadesini kullanmakta ve görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: “...Türk olmayan mebusların, patrikhanelerin, siyasi fırkaların, matbuatın ve nihayet yabancı hükümetlerin gösterdikleri engeller yüzünden hiçbir şey yapılamamış, maarif işlerinde esaslı ve sabit bir adım atılamamıştır.” Ülkenin içerisinde bulunduğu mali dar boğaz, siyasi istikrarsızlık, öğretmen sayılarının düşük olması, öğretmen maaşlarının yeterli olmaması gibi nedenler, Maarif Nazırlarının ıslahatlarını gerçekleştirememelerinin nedenleri olarak belirtilebilir. Emrullah Efendi, diğer nazırlardan farklı olarak uygulamayı tasarladığı ıslahatların bir kısmında muvaffak olablmıştır. Buna rağmen eleştirilmiş ve taklitçilikle itham edilmiştir.

Bakanlığı döneminde eğitim alanında yapmak istediği reformlarda Fransız taklitçiliğiyle suçlanmıştır. Eğitim tarihinde önemli bir isim olan Turancı Sosyalist Ethem Nejat, Fransız etkisiyle şekillendirilmek istenen Osmanlı Eğitim Sistemini ağır bir şekilde eleştirmiş ve bunun yerine gençlere özgür davranış yeteneği kazandıran, birbiriyle barışık, kendine güvenen insanlar yetiştiren bir eğitim sistemini savunmuştur (Altın, 2008).

Emrullah Efendi, eleştirilere cevap olarak Fransız eğitim modelinin içeriğini incelendiğini ve yararlı bulduğu için uygulamak istediği açıklamasını yapmıştır. Ülken’e (2015, s. 288) göre Emrullah Efendi, Osmanlı birliğini korurken aynı zamanda batılılaşmayı hedefleyen politikalar izlemektedir. Kafadar (2016), Emrullah Efendi’nin Fransız etkisinde eğitim anlayışı benimsediği yönünde görüş bildirenler

aydınlar gibi düşünmektedir ve Emrullah Efendi'yi Tanzimat zihnini devam ettiren bir aydın olarak betimlemektedir. Ancak Emrullah Efendi belirtmiş olduğu görüşünde, Fransa'da eğitim öğretim faaliyetlerinin yalnızca devletin kontrolünde olduğunu belirtmiş ve bu sistem yerine üç merciinin (ebeveyn, cemaatler ve devlet) çocuğun eğitim hakkından sorumlu olabileceği fikrini öne sürmüştür (Emrullah Efendi, 1914, s. 76). Buradaki ifadelerle göre Emrullah Efendi'nin Fransızların eğitim sistemine dair tüm uygulamaları alıp birebir ülkesinde uygulamak isteyen biri olmadığı anlaşılmaktadır.

Maarif Nazırlığı görevine 31 Aralık 1911'de yeniden getirilen Emrullah Efendi, ikinci nazırlık görevini 21 Temmuz 1912'ye kadar (hükümetin istifasına kadar) yapmıştır (İpek, 2002; Mert, 2006). Emrullah Efendi, maarifin teşkilat ve bölümlerinin düzgün bir yapıda ilerlemesine çok önem verdiği için meclisteki görüşmelerde bu önemi sık sık dile getirmiştir. Emrullah Efendi, görüşmelerden birinde şu sözlere yer vermiştir: "Hidematı maneviyenin ikiye taksim olduğunu, bunlardan bir kısmının öğretmenler tarafından mekteplerde, diğerinin maarif memurları tarafından ifa edilen vazife olduğunu anlatmış, memurlarının görevinin üç surette tezahür ettiğini, bunlardan filli icranın doğrudan nezaret tarafından ifa olduğunu, vilayetlerde maarif müdürleri ile beraber maarif bütçesini ihzar ettiklerini, maarif müdürlerinin diğer vazifesinin maarifin terakkisine hizmet ve mekatib-i resmiyenin idarelerine nezaret etmekten ibarettir." (MMZC, 1910, s. 60).

Emrullah Efendi maarif ile ilgili düzenlemelerle ilgili 17 Ocak 1910 yılında maarif idarelerine yazı göndermiş ve memurların işlerini nasıl bir titizlikle yürütecekleri konusunda malumat vermiştir: "Az yazınız, çok iş görünüz. Kağıt değil iş çıkarın" (İkdam, 1910). 1910 yılı Mart ayında bir bekleme salonu oluşturarak görevlendirdiği memurların başvurulara cevap oluşturmasını istemiştir (Tanin, 1910). Bu salonun açılması ve bu salonda memur görevlendirilmesinin nedeni, programların tatbikini sağlamak, şikâyetlere bakmaktır (MMZC, 1910, s. 60). Ancak bu salon ve görevli memur ihtiyacı karşılamayınca ek bir salon daha açılmıştır. Bu dönemde Emrullah Efendi, gelen şikâyetlerin bazılarına müdahale ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca oluşturulan bu salonlarla ilgili bir diğer eleştiri de şikâyetlerin çok fazla olmasına rağmen düzensizlik, işlerin geciktirilmesi, bir kargaşa halinin hâkim olmasıdır. Gelen şikâyetlerle ilgili çözüme gidileceği zaman nazırın onayına sunulması işlerin düzenli akışında sorunlara neden olmuştur. Bununla birlikte görevli

memurların sürekli olarak görev yerlerinde bulunmaması da düzenli işleyişi aksatan nedenler arasında değerlendirilmektedir (Tanin, 1910, s. 2). Nazır olan Emrullah Efendi'nin yoğun programı, gelen şikayetlerle ilgili değerlendirme vazifesini aksatmasına neden olmuştur. Haftanın belli günlerinde mecliste olan Emrullah Efendi, belli günlerde de evine çekilerek talimatnameler kaleme almaktadır. Bu yoğun programdan dolayı da şikayetlerle ilgili onaylar gecikmektedir.

Maarif Bütçe görüşmelerinde de nezaret için ayrılan gider kalemlerinin gereksiz olduğu, Meclis-i Maarifin lağvedilmesi gerektiği gibi sesler yükselmiştir. Ancak Emrullah Efendi, geri adım atmayarak Meclisi Maarifin devam etmesinin gerekli olduğunu, memleketin bu heyete muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Bu heyetin programları düzenlediğini, ders kitaplarını inceleyerek uygun olana karar verdiğini ifade eden Emrullah Efendi, heyeti kaldırmanın uygun olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. İtirazlar ve Emrullah Efendi'nin görüşü oylanmış, Meclis-i Maarifin lağvını isteyen mebus sayısı az olduğu için Meclisi Maarifin devamına karar verilmiştir (MMZC, 1910).

Emrullah Efendi gerek görüşleri gerekse uygulamalarıyla Maarif Nazırlığı döneminde öncü bir isim olarak görülmüş (Ergin, 1977, s. 1302) ve Türk eğitim sisteminin ıslahı için büyük çaba harcamış (Akyüz, 2008, s. 300), eğitim ile ahlak arasındaki sıkı bir ilişkiye atıf yaparak eğitim toplum için önemini her fırsatta vurgulamış (Ülken, 1992, s. 205) bir şahsiyettir. Emrullah Efendi, hayatı boyunca savunduğu görüşleri esere/eserlere dönüştürmüş bir isimdir.

1.1.4. Emrullah Efendi'nin Eserleri

İki defa Maarif Nazırlığına getirilen Emrullah Efendi'nin ömrü, eğitim öğretim ve kültür çalışmalarıyla geçmiştir. Bilimsel araştırma yapmak, ülkenin eğitim ve öğretim faaliyetlerine katkı bulunmak, öğrenci yetiştirmek, ders anlatmak, sürekli olarak eğitim-öğretimle meşgul olmak, halkı bilinçlendirmek, Emrullah Efendi'nin her zaman en önemli meseleleri olmuştur. Eğitimle yakından ilgili olması ve memleketin çeşitli vilayetlerinde maarif müdürlüğü yapması onu bu alanda eser oluşturmaya teşvik etmiştir. Emrullah Efendi, gazete ve dergide yayınladığı eserlerin yanı sıra oluşturduğu ansiklopedilerle de yayın hayatına katkı sağlamıştır.

1.1.4.1. Muhîtu'l-Maârif

Emrullah Efendi'nin batılı tarzda hazırlamak istediği ilk ansiklopedik çalışma, "Muhîtu'l-Maârif" olarak kabul edilmektedir (Kahraman, 2020, s. 40-41). İkdâm gazetesinde yayınlanan eserin "Âsur Nazîr-Habal" maddesine kadar olan kısmı 639 sayfadan oluşmaktadır. Emrullah Efendi "Muhîtu'l-maârif" terkiibini ansiklopedi kelimesine karşılık olarak kullanmıştır. 1314'te yazmaya başladığı eser Meclis-i Maârif Âzâsı olduğu 1318 (1900) yılında yayınlanabilmiştir (Özgül, 2007).

Eserin neşrine geçmeden önce, 26 Kasım 1897 ile 17 Nisan 1899 tarihleri arasında İkdâm gazetesinde, "Ansiklopedi yahut Muhîtu'l-maârif" başlığı altında elliye yakın imzasız makale yayımlanmıştır. Emrullah Efendi tarafından kaleme alındığı bilinen bu yazılar, Levend'in Türk Edebiyatı Tarihi kitabında da bahsedilenlerdir (1960, s. 471-472). İlk makalede (14 Teşrînisâni 1313 / 26 Kasım 1897, sayı: 1208), bu eserin ne tür bir çalışma olacağı anlatılmakta ve böyle bir eserin sanat ve bilim dilinin gelişimine nasıl katkı sağlayacağına işaret edilmektedir (Kahraman, 2020).

Baş kısmına, "maârif-i beşeriyye"nin tanımı ve sınıflandırılmasıyla ilgili uzun bir giriş bölümü planlanan ansiklopedide, her ilim ve fen, sanat ve mesleğin anlatıldığı kısımlar detaylı bir şekilde ele alınacak ve ilimler ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. Ayrıca, Muhîtu'l-maârif'e dahil edilecek olan "ulûm ve maarif"ten ilim ve fenler bölümünün dökümü verilmiş, "vahiy ve nakle dayalı ilimler" ile "aklı ilimler" genel ayrımından sonra 120'den fazla alt başlık belirlenmiştir. Bu şekilde ilerleme düzeninin oluşturulması, düşüncelerin zaman içinde nasıl geliştirildiği hakkında fikir vermektedir. Ayrıca oldukça detaylı hazırlanan bu kısım eserin hacmini de ortaya koymaktadır. Bu hacimdeki bir eserin tek cilt olarak günümüze ulaşmasının nedeni olarak eserin hacmi gösterilmektedir (Özgül, 2007).

1.1.4.2. Yeni Muhîtu'l-Maârif

Emrullah Efendi, II. Meşrutiyet sonrasında eserinin başına tekrar geçmiştir. Bayezîd Kütüphanesi'nde, "Velâhd-i Saltanat Yûsuf İzzeddin Efendi Hazretlerinin himayesinde" bir toplantı düzenleyerek dönemin ünlü alimlerini davet etmiştir. Yeni Muhîtu'l-maârif Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır (Rasim, 1326/1911, s. 7678). Cemiyetin fahri başkanı ve yazı heyeti başkanı, Emrullah Efendi'dir (Karahan, 2020).

Cemiyetin kuruluş amaçları arasında Osmanlı fen ve ilim dili için geçerli olan veya yeni kullanılması düşünülen terim ve tabirlerin belirlenmesi, edebî ve ilmî dilin olgunlaştırılması maksadıyla çalışma başlatılması önde gelmektedir. Buna bağlı olarak bir ansiklopedinin hazırlanması ve bir süreli yayının çıkarılması planlanmıştır. Bu yayın organı, Yeni Muhîtü'l-maârif Cemiyeti Gazetesi adıyla 27 Nisan 1911'de neşredilmeye başlanmıştır. Yeni Muhîtü'l-maârif'i yayımlamak amacıyla 132 kişilik "hey'et-i ilmiyye"den alanlarına göre 9 çalışma koluna ayrılmıştır. Yeni Muhîtü'l-maârif Gazetesi, 2 Eylül 1911 yılına kadar ayda iki kez yayın yaparak toplamda 7 sayı çıkarmıştır. Ansiklopedinin programına da gazetenin ikinci sayısında yer verilmiştir. Ansiklopedinin her yıl iki cilt olarak yayımlanması ve 30 cilde tamamlanması hedeflenmiştir (Özgül, 2008).

Yeni Muhîtü'l-maârif sadece bir ansiklopedi olarak değil aynı zamanda Türkçe'nin kelimelerini, deyim ve terimlerini içeren bir sözlük olarak da kullanılabilir. Bu amaçla Fransızlar'ın son büyük ansiklopedisi (La Grande encyclopédie) örnek alınarak ve o doğrultuda bir eser oluşturulmaya çalışılmıştır. Yeni Muhîtü'l-maârif, resimli olarak tasarlanmıştır. "Âsûriye" maddesine kadar 1328 (1912) yılında 752 sayfalık I. cildi yayımlanan Yeni Muhîtü'l-maârif genel itibarıyla Muhîtü'l-maârif'le aynı içerikte oluşturulmuştur. Öncekine kıyasla maddelerde bazı düzeltmelere gidilmiş ve bazı kısımlarına da eklemeler yapılmıştır. Bu şekilde modern ansiklopedi düzenine biraz daha yaklaşılmıştır (Karahan, 2020).

Farklı ilim adamlarına ait maddeler içerdiğinden Yeni Muhîtü'l-maârif, o dönemde zengin bilgiler veren özel bir ansiklopedi görünümünde kabul edilmiştir. Pek çok madde alt ifadelerle yer vererek genişletilmiş, yer yer resimler eklenmiş, ihtiyaç duyuldukça kavramların Fransızca karşılıkları gösterilmiştir (Akbayar, 1984, s. 219-234). Edebiyatla ilgili maddelerde Arapça, Farsça ve Türkçe nazım parçalarına örnek verildiği belirtilmektedir. Bazı maddelerin oldukça uzun ve ayrıntılı oluşunun dikkat çektiği ve maddeleri oluşturan müelliflerin imzasına ise nâdiren yer verildiği ifade edilmektedir (Karahan, 2020). Ansiklopedinin tamamlanamadığı bilinmektedir ve eserin devamının gelmemesinde "böyle bir emr-i azîm ne bir kişinin ve ne bir kesenin kârı" fikrinin de etkili olabileceği belirtilmektedir (Şeref, 1340/1925, s. 341).

1.1.4.3. İzâhnâme

Emrullah Efendi'nin İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1909'da düzenlemiş olduğu kongrede sunduğu siyaset ve eğitim ile ilgili görüşleri, İzâhnâme adlı eserde yer almaktadır. İzâhnâme, mukaddime ve dört bölümden oluşan toplam 88 sayfalık bir eserdir. İzâhnâme'de yer alan bölümler ilk üçü; "Siyâset-i Esâsiye, Siyâset-i İdâriye, Maârif" olarak belirtilmiş, son bölümde ise "İttihat ve Terakki siyasi programında kısım-ı râbi olarak iktisat ve umrâna müte,,allik mevâdd-ı lâzime idhâl olunmuştur." şeklinde ifade edilmiş ancak açıklama yapılmamıştır (İhsanoğlu, 2010, s. 566).

1.1.4.4. İlm-i Ahlâk

Emrullah Efendi'nin İlm-i Ahlâk adlı eserinde ahlakın kaynağı problem olarak incelenmektedir. Eserde Emrullah Efendi, nazârî ve amelî ahlâk tartışmalarına yer vermektedir. 14 Eylül 1910 yılında Dârülfünûn- ı Şâhânedede ders vermeye başlayan Emrullah Efendi, psikoloji (ilm-i ahlvâl-i nefis), felsefe (ilm-i hikmet), felsefe tarihi (tarih-i ilm-i hikmet), pedagoji (usûl-i tedris ve terbiye) ve ilm-i ahlâk derslerini anlatmıştır. Darülfünunun ilk felsefe hocalarından olan Emrullah Efendi'nin İlm-i Ahlâk adlı eseri, öğretmenlik yaptığı dönemdeki derslerine ait takrirleri (bir dersin içeriği, yapısı, hedefleri ve uygulama yöntemleri) içermektedir. Ahmet Talat bin Muallim Numan, Emrullah Efendi'nin vermiş olduğu ilm-i ahlak dersinde notlar almıştır. Bu notlar toplam 138 sayfa olarak rika yazı türüyle yazılmıştır (İhsanoğlu, 2010, s. 566).

1.1.4.5. İlm-i Hikmet- Felsefe

Emrullah Efendi'nin İlm-i Hikmet- Felsefe adlı eseri, 1326 yılında basılmış olup 160 sayfadan oluşmaktadır. "İlm-i Ahvâl-i Nefs, Mantık, Ahlâk, Terbiye" alt başlıkları oluşturulmuş ve bu başlıklar altında felsefe irdelenmiştir. Eser felsefe ders notlarından oluşturulmuştur (İhsanoğlu, 2010, s. 566).

İz yayıncılık tarafından 2023'te de tekrar basılan eser Alp Yağıl tarafından yayına hazırlanmıştır. Eser, yayına hazırlayan yazar tarafından mukayeseli felsefe yapmanın özel ve başarılı bir örneği olarak ifade edilmekte ve eserin derin bir gramer yapısına sahip olduğu belirtilmektedir (Alpyağıl, 2023).

1.1.4.6. İlm-i Ruh

Emrullah Efendi'nin Medresetü'l-Vâizîn'de 1912 yılında İlm-i Rûh dersi okutmuştur. Ders notları bir araya getirilerek bu eser oluşturulmuştur. İlm-i Rûh, Emrullah Efendi'nin psikoloji dersleri okuturken Ali Hayri adında bir öğrencisi tarafından alınan notlardan oluşmuş bir eserdir. Rika yazı türü kullanılarak kaleme alınan eser, orijinal haliyle basılmıştır (Üke, 2008).

Emrullah Efendi, dergi ve gazetelerde de yayınlanan takrirleri bulunmaktadır: “İkdam, Sırât-ı Müstakim, Tanin, Hak, Yeni Muhîtu'l-Maârif, Mirât-ı Maârif, Mülkiye, Ümmet, Mecelle-i Muallimîn ve Bilgi Mecmuası” (Ergün, 1982).

1.2. Tuba Ağacı Nazariyesi

Türk eğitim tarihine bakıldığında, Tanzimat dönemiyle birlikte başlayan fikir akımlarının özellikle II. Meşrutiyet döneminde eğitimde olası reform hareketlerinin ciddiyetle ele alındığı görülmektedir. Eğitimciler eğitim sisteminde köklü bir değişiklik yapılması konusunda fikir birliğine sahip olsalar da yenileşme hareketine hangi kademedен başlanması gerektiği konusunda görüş ayrılığına düşmektedirler. Bu tartışma özellikle dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin eğitimle ilgili görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir (Şahin ve Tokdemir, 2011).

Emrullah Efendi, eğitimdeki yenileşme perspektifini temel olarak “Tûbâ Ağacı Nazariyesi” ile açıklamıştır. Bu nazariyede, Tûbâ Ağacı, cennette bulunduğu inanılan, bir ağaç olarak metaforik bir şekilde kullanılmıştır. Metafor olarak seçilen bu ağacın iki önemli özelliği dikkat çekmektedir: ilki meyvesinin hiç bitmemesi, ikincisi ise kökünün yukarıda, meyvelerini taşıyan dallarının ise aşağıda olmasıdır (Develioğlu, 1970, s. 1337). Eğitimin bireylere sağlayacağı faydaların ömür boyu süreceğine inanan Emrullah Efendi, bu tespiti anlatmak için eğitimi Tûbâ Ağacı'na benzetmiştir. Ağacın kökünün yukarıda olması ise ona ıslahatlardaki temeli belirlemede fikir vermiş ve eğitimde yenileşme hareketinin yukarıdan başlanırsa sağlam olacağını ve buradaki iyileşmenin aşağı doğru genişleyerek (bir gövdeden birçok dalın çıkması gibi) ilerleyeceğini düşündürmüştür. Ona göre insanlığın gelişimi bilimlerin üniversitelerde geliştirilmesiyle olmuştur. Bu sebeple, öncelikle bilimsel zihniyetin yerleştirilip geliştirilmesi gerekmektedir (Dölen, 2008).

Emrullah Efendi, önceki Osmanlı yöneticilerinin yalnızca iktidarı

güçlendirmeye yönelik hareket ettiklerini ve bu amaçla sadece gerekli olan memurları ve ilim adamlarını yetiştirmeye öncelik verdiklerini belirtmiştir. Emrullah Efendi şu ifadelere yer vermiştir: “Sadece iktidarları için lazım olan memurları ve ilim adamlarını yetiştirmek hedefini göttüklerinden dolayı Taliye ve Aliye’ye önem vermişler, öte yandan halkı idare-i hükümetten uzak tutmak için iptidaiyeyi bilerek ihmal etmişlerdir.” (MMZC, 1910, s. 61). Osmanlı yöneticilerinin uyguladığı bu yöntemde yüksekokullardan mezun olanların çoğu memuriyeti tercih etmiş ve devlet kadrolarında yerini almıştır. Diğer taraftan İstanbul başta olmak üzere ülkenin birçok yerinde çok fazla öğretmen açığı vardır. Bu sorunu gidermeye yönelik Emrullah Efendi, önce yükseköğrenimi geliştirme sonra da bu gelişime bağlı olarak ilköğretimi sağlam bir temelde ilerletme hedefini şekillendirmiştir.

Emrullah Efendi'ye göre eğitimin gelişimi, öğretmenden öğrenciye, üniversiteden liseye, yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşir. Eğitimin hedefi, bireydeki bedensel ve ruhsal güçleri olgunluk seviyesine çıkarmaktır. Ona göre eğitim, fitrat ve hürriyet temelinde kurulmalı; bireyin doğal özgürlüğünü güvence altına almalıdır. Emrullah Efendi, eğitim kademeleri arasında güçlü bir bağ olduğunu vurgular ve bilimin üstten başladığını belirtir (Ergün, 1986).

Emrullah Efendi, ıslahatlara yukarıdan başlanması önerisini tesadüfi olarak geliştirmediğini anlatmak için tarihe bakılmasını ve tarihte nasıl bir gelişim modelinin uygulandığını değerlendirmelerini istemiştir. Bu değerlendirmenin sonunda her bilim dalının bu temel üzerine inşa edildiğinin görüleceğini belirtmiştir. Ayrıca, gönderdiği yönergelerde ve vilayetlere ilettiği talimatlarla, ilkokula verdiği büyük önemi ve eğitimin sadece okul binaları inşa etmekle değil, başarı elde etmekle mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, ülkedeki tüm eğitim kurumlarının birbirleriyle koordine olması gerektiğini belirtmiş, ilkokul, ortaokul ve üniversitenin ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmiştir (MMZC, 1911, s. 96- 97).

Emrullah Efendi, eğitim ıslahatları için yükseköğretimi işaret etse de ikinci nazırlığı sırasında Sabah Gazetesine verdiği bir röportajda ülkenin ihtiyaçlarının büyüklüğüne imkanların kısıtlı olmasına değinmiştir. Taşradaki okullar için 70 bin öğretmene ihtiyaç olduğunu belirten Emrullah Efendi, pedagoji bilen bu kadar öğretmeni bulmak mümkün olmadığı gibi bunun yüzde birini bile karşılayacak durumda olmadıklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla acil olarak bu sorunu çözmenin doğru olacağı kanaatiyle ilköğretimi düzene koymak istediğini belirtmiştir (Ülken,

2015, s. 193). Emrullah Efendi bir konuşmasında “Velhasıl memlekette okuma yazma bilmez adamların miktarını eksiltmek için her ne yapmak mümkün ise yapacağız.” demiştir (Ergin, 1977, s. 1279). Ona göre “Önceki devirde hükümet, ilköğretime önem vermez, ilköğretime bir tasadduk nazarıyla bakardı. Hayırseverlerin yardımıyla idare olunan bu iş Meşrutiyetle beraber devlete ait bir hizmet haline gelmiştir. Çünkü, hükümet halkı eğitmek, terbiye etmek zorundadır ve bunun için de ciddi bir bütçe payı gerekmektedir. 19. Asra Maarif-i İptidaiye asrı denmesinin sebebi Avrupa’nın işte bu ilköğretim konusunu halletmesinden ileri gelmektedir.” (MMZC, 1910, s. 63). Diğer taraftan yükseköğretimle ilgili düşünceleri ilköğretime duyulan ihtiyaçtan dolayı ertelese de (Ergin, 1977, s. 1052) Darülfünun düzenlenmesi ve işlev kazanması için büyük çaba sarf etmiştir. 1912 yılında hazırladığı nizamnameye Darülfünunla ilgili reformları yazmasının altında nazariyeyi bu yolla uygulamaya koyma isteği bulunmaktadır. Emrullah Efendi, memleketin eğitim durumunun Darülfünunla daha nitelikli hale kavuşacağını savunmaktan hiçbir koşulda vazgeçmemiştir denilebilir.

Tûbâ Ağacı Nazariyesi, döneminde ve döneminden sonra kabul gördüğü kadar yoğun bir şekilde eleştiriye de maruz kalmıştır. Emrullah Efendi gibi düşünenerler (Nafi Atuf, Feridun Vecdi, Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu) ve onun önerisine kaşı çıkanlar (Ethem Nejat, Satı Bey, Hüseyin Cahit Yalçın) şeklinde ikiye bölünen ıslahatçılara meclisteki mebuslardan da destek gelmiştir. Hüseyin Cahit, Emrullah Efendi’nin ıslahata ilişkin yaklaşımını; “Tıpkı ayaklarının altındaki çukuru görmeyerek gözlerini uzak yıldızların esrarını keşfe daldırmış meşhur müneccim vaziyetinde kalmış olmak” şeklinde eleştirmiştir (Yalçın, 2002, s. 158).

Nazariye ile ilgili eleştirilerin en şiddetlisi Darülmuaallimin Müdürü Satı Bey tarafından yapılmıştır. Satı Bey, toplumda nitelikli bir eğitim yapılabilmesi için önceliğin nitelikli bir ilköğretim sisteminde olduğunu savunmuş ve zayıf bir ilköğretim sistemi üzerine diğer kademelerin sağlam bir şekilde geliştirilemeyeceğini ileri sürmüştür (Doğan, 2012, s. 360-361). Satı Bey, “Maarif Islahatı Layihası” hazırlayarak Emrullah Efendi’ye sunmuştur. Görüşlerini “Maarifin bütün aksam-ı şuabatı arasında şedit bir irtibat vardır; hiçbir şube-i maarifin, hiçbir derece-i tahsilin diğerlerinden müstakilen ıslahı, tensiki kabil değildir; ezcümle mekatib-i aliyenin terakkisi, onların talebesini ihzar etmekte olan mekatib-i ibtidaiye ve taliyenin terakkisine mütevakkıfdır.” (Ergün, 1996, s. 46). Bu ifade, eğitim sisteminin farklı

kademeleri arasındaki sıkı bir ilişkiyi vurgulamaktadır. Eğitim sistemi içindeki her bir bileşenin birbiriyle yakından ilişkili olduğu, eğitim sistemindeki herhangi bir alt sistem veya eğitim seviyesinin, diğerlerinden bağımsız olarak iyileştirilmesinin veya güçlendirilmesinin mümkün olmadığı savunulmaktadır. Satı Bey ortaya koymuş olduğu görüşte genel olarak farklı eğitim seviyeleri arasındaki koordinasyonun ve işbirliğinin önemli olduğunu belirtmiştir. Acar (2009), Satı Bey’i Tanımak adlı eserde Satı Bey’in Tuba Ağacı Nazariyesini eleştirmesini öz olarak şu şekilde aktarmaktadır: “Ben, Tuba Ağacı Nazariyesine itiraz ederken, demek istiyorum ki: Her ilim ve her talim müessesesi bir temele muhtaçtır. Ben Tuba Ağacı gibi muallakta durabilecek ne bir ilim tanıyorum ve ne de bir talim müessesesi tasavvur edebiliyorum.” (Acar, 2009, s. 186).

Hüseyin Cahit Bey de Nazariye ile ilgili Emrullah Efendi’ye bir dizi eleştiriler ve sorular yöneltmiştir. Cahit Bey, meclisteki bir oturumda şu ifadeleri kullanmıştır: “...Vaktiyle ilk zamanlarda memlekette maarif teşkilatı esasının Tedrîsât-ı İpdtidaiye’de bulunduğunu söyleyen Nazır Beyefendi, muahharan bu fikirleri tebdil etmiş gibi görünüyorlar.” Çünkü Maarif Nezareti’ni Tûbâ Ağacı’na benzettiler. Köklerinin havada olduğunu söylediler. İlk zamanlarda maarifin köklerini yerde aradık. Şimdi demek havada arıyoruz. İhtimal ki biraz sonra tahtelbahir (denizaltında) arayacağız...” “...İhtimal ki maarifimizin ıslahı için lazım olan mekâtib-i âliyeden işe başlamak lazım geldiği suretinde bir içtihatla bulunabilir. İhtimal ki bu fikir doğrudur, o başka bahis...” (Yalçın, 2022, s. 159).

Cahit Bey, eleştirisinde dönemin eğitim bakanının eğitim sisteminin en önemli basamağı olarak ilkokulları gördüğünü ancak sonradan bu fikirlerinin değiştiğini ifade etmektedir. Emrullah Efendi’nin Tûbâ Ağacı Nazariyesi için başlangıçta köklerin yerde olduğu ve bu köklerin sağlam temellere dayandığı değerlendirmesini yapan Cahit Bey, sonradan köklerin havada olduğu yani temellerin belirsiz olduğu bir duruma dönüştüğünü söylemektedir. Bu da eğitim sisteminin başlangıçtaki sağlamlığını kaybettiği anlamına gelebilir yorumunu yapmaktadır. Cahit Bey, eğitimde yenileşme yaklaşımlarında oldukça radikal çözümlere gidilebileceğinin altını çizirken “Tahtelbahir” terimini kullanmaktadır. Bu kavram, denizaltı anlamına gelir ve burada muhtemelen farklı ve radikal yaklaşımların düşünüldüğünü ifade etmek için bu terimi kullanmış olabilir. Yükseköğretimdeki ıslahatlara uzak bakmayan Cahit Bey, bu bir öneri olarak değerlendirilebilir şeklinde

yaklaşımını ortaya koyarken bunun ayrı bir tartışma konusu olacağını ifade etmiştir.

Aynı oturumda Emrullah Efendi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın eleştirilerine şu şekilde bir cevap vermiştir: “İlim yukarıdan başlar. Fakat ben bu nazariyeyi söylediğim vakit mekatib-i idadiyi yapmayacağım, mekatib-i ibtidaiyeye ehemmiyet vermeyeceğim demedim.. en ziyade oraya ehemmiyet vereceğim. Mekatib-i İbtidaiye içindir ki ben yukarıdan başlıyorum. Evet, şecere-i marifet, şecere-i tuba gibidir. Onun kökü yukarıdadır. Bugün tarih tetkik olsun, bütün Fünun meydana konsun, ilm-i beşer nasıl terakki etmiştir?” Bu görüşünde Emrullah Efendi, ilmin yukarıdan başladığının altını çizerek bu yaklaşımın üniversite öncesi eğitimin ihmal edileceği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Nazariyenin özellikle ilkokula büyük bir önem atfettiğini açıklamıştır. Kendisi için temel eğitimden başlamanın en önemli mesele olduğunu meclisteki oturumlarda sürekli vurguladığını belirtmiştir.

Emrullah Efendi'nin izahatının Hüseyin Cahit için ikna edici olmadığı gazetede kaleme aldığı yazısından anlaşılmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın, yazısında; “İlim mektep binası değildir, Darülfünuna alem-i medeniyette bir mevcudiyet-i ilmiye, bir hüviyet-i maneviye verebilmek için senelerce çalışmak lazımdır.” (Tanin, 1911) şeklinde görüşünün değişmediğini ve değişmeyeceğini ortaya koymaktadır.

Emrullah Efendi'nin vefatından sonra da Tûbâ Ağacı Nazariyesi tartışılmaya devam etmiştir. Özellikle Satı Bey'in bu doğrultudaki çalışmaları dikkat çekmektedir. Tûbâ Ağacı Nazariyesine karşılık Kiraz Ağacı Nazariyesini kaleme almıştır. Satı Bey'in yönelttiği eleştirilerden rahatsız olan Ziya Gökalp, Emrullah Efendi'nin Tûbâ Ağacı Nazariyesini savunan yazılar kaleme almıştır. Emrullah Efendi'nin düşüncelerini çok önemseyen Ziya Gökalp, Nazariye ile ilgili şiirler yazarak bu görüşü desteklediğini açıkça göstermiştir. Bir şiirinde;

“De ki vardır Tuba adlı bir ağaç

Kökü gökte, gönüllerde dalları

Yemişinden yedi ruhum, değil aç

Bütün sevgi, şefkat onun balları.” (Gökalp, 1973, s. 189)

ifadelerine yer veren Ziya Gökalp, tıpkı Emrullah Efendi gibi üniversitelerin geliştirilmeden sultanilerin ve diğer okulların geliştirilemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre de üniversitelerden başlanarak öğretmen okullarına, sultanilere ve ilköğretim kurumlarına inilmelidir. Kazım Nami Duru da Emrullah Efendi'nin

görüşlerine iştirak etmektedir. Yazdığı bir hatıratında şu ifadeler yer vermiştir: “Şüphesiz ilim aşağıdan yukarıya çıkmaz; yukarıdan aşağıya iner bu da Tuba Ağacı Nazariyesini haklı çıkarmıştır.” Bu ifadeleri destekler nitelikte bir tespite yönelen Duru; “Mutlakıyet idaresi bile önce tıp, harp okullarını ondan sonra bunlara bağlı idadileri, daha sonra rüştiyeleri, neden sonradır da sıbyan mekteplerinin yanında resmi programla öğretim yapan ilkokullar açmıştır.” demiştir (Duru, 1957, s. 56-57). Bu sebeple Emrullah Efendi'nin görüşünde haklı çıktığını ifade etmiştir.

Eğitim Tarihçisi Nafi Atuf, Ziya Gökalp'in Nazariyeyi savunduğu makaleye atıf yaparak görüşünü şeklinde “İster Emrullah Efendi'nin iddiası gibi ilim gökten gelsin, ister bazı muarızlarının dediği gibi yerden bitsin; şurası doğrudur ki birçok milli meseleleri mevzubahis olan, hayatı ve tabiatı işlenmeye muhtaç olan bir memlekette mutlaka ilmi kıymeti haiz bir Darülfünun bulunmalıdır.” belirtmiştir (Atuf, 1932, s. 14).

Sonuç olarak, Nazariye ile ilgili ifadeler, dönemin eğitim politikalarını ve değişen düşünce akımlarını değerlendiren bir perspektifi yansıtmaktadır. Eğitim sisteminin temellerinin ne olduğu, nasıl iyileştirilebileceği gibi konular tartışılmaktadır. Ergüne'e (1996) göre bu tartışmalar, hiçbir zaman bireylerin ön plana çıkarılmadan, eğitimde önceliğin orta ve yükseköğretime mi yoksa ilköğretime mi verilmesi şeklinde devam etmiş ve o dönem için oldukça yararlı tartışmalardır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU

2.1. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Hayatı

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 28.02.1886 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, Kuran-ı Kerim üzerine araştırmalar yapan, araştırmalarını yayınlayan, hattatlık ve müziğe ilgi duyan biridir. İsmail Hakkı annesi ve babasıyla ilgili duygularını anlatırken Şu ifadelere yer vermektedir (Tozlu, 1989, s. 1): “Mutlu bir çocukluk geçirdim. Annem ve babam bana bir tek fiske vurmədılar. Kişilik teşekkülüm, böylece daha baştan itibaren hürriyet ile belirlenmiş oldu. Bu yaratıcılığımın temel taşıdır.” Bu ifadelerden yola çıkarak İsmail Hakkı'nın yetişmesinde annesinin ve babasının etkisi olduğu dile getirilebilir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, yaşıntısını izah ederken Şu sözlere yer vermektedir:

“Mazi bir leş yığını değildir. O bizim şahsiyetimizin kendisi, karakterimizin temel taşıdır. O olmasaydı biz olmayacaktık. Kendimizi izaha kalkıştığımız zaman ileriye değil, hep geriye bakmaya mecbur değil miyiz? Karakterimiz, çocukluk hayatımızın ilk tesadüfleri ve hakir tecrübeleriyle doğar ve sosyete sırtlarından yuvarlana yuvarlana inerken hep o ilk tane etrafına birçok Şey toplar ve son şeklini alır, fakat bu evrim yolundaki istikametini hiç değiştirmez.” (Baltacıoğlu, 1938, s. 15).

Bu görüşünde hayatı ve fikirleri arasındaki derin bağı anlatan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, geçmişin çok değerli olduğunun da altını çizmektedir. Ayrıca var olmasının sebebini geçmişe bağlayan bir anlayış ortaya koymaktadır. Baltacıoğlu'nun vurguladığı önemli hususlardan biri de şahsiyetin gelişiminde çocukluk yıllarının önemli olmasıdır.

Baltacıoğlu'nun çocukluk yıllarına atıf yaparak babasını ön planda tutması, babanın çocuğun hayatını şekillendiren bir rol model olduğunu düşündürmektedir. Baltacıoğlu, babasından bahsederken bir eğitimci, yetiştirici olarak söz etmektedir. Milli ve manevi değerlerin önemini, okuma zevkini, sanata duyduğu ilgiyi kültür

adamı olarak ifade ettiği babasından öğrendiğini belirtmektedir. Ev hanımı olan annesinden de övgüyle bahseden Baltacıoğlu, ahlaki ve iradi yönünü de annesinden aldığını ifade etmiştir. Ek olarak şu ifadeler de anne baba ilişkisinin çocuğun hayatında sağlam bir temel oluşturduğunu düşündürmektedir: “Annem bana bir takım mutlak ve soyut değerleri aşılamıştır. Babam beni daha çok somut ve pratik işlere götürürdü. Annem ise daha çok soyut ve zihni güçlü isteğiyle kızıştırırdı. Darülfünun Tabiat Şubesine yazılmamda annemden gelen bu telkinler etkili olmuştur.” (Kolçak,1968, s. 40).

Çocukların eğitimiyle ilgili kendi yaşantısından örnek veren Baltacıoğlu, çocuklara küçük yaşlardan itibaren doğa sevgisinin kazandırılması gerektiği görüşündedir. Çocukları bahçeden, topraktan uzak tutmanın çocuğun eğitiminde sorunlar yaratacağını ifade eden Baltacıoğlu, doğa sevgisinden uzak bir eğitimin faydalı olmayacağını ileri sürmekte ve bu görüşünü bir anısıyla detaylandırmaktadır:

“Ben çocukluk anılarımı düşünürken aklıma Cihangir’de yıkılan ve yanan evlerimizin bahçesi olan dikdörtgen bir alan gelir. Bu bahçede hayatımın tam 26 yılı geçmiştir. En canlı anılarımın olduğu kısımlarda ağaçlar ve çiçekler ile alakalıdır. Beni tanıyan insanlar tabiat sevgimin ne kadar çok olduğunu iyi bilirler. Günün birinde susuz, çakıl ve molozlarla doldurulmuş bir meydanda, şimdiki İstanbul Üniversitesi bahçesinde iki yüz çam, porsuk, akasya ağacını diktiğimi görenler onları yalnızca sevdiğimi değil, anladığımı da öğrenmişlerdi. Ağaçlar, her hayat, her değer için olduğu gibi anlayanların elinde yaşarlar.” (Baltacıoğlu,1998, s. 21).

Baltacıoğlu bu görüşünde çocukluk yıllarında doğa sevgisiyle yetişen bir kişinin ileriki yıllarında da bu sevgisini devam ettireceğini açık bir şekilde belirtmiştir.

Dini görüşüyle ilgili değerlendirme yapan Baltacıoğlu, kendisinin annesi, babası ve amcası gibi dindar olmadığını ancak dini bağlılığın ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Obuz, 2015, s. 14). Bu bağlamda dindar bir ailenin içinde büyümesi Baltacıoğlu’nun dini görüşlerinin şekillenmesinde etkili olmuşsa da sahip olduğu dini düşüncenin farklı bir anlayış içerdiği anlaşılmaktadır. Din ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu konudan bahsetmez de kendimi sadece laik terbiye almış bir insan olarak gösterirsem haksızlık etmiş olacağım. Benim babam dindar, annem dindar, amcam dindardı. Her üçü de bu dindarlıkları ve ibadetleri ile yaşamaktaydılar. Fakat ben yeni bir nesle mensup idim. Ne babamın, ne amcamın, ne de annemin dindar olması benim dindar olmam için yeterli değildi.

Birçok tecrübelerim birçok dini ananelerin aleyhinde idi.” (Kolçak, 1968, s. 43).

Dini geleneklerin aleyhinde tecrübelerine sahip olduğunu belirten Baltacıoğlu, dini ananelere tam anlamıyla bağlı olmadığını açıklarken tam olarak laik düşünmediğini de ifade etmektedir.

Baltacıoğlu'nun eğitim hayatına bakıldığında ise okula başlama yaşının oldukça küçük bir yaş olduğu dikkat çekmektedir. Henüz 5 yaşına girmemişken okula başlayan Baltacıoğlu'nun eğitim aşkının temelinde de annesinin etkisine rastlanmaktadır. Annesi Hamide Hanım, çocuğu olmayan bir aileye evlatlık verilmiş ve hayatı boyunca da hiç eğitim almamış biridir. Bu dramatik yön annesinin Baltacıoğlu'na sevgisini gösterirken sözlerine yansımaktadır: “Hakkı'm yalan söylemez, Hakkı'm doğruluktan ayrılmaz, Hakkı'm okuyup adam olacak.” (Baltacıoğlu, 1936a, s. 14-15): Baltacıoğlu, birçok hususta olduğu gibi eğitim konusunda da ailesinin telkinleri doğrultusunda hayatını şekillendirmiştir. Ancak küçük yaşta okula başlamasının onda derin izler bıraktığı şu ifadelerde açıkça görülmektedir:

“Henüz daha dört, dört buçuk yaşındayken beni okula gönderdiler! Neden bilmem. Bu okul mescidin üst katındaydı. Mescidin bulunduğu katta çocuklara yemekhane görevi gören dar ve karanlık bir bölme vardı. Bu ilkokula ait bütün anılarım karanlıklara karışıyor, tıpkı gece gibi. O kadar uzak ki.” (Baltacıoğlu, 1998, s. 24).

Mahalle mektebine dair hatırladığı en güzel anının okul müdürü Hafız İsmail Efendi ile ilgili olduğunu ifade eden Baltacıoğlu, ondan uygar, sevecen, tutucu olmayan, yobaz davranmayan biri olarak söz etmektedir. Hafız İsmail Efendi'nin ölümüyle birlikte babasının da isteği üzerine okul değişikliği yapılmış ve Baltacıoğlu, Şemsülmekatip okuluna başlamıştır. Şemsülmekatip okulunu ayrı tutan Baltacıoğlu, okulun ona ne ifade ettiğini şu sözleriyle belirtmektedir: “Şemsülmekatip'ten ayrılmak özgürlüğümünden ayrılmak gibi oldu. Bir daha ne öyle okul bulabildim ne de öyle canlı yaşayabildim. Bu okulun ilk kötü özelliği ahşap bir konak da olmasıydı.” (Baltacıoğlu, 1936, s. 14-15). Gittiği son okul Tophanedeki Kışla arkası okuludur. Bu okulda da etkilendiği ve takdir ettiği hocalarından Hacı Mustafa Efendi hakkında şunları söylemektedir:

“Hacı Mustafa Efendi yazıda güzellik yoluyla sanat zevkini bana veren insandır. Öyle bir yazısı, yazıya dikkat edişi ve öğrencisinin yazılarına öyle bir ilgi gösterirdi ki bu işi sevmemek ve beğenmemek mümkün değildi. Ben işte bu anım ve hocamın sayesinde şunu söyleyebilirim, acemi insanların aldığı ilk değerler olgun insanların belli bir değer kavramına

göstermiş oldukları saygıdan gelmektedir. Bir çocuğa sanatı, musikiyi sevdirmek istiyorsanız bunlara karşı duyduğunuz gözle görülür bir duruma getirmeniz gerekmektedir. Göreceksiniz ki sevginiz ona da geçmiş olacaktır yani sevgiyi doğuran saygıdır.” (Baltacıoğlu, 1998, s. 32).

Babasının memnuniyetsizliğinden dolayı sürekli okul değişikliği yapmak zorunda kalan Baltacıoğlu, bulunduğu okullarda donanımlı bir eğitim almadığını belirtmektedir. Baltacıoğlu, bu okulları tarif ederken “Türkiye’de yeni bir hayatın doğması, fikrin ve kültürün hürriyeti için kapanması gereken bulaşık ve hastalıklı yerler” ifadesini kullanmaktadır (Baltacıoğlu, 1936b). Etkilendiği hocalar olduğunu belirtmekle birlikte ilkokul döneminin çok da verimli geçmediği düşüncesindedir.

İlkokuldan sonra ortaöğretim için Salıpazarı’ndaki Feyziye okuluna gitmiştir. Rüştîye eğitimini gerçekleştirirken tanıştığı Arapça öğretmeni Kenan Efendi, Hattat Kadri Efendi, Baltacıoğlu’nun fikir dünyasında önemli yerleri olan isimlerdir (Baltacıoğlu, 1937). Rüştîye eğitimi sırasında da çeşitli sıkıntılar yaşadığını belirten Baltacıoğlu, o günleri anlatırken şu ifadelerle yer vermektedir:

“Feyziye mektebinin hatırası benim için çok ehemmiyetlidir. Çünkü benim terbiye alanındaki ihtilalciliğimi hazırlayan o olmuştur. İlk pedagoji eserim olan Talim ve Terbiyede İnkılâp’daki bütün isyan ve inkârlarımın kaynağı işte bu Feyziye Mektebinin hayatı olmuştur.” (Dikici, 1986, s. 24).

Fevziye mektebiyle ilgili konuşmalarında, okulun gerek fiziki koşullarının olumsuz olması gerekse öğretmenlerin yetersiz ve tecrübesiz olmasından sıkça bahseden Baltacıoğlu, o yılları unutamamakta, öğretmenlerin kaba ve şiddet içeren davranışlarının kendisinde olumsuz izler bıraktığını dile getirmektedir (Obuz, 2015). Baltacıoğlu, okul hayatına dair anılarını paylaşırken aslında o dönemdeki eğitim öğretim anlayışını da ortaya koymakta ve şiddetle eleştirmektedir.

Baltacıoğlu, 1903 yılında mezun olduğu Vefa idadisindeki günlerinden memnuniyetsizliğini şu ifadelerle belirtmektedir: “Aynı bıkkınlıkları dinliyor aynı şeyleri ezberliyoruz, şans işi diyerek sınavlara giriyor, sonunda da ya kırık not alıyoruz ya da on numara alıp kısmet işte diyoruz! Abdulhamid’in sarayında olan her şey devrin bütün idadilerinde mevcut.” (Baltacıoğlu, 1998, s. 54). Bu görüşte saray ve idadideki anlayışın benzer olduğuna dikkat çekmiş ve eğitim öğretim kurumlarının nitelikli bireyler yetiştirmekten uzak olduğunu, saraya hizmet eden insan yetiştirmeye odaklandığını ifade etmiştir.

İdadi yıllarında bir arkadaşının önerisi üzerine okuduğu Emile, Baltacıoğlu'nun fikri yapısında devrim yaratan bir kitap olmuştur. Fransızca bir eser olmasına rağmen defalarca okumuş ve bu kitap sayesinde pedagojiye yönelmiştir (Erdoğan, 2018, s. 28). Baltacıoğlu bu kitaba dair düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Hayatımda ilk defa bir kitabın bir ihtilal etkisi olabileceğine inanmıştım ve bu kitap Emile idi. Çünkü Emile adeta tüm hayatımın gerçeği gibiydi. Her dönemde Emile benim için bitmez tükenmez bir ilham kaynağı olmuştur. Emile'in üzerimde yarattığı benzer bir değişim için Emile Dukheim ve Henri Bergson'u da tanımak gerekecektir.” (Baltacıoğlu, 1998, s. 61).

İdadiden mezun olunca Darülfünun Fen şubesine yazılan Baltacıoğlu, bu okulu doğa sevgisi ve ilgisinden dolayı tercih etmiştir. Okul, hoca ve öğrenci yetersizliğinden dolayı üç defa kapanmış, Abdülhamit'in girişimleriyle 1900'de yeniden resmi olarak açılmıştır (Dölen, 2008). Burada geçirdiği yıllardan söz ederken Baltacıoğlu şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Darülfünundaki hayatım tamamen hürriyet ve kişilik hayatı olmuştur. Burada ceza ve ödül yoktu. Öğretim üyeleri öğrencileriyle arkadaş gibiydiler. Her yerde bir ilim havası vardı. Mahalle mektebinin amacı bize uslu olmayı öğretmekti, İdadi bizlerden efendi olmayı beklemekteydi, Darülfünun ise bizlere bilimi her türlü sosyal değerden üstün tutmamız gerektiğini aşılyordu.” (Baltacıoğlu, 1998, s. 67)

1908 yılında Darülfünundan mezun olan Baltacıoğlu, burada geçirdiği zamana kıymet vermekte, hocalarının kişiliği üzerinde etkili olduğunu belirtmekte ve bu yılları “bir hürriyet ve şahsiyet hayatı oldu” ifadesiyle özetlemektedir (Tozlu, 1989).

2.1.1. Çalışma Hayatı

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Darülfünun'da öğrenci iken Divan-ı Hümayun Defteri Kalemi'nde de çalışmıştır. Ailesinin etkisiyle memurluğu seçmiş ve hat ile kâtiplik işleriyle meşgul olmuştur. Daha sonra Mühimme Kalemi'nde 20 kuruş maaşla çalışmaya başlamış, ancak burada yaşadığı bazı olumsuzluklar sonucu Maarif Nezaretine geçmiştir. Tophane-i Amire Müşiriyeti Meclis-i Harbiye başkâtibinin önerisi üzerine bir yarışmaya katılmış ve birinci olmuştur. Bu başarısı sonucu aylık 300 kuruş maaşla Tophane'de çalışmaya başlamıştır (Baltacıoğlu 1998, s. 79-80). Ancak bu bürokratik işler onu mutlu etmemiş, bürokrasinin bireylerin yaratıcılığını öldürdüğünü gözlemlemiştir. Meşrutiyetin ilanından bir süre sonra Darülfünun'dan

mezun olan Baltacıoğlu, Harbiye Kalemı'ndeki işinden ayrılarak Darülmualimin-i İptidaiye'de Hat öğretmenliğine başlamıştır. Maarif Nezareti tarafından bir yıl süreyle Avrupa'ya gönderilmiş ve oradaki okulları ve pedagoji anlayışlarını incelemiştir. Avrupa'da edindiği deneyimler, onun eğitim düşüncesi üzerinde yenilikçi bir perspektif yaratmıştır (Türkkan, 2008). Ülkeye döndükten sonra eğitim alanında gerçekleştirdiği yenilikçi hamleler, Avrupa'da gözlemediği hatalı uygulamaların sonucunda gerçekleşmiştir (Obuz, 2015).

1912 yılında Türkiye'ye dönen İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Darülmuallimde hat ve el işi dersleri vermeye başlamış ve okulda pedagojik alanda birçok yenilik yapmıştır. Bu yenilikler sayesinde birçok konferans vermiş, sergi açmış ve kitaplar yazmıştır (Aytaç, 1984). Darülmuallimde müdür olan Mustafa Satı Bey'in istifa etmesi üzerine yerine atanan E. Kemal Bey, Baltacıoğlu'nu da müdür muavini yapmak istemiştir. Baltacıoğlu bu teklifi kabul etmiş ve okulda birçok yenilik yapmıştır. Ancak bu reformlar bazı kesimler tarafından olumsuz karşılanmış ve Baltacıoğlu görevinden istifa etmiştir. Dönemin Nazırı durumdan haberdar olunca Baltacıoğlu'na maaş zammı yapmış ve onu Darülfunun'a tayin etmiştir (Tozlu, 1989).

1914'te İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Darülmuallimat'ta (o dönemin kız öğretmen okulu) görev yapmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde kız okullarında erkek idarecilerin görev yapması yasaktı. Baltacıoğlu, bu okulda zor zamanlar geçirmiş, ancak birçok alanda yenilikçi eğitim anlayışını uygulamıştır (Baltacıoğlu, 1998).

Aynı dönemde, Şemsülmekatip okulunda ders nazırlığı teklif edilmiştir. Okulun bilimsel ve yönetsel tüm yetkilerini devralmak ve yönetmek şartıyla bu teklifi kabul etmiştir. Okulda birçok değişiklik yapmış ve okulu öğrenci ve öğretmenlerin eğitim öğretim sürecini daha verimli geçirebilmesi için yeni baştan kurmuştur (Uz, 2019). Baltacıoğlu, bu okulun, Talim ve Terbiyede İnkılâp adlı kitabının adeta bir uygulaması olacağını belirtmiştir (Baltacıoğlu, 1998).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 1916'da Darülmuallimin ve Darülmuallimat'taki görevlerinden ayrılmış ve Darülfunun'da çeşitli dersler vermiştir. 1917'de Milli Tali ve Terbiye Cemiyeti'nde Genel Sekreter olmuş ve 1918'de Tedrisatı Taliye Müdürü Umumiliği, 1919'da Tedrisatı Aliye Müdürü Umumiliği ve Maarif Nezareti Heyeti

TeftiŖiye Müdürü Umumiliği görevlerine getirilmiŖtir. 1920-1924 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'ne dört defa dekan seilmiŖtir (Aytaç, 1984, s. 239).

1934 yılında haftalık kültür sanat ve dŖnce dergisi olan "Yeni Adam"ı yayımlamıŖtır. 1942'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde Pedagoji Kürsüsü'nde Profesörlüğe baŖlamıŖtır. 1942-1946 yılları arasında Afyon milletvekilliği, 1946-1950 yılları arasında ise KırŖehir CHP milletvekilliği görevinde bulunmuŖtur. 1950 yılında emekli olmuŖ, ancak "Yeni Adam" dergisindeki yazılarına ve yayımlarına devam etmiŖtir. 1 Nisan 1978'de Ankara'da vefat etmiŖtir (Trkkn, 2008, s. 16).

2.1.2. Siyasi Hayatı

Baltacıoğlu, İkinci MeŖrutiyet döneminde politikaya aktif katılmamıŖ olsa da dŖnceleri İttihat ve Terakki ile benzerlik gösteriyordu. Milliyetçilik, halkçılık ve toplumculuk anlayıŖı İttihatçıların siyasi grŖleriyle rtŖyordu. Ancak 1918'de İttihat ve Terakki liderlerinin Malta'ya sürgün edilmesinden etkilenmedi çünkü politik bir tavır sergilemedi. Kariyerinde yükselerek yeni görevler aldı (Kaçmazoğlu, 2001, s. 202). İttihat ve Terakki'nin yenilikçi anlayıŖı Baltacıoğlu'nu bu harekete daha yakın hissettirdi. Kendini yenilikçi olarak görüyor ve İttihat ve Terakki'nin yenilikçiliğini benimsiyordu (Baltacıoğlu, 1940, s. 14). Baltacıoğlu, 9 Aralık 1919'da kurulan Millî Türk Fırkasının kurucuları arasındaydı. Parti, bazı çevreler tarafından kabul görmedi ve yasal olarak kurulmadığı iddia edildi. Ancak parti, 1919 seçimlerine katıldı ve tek bir milletvekilini meclise sokabildi. Bu milletvekili Adnan Adıvar'dır. İstanbul dıŖında baŖka bir Ŗehirde il baŖkanlıęı amayan parti, Meclis-i Mebusan'ın basılması ve ardından meclisin dağıtılmasından sonra parti alıŖmalarını yapamaz hale gelmiŖtir (Tunaya, 1999, s. 517- 519; üstel, 2010, s. 80).

Baltacıoğlu, politikanın bir dŖnce değil, bir eylem olduğunu ve bilimle birleŖmesi gerektiğini belirtmiŖtir. Politikacıların iŖ insanı olması gerektiğini vurgulamıŖ ve politikacıları ikiye ayırmıŖtır: "kavval tip" ve "faal tip". Herkesin politik bir dŖncesinin olması gerektiğini belirtmiŖ, ancak politikanın kahvehanelerde ve sokaklarda tartıŖılmasını doğru bulmamıŖtır. Politikanın yerinin meclis ve gazeteler olduğunu belirtmiŖtir. Ayrıca, politikacıları topluma yarar sağlama açısından da kategorize etmiŖtir (Baltacıoğlu, 1950a).

1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla siyasette ilk etkileŖimini

kurmuş ve İstanbul il başkanlığı görevini üstlenmiştir. Partinin İstanbul'da teşkilatlanmasına katkı sağlamış ve çeşitli ilçelerde şubeler açmıştır. 1930 yerel seçimlerinde İstanbul il başkanı olarak görev yapmış ve seçmene hitaben bir bildiri yayımlamıştır. Ancak zamanla muhalif partilerin eğitici bir misyonuna sahip olmadığını fark etmiş ve bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Atatürk hakkında olumsuz sloganların atılması üzerine partiden ayrılmak istemiş, ancak Atatürk'ün isteği üzerine görevine devam etmiştir (Baltacıoğlu, 1951b, s. 3).

Baltacıoğlu'nun üniversite görevi ve aktif siyaset yapması, Atatürk'ün hoşuna gitmemiştir. Bu durum, Atatürk'ün A. Ağaoğlu'na iki yazı yazdırmasına neden olmuştur. İlk yazı, Fethi Bey'e gönderilen bir telgraftı ve Baltacıoğlu'nun partiden ayrılıp üniversiteye dönmesi tavsiye ediliyordu. İkinci yazı da Fethi Bey'e yazılmıştı, ancak bu sefer eleştirel bir içeriğe sahipti. Ağaoğlu, Atatürk'ün dikte ettiği sert kelimeleri yazarken rahatsız olmuş ve bir süre beklemiştir (Ağaoğlu, 2011, s. 90-91).

Atatürk'ün yönlendirmesiyle yazılan bu yazılar, "gece edebiyatı" olarak adlandırılrsa ve alıcılarına gönderilmese de Baltacıoğlu'nun üniversite öğretim üyeliği ve siyaseti bir arada yürütme isteğinin Atatürk tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, basının da dikkatini çekmiş ve 15 Ekim 1930 tarihinde Milliyet gazetesinde, Baltacıoğlu'nun istifa edeceği haberi yayınlanmıştır (Milliyet, 1930).

Son Posta gazetesi de bu konuya değinmiş ve Baltacıoğlu'nun Edebiyat Fakültesi tarafından Üniversitenin divan üyeliğine seçildiğini, ancak divan üyelerinin ve dekanların siyasetle meşgul olmaması gerektiği belirtilmiştir. 5 Kasım 1930 tarihli Milliyet gazetesi, Baltacıoğlu'nun istifa haberini duyurmuş ve bu haber kısa süre içinde diğer gazetelerde de yer bulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası Genel Sekreteri Nuri (Conker) Bey'in Baltacıoğlu'nun istifasını doğruladığı haber de 6 Kasım 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır (Cumhuriyet, 1930).

Baltacıoğlu, üniversite tatillerinde siyasi faaliyetlere girişmiş, ancak edebiyat fakültesi mümessili olarak atanınca siyasetle bağlarını kesme kararı almıştır. Fakülte divan üyeliğine seçilmesine rağmen partiye verdiği istifa dilekçesi reddedilmiştir. Zamanla, siyasetle akademik çalışmaların birleşmesinin zor olduğunu düşünerek il başkanlığından ayrılmıştır. Darülfünun'dan bazı isimlerin siyasi alana girişi

çevrelerde endişe yaratırken, Baltacıoğlu akademik ve siyasi etkinliklerin entegrasyonunu savunmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde izlenmiş, ancak parti ilkelerine bağlılığını sürdürdüğünü vurgulamıştır. Daha önceden laiklik, inkılapçılık ve milliyetçilik ilkelerini benimsediğini ifade etmiştir (Baltacıoğlu, 1954). Baltacıoğlu, İsmet İnönü'nün talebi üzerine 1943-1950 arası CHP'den milletvekilliği yapmıştır. Vekillik döneminde disiplinini korumuş, ancak 1950'de Afyon'dan yapılan adaylıkta seçilememiştir. Bu süreçte okuma ve yazmaktan uzaklaştığını belirterek, kitaplarla çalışmayı tercih etmiştir (Baltacıoğlu, 1969, s. 7).

Rektör olduğu dönemde iktidarla yaşadığı sorunlar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılmasıyla 1933'te Darülfünun'dan uzaklaşmış, ancak 1939'da İnönü'nün farklı bir bilgiye ulaşması üzerine Ankara Dil Tarih Fakültesi'nde ders vermeye başlamıştır. 1950 seçimlerinde CHP'nin yenilgisinin sebeplerini araştırmak üzere şehirlerde incelemelerde bulunmuştur (BCA, 490.1.0.0/578.2299.7.).

Baltacıoğlu, 1950 seçimlerinde aday olduğu Afyon'da seçimi kaybedince aktif siyasi hayatını sonlandırmıştır. Ancak 1942'den 1957'ye kadar Türk Dil Kurumu Terim Kolu Başkanlığı görevini sürdürmüştür. Aktif bir görev almasa da yazmaya hayatının sonuna kadar devam etmiştir. 15 Mart 1956'da yayın hayatına başlayan "Din Yolu" dergisinde imtiyaz müdürü ve başyazar olarak görev yapmış, ancak yedinci sayıdan sonra dergiden ayrılmıştır. Ayrılma sebebi, yazılarının çoğunun dergide yayımlanmaması ve dergide çıkan bazı yazılardan haberdar olmamasıdır (Baltacıoğlu, 1958, s. 3-6). Ömrünün sonuna kadar "Yeni Adam" gazetesini çıkarmış olan Baltacıoğlu, çok yönlü bir kişilik sergilemiştir. 1 Nisan 1978'de Ankara'da hayatını kaybeden Baltacıoğlu, vatanına olan bağlılığını ve sevgisini, eğer başka bir ülkede ölürse mezarının üzerine bir avuç vatan toprağı atılmasını vasiyet ederek göstermiştir (Baltacıoğlu, 1978).

2.1.3. Eserleri

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ömrü boyunca çeşitli disiplinlerde, özellikle felsefe, eğitim, din, sanat, edebiyat, halk eğitimi ve gençlik alanlarında yoğun bir çalışma sergileyerek yenilikçi düşünceler geliştirmiştir. Bu çalışmaları, çok sayıda eserin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Farklı alanlarda kaleme aldığı eserler, Tablo 1'de detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eserleri

Felsefe	Kalbin Gözü (1992), Jean Jeacques Roussau'nun Terbiye Felsefesi (1925), Felsefe (Halk Kitapları Serisinden) (1938), Büyük Tefsir (Allah Nedir?) (1961).
Sosyoloji	Avrupa Bizi Nasıl Tanıyor (1913), Din ve Hayat (1918), Ahlaksızlık (1918), Maarifte Bir Siyaset (1918), İçtimaiyat Nokta-ı Nazarından Terbiye (1924), Tarih ve Terbiye (1933), Sosyoloji (1939), Türke Doğru (iki cilt 1942-1943), Batıya Doğru (1943), Ziya Gökalp (1966).
Pedagoji	Talim ve Terbiyede İnkılâp (1910), Terbiye-i Avam (Halk Eğitimi) (1914), Elişlerinin Usulü Tedrisi (1914), Terbiye ve İman (1914), İlm-i Terbiye Konferansları (1915), İzmir Konferansları (1915), Terbiye İlm-i (1916), Türkiye'de Sanayi-i Nefise Tedrisatının Islah ve İnkişafına Dair Layiha (1926), Umumi Pedagoji (1930), Hususi Tedris Usulleri (1932), Terbiye (Gazi Eğitim Enstitüsü Projesini de Kapsar) (1932), Resim ve Terbiye (1932), İçtimai Mektep Nazariyeleri ve Prensipleri (1932), Mürebbilere (1933), Toplu Tedris (1938), Öğretmen (1944), Rüyamdaki Okullar (1944), Pedagojide İhtilal (1964), Usulü Terbiye ve Tedris (1920), Hennesenin Usulü Tedrisi (1920), Eşya Derslerinin Usulü Tedrisi (1920), Coğrafyanın Usulü Tedrisi (1920), Resmin Usulü Tedrisi (1920), Elişlerinin Usulü Tedrisi (1920), Mektep Temsillerinin Usulü Tedrisi (1920), Yazının Usulü Tedrisi (1920).
Edebiyat	Batak (Roman) (1942), Yalnızlar (Hikâyeler) (1946), Sapıklar (Portreler) (1938).
Piyes	Kütük (1934), Andaval Palas (1934), Ölüler (1939), İnanmak (1939), Kafa Tamircisi (1940), Dolap Beygiri (1940), Karagöz Ankara'da (1940).
Radyofonik Piyesleri	Âlinin İçi, Susamış Gönüller, Damdaki Elmas, Gökten İnen Tanrılar, Huy Canın Altındadır, Tevekkül, Gaval (Kastamonu Lehçesiyle), Yolcu (Adana Lehçesiyle), Yaşamak mı İstersiniz Ölmek mi? Kader, Can Pazarı, İnsanoğlu, Hayvancuh (Kastamonu Lehçesiyle), Gama (Kastamonu Lehçesiyle), Beyinsiz, Zehir Fişegi.
Estetik	Demokrasi ve Sanat (1931), Sanat (1934), Tiyatro (1941), Karagöz Tekniği ve Estetiği (1942), Türklerde Yazı Sanatı (1958), Türk Plastik Sanatları (1971).
Din	Din ve Hayat (1918), Kuraan (1957), Büyük Tefsir 1. Kitap Allah Nedir? (1961).
Biyografi ve Otobiyografi	Atatürk, Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri (1973), Hayatım, "Yeni Adam" (1938-1941)

Kaynak: Kolçak (1968, s. 71-72) ve Tozlu (1989, s. 213) kaynaklarından

yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Birçok alanda eser ortaya koyan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, en çok eğitim ve pedagoji alanında kaleme aldığı reform niteliğindeki eserlerle tanınmaktadır. Eserlerinde geleneksel eğim öğretimden uzak bir anlayış dikkat çekmektedir. Eğitimle ilgili yazmış olduğu eserlerinde, gelenekselciliğin terk edildiği ve öğrenciyi merkeze alan bir yaklaşımın benimsendiği eğitim anlayışını vurgulamaktadır.

2.1.4. Eğitim Alanında Yazılan Temel Eserleri

Eğitim ile ilgili eserleri otuzun üzerindedir. Bu alandaki eserlerinin başında henüz 25- 26 yaşında eğitim konusunda yazdığı ilk eseri olan Talim ve Terbiye'de İnkılâp gelmektedir (Öymen, 1978). Bunun dışında eğitim konusunda kaleme aldığı ön plana çıkan eserleri İçtimai Mektep, Rüyamdaki Okullar, Pedagojide İhtilal ve Toplu Tedris'tir.

2.1.4.1. Talim ve Terbiyede İnkılâp

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Avrupa seyahatinin ardından kaleme aldığı eseri, o dönemin eğitim sistemine karşı bir tepki olarak yazmıştır (Binbaşıoğlu, 1995). Kendi ifadesiyle, bu kitap, ölkemizde faaliyetçilik düşüncesinin ilk öncülerinden olup, atalet, taaddî, tecrit ve hafıza odaklı yöntemlere karşı bir isyan niteliği taşımış ve faaliyet prensibini öne çıkarmıştır (Aytaç, 1978). Bu eser, Osmanlıca olarak iki kez basılmış ve daha sonra 1927'de İkdam Maatbaası tarafından ikinci kez basılmıştır. İçerisinde üç kitap ve on bir bölüm bulunan bu eser, Baltacıoğlu'nun eski eğitim anlayışını eleştirdiği ve çoğu felakete bu eski sistemlerin sebep olduğunu vurguladığı bir yapıya sahiptir (Tozlu, 1989, s. 125-126).

Baltacıoğlu, yeni bir eğitim sistemini hayata geçirmeyi amaçlarken, o dönemin ezberci, geleneksel eğitim anlayışının öğrencilere bir şey öğretmeyeceğini ifade etmiştir. Ezber bilginin, öğrencilerin kafasını doldurmakla kalmayıp pratikte topluma ve öğrenciye fayda sağlama konusunda zorluklar yarattığını vurgulamıştır. Baltacıoğlu'nun eserinde, eğitim sistemine ek olarak öğretmenleri de eleştirdiği görölmektedir. Öğretmenlerin sadece ezberci bilgiler öğrettiğini ve bu bilgilerin pratikte nasıl kullanılacağı, öğrencinin ilgi, yetenek ve becerilerine nasıl uyarlanacağı konularında çaba göstermediğini dile getirmiştir (Sürücü, 2022, s. 13).

2.1.4.2. İtımıı Mektep

Baltacıoğlu, “İtımıı Mektep” adlı eserinde, eğitimin bir teori değil, bir olgu olduğunu ve bu olgunun psikolojik ve sosyolojik verilere dayandığını belirtmiştir. Eğitim, sosyal bir zorunluluk olarak görülmekte ve bu nedenle eğitim, umumi terbiye ve hususi yahut mesleki terbiye olmak üzere iki ana çeşide ayrılmaktadır. Eğitimin amacı, ferdi sosyalleştirmektir, yani ona sosyal bir kişilik kazandırmaktır. Baltacıoğlu, eğitimin bu niteliğinin dışında kalan her hareketin, sosyal gerçeklik tarafından menfi bir tepki ile karşılaşacağını belirtmiştir (Aytaç, 1978, s. 4-8).

Baltacıoğlu, “Talim ve Terbiye’de İnkılâp” adlı eseriyle yıkmayı hedeflediği eğitim sistemi yerine “İtımıı Mektep” adlı eseriyle de nasıl bir eğitim sistemi arzuladığını ortaya koymuştur (Ergün, 1996). Baltacıoğlu, bu eğitim olgusunu İtımıı Mektep adlı eserinde, şu beş ana ilke ile temellendirir (Aytaç, 1978, s. 4-8):

1. Kişilik İlkesi: Eğitim ve ğretim, insana bir alanın bilgisini vermekle kalmamalı, o konu ile ilgili kişiliği de kazandırmalıdır.
2. Ortam (evre) İlkesi: Gerçek kişilikler, ancak gerçek ortamlar içerisinde oluşur.
3. Çalışma İlkesi: Gerçek kişilikler ancak gerçek ortamlar içerisinde ve gerçek çalışmalarla teşekkül edebilir.
4. Verim İlkesi: Gerçek bir çalışmanın şartı gerçek bir eser, bir randıman elde etmektir.
5. Başlatma İlkesi: Okulun kısa zamanı ve dar meknı içerisinde, çocuğu toplumun gerçek hayatına hazırlamak, yani ona gerçek kişilikler kazandırmak için yapılması zorunlu ve mümkün olanların nelerden ibaret olmasını belirler.

Baltacıoğlu, ocukların okul çevresinde yaşayabilecekleri hayat tecrübelerinin bir “başlatma” fiili olduğunu belirtir. Baltacıoğlu’na göre terbiye bir başlatmadır ve hayata hazırlamak için vardır, bütün hayatı yaşatmak için değil. Pedagoji, hangi tecrübelerin ve hangi şartların bu “başlatma” fiilini oluşturacağı sorusuna cevap vermelidir (Baltacıoğlu, 1944b). Baltacıoğlu, ğrencilerin gerçek dünyayla bağ kurmasını önemli bulur ve üretici eğitim anlayışını vurgular. Öğrencilere jimnastik, edebiyat ve bitki bilimleri öğretirken, aynı zamanda hayatın gerçek işlerine de hazırlanmaları gerektiğini belirtir (A. Baltacıoğlu, 1995).

Baltacıoğlu'nun "İçtimai Mektep Modeli", eğitimin beş ana ilkesinin mümkün olduğu ölçüde uygulandığı yeni bir okul modelidir. Bu okul modeli, geleneksel yıllık sınıflar sistemi, ders saatleri, geleneksel öğretim programları, öğretim metotları, kitaba bağlı öğretim, ezbercilik, ceza ve baskılar gibi unsurların kaldırıldığı bir okuldur. Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışı ve pedagojik yaklaşımı, onun uluslararası bir otorite olarak tanınmasını sağlamıştır. Bunların yerine, "gerçek faaliyetin" ve "gerçek hayatın" geçirildiği bir okuldur (Aytaç, 1978).

Baltacıoğlu'nun eğitim teorisi, üç ana ilke üzerine kurulmuştur (Şener, 1996, s. 66-67):

1. Çocuğa yaşıyan toplum değerlerini özümleterek onun toplumsal bir kişilik oluşturmalarını sağlamak,
2. Ulusal gerçekleri ve sorunları iyi anlamasına, bu sorunlara ilgi duymasına yardımcı olmak ve içinde ulusuna, yurduna sevgi, bağlılık, hizmet isteği uyandırmak,
3. Çocuğa bir meslek kişiliği kazandırmak.

Eğitimin amacı toplumsal, yapıcı, yaratıcı insan yetiştirmektir. Baltacıoğlu'nun geliştirdiği "İçtimai Mektep" modeli de bu amaç doğrultusunda sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırarak bunların yerine işlerliği, sosyal ve gerçek çalışmayı koymaktır (Aytaç, 1978). Bu okul modeli, aralarındaki ayrılıklara rağmen, belirli noktalarda Blonski'nin (1884-1941) "üretim okulu" modeliyle benzerlik göstermektedir (Uz, 2019, s. 77).

Baltacıoğlu, İçtimai Mektep'te muhit bir meslek muhiti, teknik bir meslek tekniği, gaye ise bir meslek adamı gayesidir (Baltacıoğlu, 1942). Baltacıoğlu, yazınsal ürünlerinin tümünde, "İçtimai Mektep" ilkelerini sistemli bir biçimde işlemiş ve değerlendirmiş, bir ulusun hayatında "din, dil ve sanat"ın oynadığı rol üzerinde çok durmuştur (Baltacıoğlu, 1945).

2.1.4.3. Rüyamdaki Okullar

Baltacıoğlu, "İçtimai Mektep" prensiplerini ve fikirlerini sanki bir rüyada görüyormuşçasına anlatırken, aslında bunların düşünce ürünü olduğunu vurgular. Eserinin amacı, fikirlerini tam anlamıyla açıklamak ve aydınlatmaktır (Baltacıoğlu, 1944b). Yazılarında, eğitim ve okul sistemini kişiselleştirerek yaşamın içinde nasıl yer alması gerektiğini açıklar. Kitap, öğrencinin işe yaramayan fikirlerin dışında,

hayat şartlarına odaklanarak anlatır ve öğretmen ile öğrenci arasındaki işbirliğini vurgular. İctimai Mektep'in pratik alanı olan "Rüyamdaki Okullar", öğrencileri toplum ve meslek hayatına hazırlayan bir eğitim modelidir. Baltacıoğlu, eğitimcilerden sadece teorik bilgiye değil, aynı zamanda bu bilgiyi yazan, tartışan ve uygulayan bireyler olmalarını bekler. Bu yaklaşımı, sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir bakış açısına da sahip olduğunu gösterir. Eğitimin, mesleki ve sosyal kişiliklerin toplumsal kalkınmaya nasıl katkı sağlayabileceğine inanır. Bu tip şahsiyetlerin varlığıyla kalkınmayı engelleyen sorunların da ortadan kalkacağına inanır (Bavagra, 2016, s. 66).

2.1.4.4. Pedagojide İhtilal

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1964 yılında İstanbul'da basılan eseri, yeni bir toplum yapısının doğuşunu vurgular ve bu yapıya uygun eğitimin gerekliliğini savunur. Avrupa pedagojisinin eksikliklerine dikkat çekerek, ezberci ve teorik olan yönlerini gözden geçirip yeni eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiğini ifade eder (Tozlu, 1989, s. 135). Eserde, uzun süredir devam eden eğitim anlayışının sadece ezberci olduğunu ve öğrencileri sınavlara hazırlayarak memuriyet yaşamına yönlendirdiğini belirtir. Baltacıoğlu, aradığı pedagoji anlayışının ne Tanzimat ne Meşrutiyet ne de Cumhuriyet pedagojisi olduğunu dile getirir. Onun aradığı pedagoji, yaratıcı Türk bireyini ortaya çıkaran ve çağın gerekliliklerine uygun bir pedagojidir. Ayrıca, bu eser İctimai Mektep prensiplerini de tartışıp gözden geçirdiği bir çalışmadır. Milliyet ve Kültür tezini, Türk'e Doğru eseriyle geliştirdiği düşüncelerle pedagoji anlayışıyla sentezlemiştir (Aytaç, 1984, s. 247).

2.1.4.5. Toplu Tedris

Baltacıoğlu'nun bu eseri, İctimai Mektep prensiplerini ilkökul programlarına entegre etmeyi hedefler. Bu kitap, İctimai Mektep'in önemli ilkesi olan 'Başlatma İlkesi'ni ana bir kavram olarak detaylandıran ilk eserlerden biridir. Eğitimde kullanılması gereken prensip ve yöntemlerle birlikte, hangi derslerin öğrenciler tarafından nasıl sevdirebileceği, okul faaliyetleri ve toplumsal çalışmalar bu eserde ayrıntılı olarak incelenmiştir (Uz, 2019, s. 78).

2.2. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Fikir Dnyasında Etkili İsimler

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun dşüncelerini şekillendiren üç önemli isim şunlardır: J. J. Rousseau, E. Durkheim ve H. Bergson. Türkiye'de ise Ziya Gökalp, kendisi üzerinde belirgin bir etki bırakmıştır ve Türk sosyolojisinde Durkheim ekolünün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilir (Güngör, 2008, s. 55). Türk ilim, kültür ve sanatına olan katkılarıyla bilinen Baltacıoğlu, eğitim ve öğretim alanında Satı Bey'den sonra Türkiye için büyük bir rol üstlenmiştir (Ülken, 2015, s. 450).

Emrullah Efendi'nin eğitim görüşleriyle Satı Bey'in görüşleri birbirinden farklı bakış açılarına dayansa da Baltacıoğlu, Emrullah Efendi'nin görüşlerini ve yapmış olduğu uygulamaları değerli bulmaktadır. Dolayısıyla Baltacıoğlu'nun fikir dünyasında Emrullah Efendi'nin de izlerine rastlamak mümkündür. Bu isimlerle ilgili detaylı bilgi sunulmuştur.

2.2.1. J. J. Rousseau

Baltacıoğlu'nun yazdığı "J.J. Rousseau'nun Terbiye Felsefesi" adlı kitap, Rousseau'nun eğitim düşüncelerine odaklanır. Fransız Devrimi'nin etkili yazarlarından biri olan Rousseau, dünyada birçok değişime yol açmıştır. Bu dönüşümler, Baltacıoğlu için özellikle "Emile"i okuduktan sonra ilgi çekici hale gelmiştir (Telli, 1996). Rousseau'nun "Emile"i okurken Kant, alışkanlıkla planlı ve düzenli bir hayat süren biri olarak bilinirdi. Ancak sadece bu kitabı okumak için iki gün boyunca dışarı çıkmamıştır.

Rousseau, Cenevre'den gelen fakir bir çocuk olarak başlayıp Paris'te büyük başarılar elde etmiş belirgin bir örnektir. Saatçi bir babanın oğlu olan Rousseau, kendi kendini eğitmiş ve yetiştirmiştir. Hem kişisel ilişkilerinde hem de düşüncelerinde kararlı, dik başlı ve asi bir tavır sergilemiştir. Eğitim kavramları, Rousseau'nun fikirleriyle ilham alarak Pestalozzi, Frobel, Dewey ve Kerschensteiner gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir (Alkan, 2022, s. 11).

2.2.2. Emile Durkheim

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Türkiye'de Comte-Durkheim okulunun Ziya Gökalp'den sonraki en önemli temsilcisidir. Sosyolojiyi, Durkheim'ın kabul ettiği

şekilde sosyal yapıların bir ilmi olarak tanımlar ve onu manevi üstadı olarak görmektedir (Tozlu, 1989, s.46). Baltacıoğlu'na göre Durkheim okulu Auguste Comte'dan sonra sosyolojinin varmış olduğu son evrimdir. Durkheim'ın sosyoloji tarihindeki en önemli iki hizmeti, sosyoloji ilminin objelerini açıkça tesbit etmek ve metotlarını korumaktır. Baltacıoğlu, Durkheim'ın işbölümü kavramından hareketle sosyete arasındaki işbölümünün önemine vurgu yapmaktadır (Baltacıoğlu, 1939).

Ayrıca Baltacıoğlu, Durkheim'ın sosyal olguları aynı değerde görmesine karşı çıkarak üç türlü sosyal olgu olduğunu savunur: din, dil, sanat; aile, ekonomi, devlet ve idealler. Baltacıoğlu, Durkheim'ın yapıcı kuvvetleri kapalı kurumlar gibi ele almasını eleştirir ve dinin yaşamın her yönünü kapsayan yaygın bir kuvvet olduğunu savunur (Baltacıoğlu, 1939). Baltacıoğlu'nun çalışmalarının büyük bir kısmı Durkheim sosyolojisi etrafında şekillenmiştir, ancak kendisi Durkheim'ın tüm görüşlerine katılmaz. Baltacıoğlu'nun bu yaklaşımı, Türkiye'de modern, laik, Batıcı, milliyetçi Türk kimliğini yaratmak için kullanmaya çalıştığı Durkheim'ın görüşleri ile şekillendirdiği Türk kimliği ile Ziya Gökalp'ten boşalan 'resmi ideolog' koltuğuna oturmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır (Kaçmazoğlu, 2015, s. 203- 204).

2.2.3. Henri-Louis Bergson

Baltacıoğlu, Yeni Adam gazetesinin 273. sayısını Bergson'a adar ve bu sayının kapağında Bergson'un ismi ve tam sayfa resmini yayımlar. Raymond Millet, Bergson'u "hürriyet ve enerjinin filozofu" ve "Yaratıcı Tekamül'ün Müellifi" olarak tanımlar (Uz, 2019). Bergson'un ölümünden sonra, Yeni Adam'ın 316. sayısında, Bergson'un var olabilmesi için bir dizi felsefi akımın ve düşünürün önceden var olması gerektiği belirtilir. Bergson, bu akımların ve düşünürlerin hepsini içerir, ancak hiçbirini değildir. Bergson'un felsefesi, entellektüalist, ampirist, rasyonalist ve mistik unsurları içerir, ancak hiçbirini değildir. Bergson'un sezgiciliği, rasyonalizm kadar bireycidir ve metafizik düşmanıdır. Ancak sezgicilik, geniş felsefesinin sadece mühim bir parçasıdır (Guenon, 2009, s. 99). Baltacıoğlu, 317. sayıda "Henri Bergson: Asrımızın En Büyük Feylesofu" başlıklı bir yazı yazar ve Bergson'un akıl şuurunun âlemi tanımak hususundaki yetkinsizliğine inandıktan sonra onu kalp şuurıyla tamamladığını belirtir. Ancak sezgiciliği, rasyonalizm kadar bireycidir ve metafizik düşmanıdır. Her ne kadar rasyonalizmi yerinde eleştirirse de tamamen akıl-altı bir melekeye ve az çok hayal, içgüdü ve duyguyla karışmış ve oldukça kötü

tanımlanmış hassas bir sezgiye seslendiği için ondan daha aşağıya düşmüştür. Burada artık hakikatin söz konusu olmaması, fakat sadece, salt algılanabilen düzeye indirgenmiş ve özü itibariyle yer ve biçim değiştiren ve kararsız bir şey olarak gerçeğin söz konusu olması manidardır (Uz, 2019, s. 70)

2.2.4. Ziya Gökalp

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziya Gökalp'in sosyolojik görüşlerini desteklerken aynı zamanda eleştiri getiren bir bakış açısına sahiptir. Baltacıoğlu, Gökalp'in sosyolojik düşüncelerini büyük ölçüde benimserken onun din-milliyet ayrımını sorgulamıştır (Kaçmazoğlu, 2015, s. 153). Ayrıca, Gökalp'in ulus tanımını eleştiren Baltacıoğlu, gelenekleri toplumun değişmeyen değer yargıları olarak görerek ulusun özünü gelenekte bulduğunu vurgulamıştır (Baltacıoğlu, 1967). Din, dil ve sanat gibi unsurların milli kimliği oluşturduğunu savunmuş, milliyetin temelinde bu unsurların birliğinin yattığını ifade etmiştir. Dinin milliyet dışında varlığını da vurgulamış ve Gökalp'in uluslararası bir ümmet anlayışına sahip olduğunu eleştirmiştir (Baltacıoğlu, 1952, s. 1). Bununla birlikte Gökalp'in cemiyet anlayışını da sorgulamış, milli kişiliğin oluşmasında dil, din ve sanatın önemini vurgulamıştır (Kaçmazoğlu, 2005, s. 159). Bu düşünceler, milliyet kavramını geleneksel anlamda değerlendirerek ulusun temelini oluşturan unsurları vurgular (Baltacıoğlu, 1943, s. 171). Medeniyet ve kültür ayrımını da Gökalp gibi eleştirmiş ve medeniyeti uluslararası, kültürü ise millete özgü olan değerler olarak tanımlamıştır (Baltacıoğlu, 1945, s. 13).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, tıpkı Ziya Gökalp gibi kültür ve medeniyet ayrımı yaparken aydınları eleştirmektedir. Baltacıoğlu'na göre, aydınlar arasında bilinçsizce bir gelenek düşmanlığı gelişmiştir. Bu düşmanlık, gelenek kavramını gericilikle eşdeğer bir fikir haline getirmiştir. Baltacıoğlu, bir dönem gelenek kavramını toplumun canlı ve dinamik örfleri olarak kullanmamıza rağmen, zamanla bu kavramı yaşama hakkını kaybetmiş adetler olarak yorumlamaya başladığımızı belirtmektedir. Hatta "gelenekçilik" adında bir klişe bile oluşturulduğunu ifade etmektedir (Baltacıoğlu, 1943, s. 20).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ulus tanımında Ziya Gökalp'in görüşlerine karşı çıkmış ve Gökalp'in ulus tanımındaki eksiklikleri eleştirmiştir. Ona göre ulus bir örf birliği değildir. Baltacıoğlu, ulusçuluğu doğru bir şekilde anlamak için önce gelenek

kavramına nasıl yaklaştığının anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Baltacıoğlu'na göre gelenek, bir toplumun tarih boyunca değişmeyen değer yargılarıdır ve bu gelenekler ulusun, kavmin ve klanın özünü oluşturmaktadır. Dini, dili, sanatı ortak olanların ulus olmalarının temelinde bu gelenek birliği yatmaktadır. Aynı şekilde dini, dili, sanatı farklı olan grupların da ulus olmalarının nedeni, aralarındaki gelenek ortaklığıdır. Baltacıoğlu, bu gelenek anlayışı olmaksızın milliyet anlayışının da mümkün olamayacağını vurgulamaktadır (Baltacıoğlu, 1967, s. 7).

2.2.5. M. Satı Bey

Yemen'in Sana şehrinde 1880'de doğan Mustafa Satı Bey, İstanbul'da büyümüş ve eğitim almıştır. Babası, önemli bir devlet görevlisidir. Satı Bey, eğitim ve etnografya alanında eserler vermiş, siyasi görüşlerini Jöntürklerle paylaşmıştır. İttihat ve Terakki Hareketi'ne katılmış, eğitimde modernizasyon için çaba göstermiştir. Yurtdışında pek çok ülkeyi ziyaret ederek gözlemler yapmış ve eğitimde yeni yöntemler önermiştir. Ayrıca özel okullar açmış ve eğitim üzerine dersler vermiştir (Satı Bey, 2002, s. 9).

Satı Bey'in düşünceleri, eğitimde bireyciliği vurgularken Türkçülüğe karşı Osmanlı birliğini desteklemiştir. Aynı zamanda Arap milliyetçiliği ve birliğini teşvik etmiş ve bu alanda çalışmalara destek vermiştir. Eğitimde ve toplumda değişim için çaba sarf etmiş ve çeşitli tartışmalara katılmıştır. Onun gözünde, eğitim ve çaba olmadan ilerleme mümkün değildi. Geriliğin sebepleri arasında taassup (dar görüşlülük) ve bilgisizliği işaret etmiş, çözüm olarak düzenli ve kararlı çalışma gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, ırkın veya geçmişin değil, çevre ve eğitimin kötülüğünü sorun olarak görmüştür (Satı Bey, 2002, s. 3).

İslam medeniyetinin önemini vurgularken, geçmişin taklit edilmesi yerine ondan ilham alınarak yeni şeyler üretilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada "Tuba Ağacı"na atıfta bulunarak, yükseköğretim kurumlarının geliştirilmesi ve sonra orta ve ilköğretimin yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Satı Bey, ilerlemenin ancak düzenli ve kararlı bir çalışma ile mümkün olacağını vurgulamıştır (Satı Bey, 2002, s. 4-5).

Ziya Gökalp'e göre sosyalleşme süreci, bireylere toplumun dilini, ahlakını, estetik zevklerini, bilimsel düşünce sistemini ve teknik bilgisini aktarma sürecidir ve

bu sürece "terbiye" adı verilmektedir. Ancak, Satı Bey, terbiyeyi daha farklı bir biçimde tanımlamış ve bunu, bireylerin fiziksel, zihinsel ve ahlaki yeteneklerini dengeli bir şekilde geliştirerek onları mükemmelleştirme süreci olarak görmüştür. Satı Bey, millî terbiyenin, vatan terbiyesini ihlal etmemesi gerektiğini, bunun yanı sıra muhafazakâr bir tutumla gelişmeye engel olmaması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, vatan sevgisini zayıflatan, ülkenin farklı milletlerine karşı düşmanca tutum geliştiren ve çağdaş ilerlemelerin gerekliliklerine karşı çıkan bir terbiye anlayışının, toplum için zararlı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Satı Bey, Gökâlâp'ın Türkçü yaklaşımını reddetmiş ve Anglo-Saksonların bireyci eğitim anlayışını benimsemiştir. Satı Bey, eğitimi Batı pedagojisinde olduğu gibi üç ana başlık altında incelemiştir: beden eğitimi, fikir eğitimi ve ahlak eğitimi. Ona göre, insanın fiziksel, zihinsel ve ahlaki yetenekleri yalnızca eğitim yoluyla geliştirilebilir. Bu üç alan arasında sıkı bir bağ bulunduğunu ve bu nedenle eğitimin yalnızca birine odaklanmasının doğru olmadığını savunmuştur. Satı Bey, zihin, beden ve ahlak eğitiminin daima paralel bir şekilde ilerlemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Satı Bey, 2002, s. 6-7).

2.2.6. Emrullah Efendi

Emrullah Efendi'nin liderliğindeki dönem, Türk eğitim tarihinde üniversite anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, eğitimdeki ilk adımın üniversite açmak değil, üniversitenin niteliğini anlamak olduğunu belirtmiştir (Baltacıoğlu, 1998). Bu süreçte pedagoji, öğretmen eğitimi, okul reformu ve bilginin pratik kullanımı gibi alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Emrullah Efendi ve Satı Bey, çağdaş pedagojinin temelini atmış, Emrullah Efendi modern pedagoji adımlarını, Ziya Gökâlâp ise kuramsal çerçeveyi belirlemiştir. Eğitimdeki modernleşme, askeri zafiyetten kaynaklanmıştır. Darülfünun'un kuruluşu ve Mülkiye Mektebi'nin açılması, kırsal alandaki gelişimi hedefleyen Emrullah Efendi'nin çalışmaları, bu dönemin önemli adımları arasında yer almaktadır. Rasyonalist ve pozitivist düşünceye dayalı eğitim, çağdaş, laik ve demokratik bir toplum oluşturma amacını taşımaktadır (Uz, 2019, s. 48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ- İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU

Memleketin en mühim meselesinin eğitim olduğunu ileri süren iki reformcu, Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüleri bu çalışmanın odaklandığı konudur. Entelektüellik yönü oldukça güçlü olan Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitimle ilgili yaklaşımlarında benzerlikler olduğu gibi belli noktalarda farklı bakış açılarına sahip oldukları ifade edilebilir. Bu bölümde, Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim olgusuna nasıl baktığı, eğitim felsefesini hangi soru/sorular üzerinden değerlendirdikleri, eğitim kademelerine yaklaşımları ve öğretmen konusundaki görüşleri sunulmuştur.

3.1. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nda Eğitim Olgusu

Emrullah Efendi, eğitime terbiye olarak yaklaşmış ve terbiyenin büyötmek anlamına geldiğini ifade etmiştir. Terbiye kavramının manası olan büyötmekteki amaç Emrullah Efendi'ye göre bedeni ve nefsi güçlerin olgunlaştırılmasıdır. İnsanı büyötmek diğer bir ifadeyle olgunlaştırmak için ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin bahsedildiği ilim ise Emrullah Efendi tarafından ilm-ü terbiye olarak belirtilmektedir. Emrullah Efendi, ilm-ü terbiye bağlamında canlıların büyütölmesini üç gruba ayırmıştır. İnsanların terbiyesi ile meşgul olma pedagoji; hayvan terbiyesi için Dresage; bitkilerin terbiyesi için cultere olarak ifade etmiştir. İnsan dışındaki diğer canlı varlıkların insanın zevk ve menfaati için terbiye edildiğini (eğitildiğini/yetiştirildiğini) belirten Emrullah Efendi, insanın terbiye edilmesinin altında yatan en önemli amacın onu yaratılış gayesine ulaştırmak olduğunu ifade

etmiştir (Nizami, 1328/1912).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, eğitim kavramına ilişkin birçok tanımlama yapmıştır. Baltacıoğlu'na göre eğitim; “Henüz toplumsal hayata alışmamış olan acemi bireylerin toplumsal bireyler tarafından bu hayata alıştırmak maksadıyla usûlü dairesinde toplumsallaştırılması, bireyi bir takım toplumsal melekelerle donatmak demektir.” Başka bir tanımda eğitim, “Belirli bir toplumun bireyini yine belirli olan hayatına hazırlamak demektir.” (Baltacıoğlu, 1923, s. 19). Tanımlardan hareketle eğitim ve toplumsallaştırma kavramlarının iç içe örüldüğü ifade edilebilir. Dolayısıyla Baltacıoğlu'nun eğitimi, toplumsal olgu bağlamında ele aldığı ve tecrübesiz bireylerin tecrübe sahibi erişkinlerden etkilenmesini eğitim olarak tanımladığı belirtilebilir. Baltacıoğlu, eğitim ile ilgili “Bireyin bir yandan düşüncelerini bir yandan duygularını tahrik ederek bireyi fiile sevk etmek, bu fiili çevresine göre düzenlemek, sonra bunu bireyin ruhunda kökleştirmektir.” (Baltacıoğlu, 1332/1916, s. 57) ifadelerini kullanmış ve eğitimin terbiye yönüne atıf yaparak bireyle karakterini eğitimle oluşturacağını dile getirmiştir.

Her iki düşünürün eğitim kavramına yönelik tanımlarına bakıldığında, pedagojik yaklaşım dikkat çekmektedir. Emrullah Efendi, eğitimi ilm-ü terbiye bağlamında açıklamış ve insan ve ahlak ilişkisine işaret etmiştir. Baltacıoğlu'nda da benzer bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Baltacıoğlu, bireyin ruhunda iyi ve kabul edilebilir niteliklerin kökleştirilmesi ifadesiyle bireyin karakterinin sağlamaştırılmasına yönelik bir açıklama yapmaktadır.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun eğitim kavramlarına yaklaşımlarında birey merkezli bir terbiyeden söz edilirken aynı zamanda bu sürecin toplumsal yönü de ortaya konulmaktadır. Ortak bakış açısına göre bireyi hem kendisi hem de toplum için faydalı bir insan hale getirme hedefi güdülmektedir. Ayrıca her iki reformcu, bireylerin eğitiminde çevrenin diğer bir ifadeyle içerisinde yaşadığı toplumun etkili olduğunu savunmakla birlikte toplumun bireyi şekillendirdiği bakış açısının Baltacıoğlu'nda daha yoğun bir şekilde geliştiği anlaşılmaktadır. Nitekim Baltacıoğlu, görüşlerini belirtirken Durkheim'ın temellendirdiği çerçevede eğitime yaklaşmaktadır.

Emile Durkheim, eğitimi; “Erişkin nesillerin, henüz içtimai hayat için olgunlaşmamış nesiller üzerinde yaptığı tesirdir.” olarak açıklamaktadır. Başka bir

deyişle insanın kişiliği içinde bulunduğu topluma göre şekillenmektedir (Ülken, 2019, s. 261). Bu bağlamda Baltacıoğlu'na göre eğitim olgusunda öne çıkan sosyolojik bir bakış açısı bulunmaktadır. Eraslan ve Karadoğan, (2015, s. 144) Baltacıoğlu'nun eğitim yaklaşımında bireyin ihmal edilmediğini ancak toplumsalı yaklaşımın baskın olduğunu belirtmektedir.

Emrullah Efendi, eğitimin en önemli amacını şu şekilde ifade etmektedir:

“...Herkesin bilmeye, edinmeye mecbur olduğu malumatı vermek, bir yandan da dengeli zihin gelişimini sağlamak, ortaöğretime hazırlamak ve aynı zamanda hayatta geçimini temin edecek pratikler kazandırmak, hayati ihtiyaçlara cevap verecek programları işlemek...” (Emrullah, 1910, s. 1).

Emrullah Efendi, eğitimde dengeye dikkat çekerek bilgi öğretirken zihinsel gelişimin desteklenmesini, bir sonraki kademeye hazırlık yapılmasını ve hayatını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu pratiklerin kazandırılmasını önemli saymaktadır. Bununla birlikte eğitimin amaçlarından bir diğerinin de din ve vatan menfaatine uygunluk olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda öğrencinin ahlaki ve dini olgunluk yanında bireysel olarak gelişmesi, hayatın zorluklarını yenebilecek düzeyde ameli bilgi ile donatılması gerektiğini ifade etmektedir (Emrullah, Efendi, 1910).

“Öğretmen” adlı eserin başında Baltacıoğlu, eğitimin doğasını anlamak için kritik bir soruyla okuyucularını karşılar: “Hangi terbiye?” Bu soru, eğitimin ne şekilde tasarlanması gerektiği konusunda bir rehber sunmayı amaçlamaktadır. Yazar, terbiyenin öldürücü veya diriltici olabileceğine dikkat çeker (Baltacıoğlu, 1944, s. 5). Ona göre terbiye insan evriminin bir parçasıdır ve bu evrim hem ileriye doğru hem de geriye doğru olabilir. İnsanı yükselten veya alçaltan bir güç olarak terbiye, büyük bir sorumluluk içerir.

Baltacıoğlu'nun üzerinde önemle durduğu hususlardan biri de istenilen terbiyenin sadece bedeni ve zihni değil aynı zamanda millî kimliğin en üst düzeydeki örneklerine benzeyen, öldürücü ve yaratıcı bir terbiye olması gerektiğidir. Yani, eğitim sadece fiziksel ve entelektüel gelişimle sınırlı kalmamalı aynı zamanda bireyin millî değerlere uygun bir karaktere sahip olmasına da katkıda bulunmalıdır.

Baltacıoğlu'nun ifadeleriyle eğitim, bir toplumun değerlerini taşıyan bireylerin yetiştirilmesinde kilit bir rol oynar. Bu bağlamda, öğretmenin

sorumluluğu, öğrencilere sadece bilgi aktarmakla sınırlı değildir; aynı zamanda onları millî değerlere bağlı, düşünce yeteneği gelişmiş bireyler olarak yetiştirmektir. Yazar, bu bilinçli terbiyenin, bireyleri yükseltici ve toplumu güçlendiren bir şekilde yönlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Baltacıoğlu, eğitim anlayışında vurguladığı önemli bir ilkeyi şu sözleriyle ifade etmektedir: “Eğitim gerçek bir toplum içindir.” Ona göre bireylerin eğitimi, toplumun ihtiyaçları ve işlevleriyle doğrudan ilişkilidir. Yüzme denizde, uçak kullanma havada, tarım tarlada, demircilik atölyede öğrenilir; bu nedenle eğitim, sadece sınıf ortamında değil, gerçek yaşam deneyimlerinde de gerçekleşmelidir. Baltacıoğlu'nun öne çıkardığı bir diğer nokta, eğitimin sadece teorik bilgi ile sınırlı olmaması gerektiğidir. Öğrencilere edebiyat gibi akademik konular öğretmek güzel olsa da onları hayatın gerçek işleriyle de donatmak önemlidir. Örneğin, öğrencilere sadece bitkilerin yasaları ve fizyolojisi üzerine bilgi vermek yerine, onlara aşulamak, budamak, daldırmak gibi pratik beceriler kazandırmak da eğitimin amacına hizmet emektedir (Oğuzkan, 1996).

Her iki düşünür de eğitimi sadece bilgi aktarımıyla sınırlı olmayan, bireyin geniş bir perspektifte gelişimini kapsayan bir süreç olarak görmektedir. Entelektüel ve pratik becerilerin bir arada kazandırılmasını vurgularlar. Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu, eğitimin bireyleri toplumun değerleriyle uyumlu bir şekilde yetiştirmesi gerektiğini belirtmektedirler. Ortak görüşe göre millî kimlik, din ve vatan sevgisi gibi unsurlar eğitimin temel odak noktaları arasında yer almalıdır. Her iki düşünürün benzer olarak ifade ettikleri diğer bir görüş de eğitimin sadece teorik bilgiye değil, aynı zamanda pratik becerilere odaklanması gerektiğidir. Eğitimin öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşacakları durumlarla başa çıkma yeteneklerini geliştirmeyi amaç edinmesi hususu altı çizilen bir konudur.

Emrullah Efendi din ve vatan menfaatini gözetken bir bakış açısının eğitimin amaçları arasında olması gerektiğini savunurken; Baltacıoğlu ise millî kimliğin en üst düzeydeki örneklerine benzeyen bir terbiyenin önemini vurgular. Baltacıoğlu, eğitimin toplumsal işlevine odaklanır. Emrullah Efendi ise bu konuda daha genel ifadeler kullanarak toplumsal bağlamı ön plana çıkarmamaktadır.

Eğitimde temel ilkelerle ilgili ortaya konulan görüşlerde Emrullah Efendi, eğitimin gerçekleşebilmesi için ihtiyaç duyulan üç unsura dikkat çekmektedir:

terbiye edilecek vücut (çocuk), terbiye edecek bir mürebbi (öğretmen), terbiyenin tesiri (muhit-çevre). Terbiye edilecek vücut/çocuk, terbiye edilmeye uygun olmalı ifadesini kullanan Emrullah Efendi, çocuğun büyüme (terbiye/eğitim) kabiliyeti bulunmuyorsa terbiye bu durumu değiştiremez görüşünü savunmaktadır. Terbiyenin icat etme, yok olan bir şeyi var etme kabiliyetinin bulunmadığını ancak mevcut şeyi ikmal ettiğini belirterek çocuktaki istidata dikkat çekmektedir. Terbiye görevini üstlenen mürebbinin ise uygun yöntem ve metotlarla var olan kabiliyetlerin olgunluğa kavuşturulması için gerekli şartları hazırlaması ve çocuğu zorlamaması gerektiğini ifade etmektedir (Nizami, 1912).

Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışının temelini oluşturan “İçtimai Mektep”in belli başlı ilkeleri vardır: muhit, şahsiyet, başlatma, çalışma, verim. Baltacıoğlu'na göre eğitim, insanın beden, fikir, duygu ve irade alanlarında gerçekleşmelidir. Eğitim, sadece bir faaliyet değil, aynı zamanda bireyde kişilik oluşturmayı amaçlayan bir süreç olarak ifade edilmektedir (Baltacıoğlu, 1975, s. 3). Baltacıoğlu ise çağdaş görüşleri sentezleyerek özgün bir eğitim anlayışına sahip olmuştur (Aytaç, 1978). Ancak Baltacıoğlu'nun yaklaşımı, diğer çağdaş eğitim akımlarındaki basitten karmaşığa ve yakından uzağa gibi kavramlara farklı bir bakış açısına sahiptir. “İçtimai Mektep” adlı eserde, basitten karmaşığa gitmek yerine, yaşanması şimdilik mümkün olanı daha sonra mümkün olana doğru; yakından uzağa ilkesi yerine ise kişiliği şimdilik ilgilendiren konudan kişiliği daha sonra ilgilendiren konuya doğru bir ilerleme öne çıkar (Baltacıoğlu, 1942, s. 327)

Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışının ana ilkelerini ve bu ilkelerin nasıl işlediğini şu şekilde detaylandırmak mümkün:

- i. Muhit (Çevre): Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışında çevre, önemli bir faktördür. Bu ilke, bireyin çevresinin, onun eğitim sürecinde etkili olduğunu ve kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular.
- ii. Şahsiyet: Eğitim, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireyin kişiliğini oluşturmayı amaçlar. Baltacıoğlu'na göre eğitim sadece bir faaliyet değil, aynı zamanda bireyin karakterini geliştiren bir süreçtir.
- iii. Başlatma (İnisiyasyon): Eğitim sürecinin başlangıcı önemlidir. Baltacıoğlu, bu ilke ile bireyin eğitim yolculuğuna başlama aşamasının özel bir öneme sahip olduğunu belirtir.

- iv. Çalışma (Travay): Eğitim, bireyin beden, fikir, duygu ve irade alanlarında gerçekleşmelidir. Bu ilke, eğitimin sadece teorik değil, aynı zamanda pratik bir boyutu olduğunu vurgular.
- v. Verim (Randıman): Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışında, eğitim sürecinin verimli olması önemlidir. Diğer bir ifadeyle bireyin bu süreçten maksimum faydayı elde etmesi hedeflenir.

Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışının özgünlüğü, çağdaş eğitim düşünürlerinin sistemlerini sentezleyerek ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Diğer eğitim akımlarından farklı olarak, basitten karmaşığa gitmek yerine, yaşanması şimdilik mümkün olanı daha sonra mümkün olana doğru; yakından uzağa ilkesi yerine kişiliği şimdilik ilgilendiren konudan kişiliği daha sonra ilgilendiren konuya doğru bir ilerleme öne çıkar. Bu, eğitim sürecinin evrimsel bir karaktere sahip olduğunu ve bireyin gelişimine uygun olarak ilerlediğini gösterir.

Eğitim olgusunu biçimlendirirken Emrullah Efendi'nin eğitim anlayışı ve Baltacıoğlu'nun "İçtimai Mektep" adlı eserinde ortaya koymuş olduğu ilkeleri arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. İlk olarak, her iki düşünür de eğitimin gerçekleşebilmesi için çeşitli unsurlara dikkat çekerler. Her iki düşünür de eğitim sürecinin temel unsurlarından birinin çocuk olduğunu vurgular. Emrullah Efendi, çocuğun terbiye edilmeye uygun olması gerektiğini belirtirken, Baltacıoğlu da eğitimin insanın beden, fikir, duygu ve irade alanlarında gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder.

Emrullah Efendi, eğitim sürecinde "öğretmen" faktörünün önemli olduğunu doğrudan ifade ederken; Baltacıoğlu, öğretmen kavramını eğitimin temel ilkeleri arasında doğrudan geçirmese de öğretmenin rehber niteliğinde olduğu görüşlerinde örtük anlam olarak verilmiştir. Emrullah Efendi, terbiye edenin çocuğu zorlamaması gerektiğini ve uygun şartları hazırlaması gerektiğini ifade ederek öğretmeni ön planda sorumlu kişi olarak göstermektedir. Baltacıoğlu ise eğitimde muhiti önemser ve bu muhitin çocuğun gelişimini desteklemesi gerektiğini belirtmektedir.

Her iki düşünür de çocuğun yetiştiği çevrenin eğitim sürecinde etkili olduğuna dikkat çeker. Emrullah Efendi'nin "terbiyenin tesiri" ifadesi, çocuğun çevresinin eğitim üzerindeki etkilerini vurgular. Baltacıoğlu ise muhit ilkesiyle çocuğun çevresinin kişiliğini oluşturmada önemli bir faktör olduğunu ifade

etmektedir.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu eğitimdeki unsurlara farklı baktıkları hususlar da vardır. Emrullah Efendi, terbiyeyi çocuğun içindeki yetenekleri geliştirmek ve olgunlaştırmak olarak tanımlarken; Baltacıoğlu ise eğitimi sadece mevcut yetenekleri ikmal etmek olarak değil aynı zamanda bireyde kişilik oluşturmayı amaçlayan bir süreç olarak açıklamaktadır. Bununla birlikte tam olarak farklılık olarak ele almak eksik bir değerlendirme olabilir. Nitekim Emrullah Efendi'nin eğitim felsefesinde de terbiye yoluyla olgunlaştırma bakış açısı bulunmaktadır ki buradaki olgunlaştırma, bireyin karakter olarak geliştirilmesidir. Dolayısıyla farklı ifade edilmiş olsa da temelde eğitimdeki unsurlarla ilgili benzer görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

Baltacıoğlu'nun "İçtimai Mektep" adlı eserde bahsettiği ilkeleri (muhit, şahsiyet, başlatma, çalışma, verim) daha spesifik ve detaylıdır. Emrullah Efendi ise genel olarak terbiye edilecek vücut, mürebbi ve terbiyenin tesiri üzerinde durmaktadır. Emrullah Efendi, okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu bir dönemde okuma yazmanın zorunlu hale getirilmesi konusunu sürekli meclise taşımakta ve bu hususta vekillerle tartışmaktadır. Emrullah Efendi, herkesin okuryazar olması için kanun yapılması önermiş ancak bu önerisi vekiller tarafından eleştirilmiştir. Emrullah Efendi kendisini eleştiren vekillere şu şekilde seslenmektedir:

"Selamet-i umûmiyye hikmeti katiyyen onu iktiza eder ki, sokaklara bırakılan, orada burada serseri gezen, tahsîl ve terbiyeden, nezaret ve vesayetten mahrum olan binlerce evlâd-ı memleket buldukları bu muhitten zorla alınmalı mekteplere konulmalıdır."

"Eğer her çocuk için terbiye-i ahlâkiyye ve zihniyye kendisine bir hak olduğu teslim edilirse, her hükûmet bir kanûn-u cebrî ile bu hakkın ihkakını taht-ı te'mîne almalıdır. Hiçbir çocuğa bu kanundan istisnaya mesağ ve müsaade yoktur. Halkın hukukunu muhafaza eden bir hükümet için terbiye ve talim bir müdafaa-i nefis kabilindedir. Memleketin her tarafında okuyup yazmayı bilmez yüzlerce çocuk vardır ki, serseriyanê bir hayat sürüyorlar, her cihetten habaset ve cinayet desleri alıyorlar, bu çocuklar ihmal edilip duruluyor sanki her gün kesb-i vehamet eden bu şey, bu fenalık bütün raporlarımızda mezkur değilmiş gibi çocuklarımızı ne yapalım? Bu suali kimse düşünmüyor. Fakat belki diğer bir sual yani o çocuklar bize ne yapacak? Hiç olmazsa bu bizi düşündürmelidir."

"Bir takım hâif (korkak) kimseler diyecekler (ne yapalım, bu çocukları cebren mektebe gönderecek bir kanun yapamayız, hakkımız yok." Nasıl? Siz bir adamı hapishaneye gönderiyorsunuz bunda hakkın var da onu şeref ve namus ile yaşatacak bir kanun yapmağa hakkımız mı yok.?" (Emrullah Efendi, İzahname, 1330/1914).

İzahname adlı eserde geçen ifadelerden de anlaşıldığı üzere Maarif Nazırı Emrullah Efendi, okulun çocuğun hakkı olduğunu ve bu hakkın ona verilmesi gerektiği konularıyla daha yoğun bir şekilde meşgul olduğu için Baltacıoğlu kadar eğitimin hangi ilkelere dayanması gerektiği konusunu detaylandıramamış olabilir.

Eğitimin ilkelerine ilişkin iki düşünürün eğitime yaklaşımlarında bir diğer farklılık da yöntem farklılığıdır. Emrullah Efendi, çocuğun doğasına uygun bir terbiye yöntemi izlenmesi gerektiğini savunurken; Baltacıoğlu daha sentezci bir yaklaşım benimsemekten yana görüş bildirmekte ve eğitimde evrimsel bir ilerleme önermektedir.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu, hayatın içinde gerçek bir eğitim anlayışını savunmaktadır. Teorik bilgi ile birlikte pratik bilginin de öğretildiği bu anlayış iki düşünürün de köy okulları konusundaki yaklaşımını belirlemektedir. Emrullah Efendi, hazırlamış olduğu yasa tasarısında Tahsil-i İbtidaiye Layiha-yı Kânûniyesi'nde (Sabah, 22 Mart 1909) iki tür okuldan bahsetmekte ve yasa tasarının bazı maddelerinde bu okulların ne olduğuna açıklık getirmektedir:

“Birinci Madde: Tahsil-i ibtidai iki nevi mektepte icra olunur: Evvela köy mektepleri, saniyen mekâtib-i iptidaiye.”

“İkinci Madde: Tahsil-i ibtidai meccani ve işbu kanun mucibince mecburdur (İlk tahsil parasız ve bu kanun gereğince zorunludur).”

“Üçüncü Madde: Köy mektepleri, saniyen mekâtib-i ibtidaiye hizmeti tedriste bulundukça efrad-ı mezune-yi askeriyeden ma'dûdturlar. İşbu müsaade mekâtibi hususiye muallimlerine şamil değildir (Köy okulları ve ilkokullarda öğretmenlik görevi üstlenenler, bu süre zarfında askerlik hizmetinden muaf tutulurlar. Ancak bu muafiyet özel okullarda görev yapan öğretmenleri kapsamaz).

“Dördüncü Madde: Köy mektepleri ehl-i kuraya mübadi-i ulum-u diniyeyi ve bir miktar okuyup yazmayı ve muamelat-ı ruzmerreye lazım olacak kadar hesap yapmayı ve vatani tanıttırarak malumat-ı mücmele-yi medeniyyeyi ve icabat-ı sıhhiyyeyi ve harekât-ı bedeniyyeyi talim eder (Köy okulları, öğrencilere dinî bilgileri öğreten, temel okuma ve yazma becerilerini kazandıran, günlük yaşam hesaplamalarını yapabilecekleri düzeyde matematik öğreten, vatan bilincini aşıl原因an genel bilgileri öğreten kurumlardır. Ayrıca, temel sağlık bilgileri ve fiziksel aktiviteler konusunda eğitim de sunarlar).”

“Beşinci Madde: Köy mekteplerinin müddet-i tahsiliyesi üç senedir. Ve yedi yaşından on bir yaşına kadar şakird kabul olunur (Köy okullarındaki eğitim süresi üç yıldır. Bu okullara yedi yaşından başlayarak on bir yaşına kadar olan öğrenciler kabul edilir (Tahsil-i İbtidaiye Layiha-yı Kânûniyesi, 1909).

Emrullah Efendi'nin hazırladığı yasa tasarının 6, 7, 8, 9, 10 ve 11. maddelerinde de köy okullarının işleyiş ve düzenine dair ifadeler yer almaktadır. Bu bağlamda Emrullah Efendi'nin köy okullarını önemseydiği ve devamlılığı için girişimlerde bulunduğu belirtilebilir. Günay (2019, s. 49) köy okullarına dair ilk ciddi adımların Emrullah Efendi tarafından atıldığını belirterek bunun en önemli göstergesinin Tahsil-i İbtidaiye Layiha-yı Kânûniyesi'nde yer verilen maddelerle anlaşılacağını ifade etmiştir.

Emrullah Efendi gibi Baltacıoğlu da köy okullarının önemine inanmış ve bu doğrultuda çaba ortaya koymuş bir reformcudur. Baltacıoğlu, Türk eğitim sisteminde köklü bir değişiklik yapılması gerektiği düşüncesiyle eğitim reformunu savunmuştur. Ancak bu reformun sadece okul açma, bina inşa etme veya program değiştirme anlamına gelmediğini, rastgele yapılamayacak bir şey olduğunu vurgulamıştır (Baltacıoğlu, 1916). Baltacıoğlu'nun perspektifinde, eğitim sisteminin, yaratıcı ve üretken “Yeni Adam” yetiştirmeyi hedeflemesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bu görüşü, zamanın önde gelen eğitimcilerinden Satı Bey ve Ziya Gökalp tarafından başlangıçta kabul görmemiştir.

Satı Bey, eğitimin amacının ölçülemeyeceğini belirterek Baltacıoğlu'nun üretici birey yetiştirme düşüncesine karşı çıkmıştır. Ziya Gökalp de benzer bir şekilde, eğitimde üretici insan yetiştirmenin amaç olamayacağını ifade etmiştir. Ancak zamanla Satı Bey ve Ziya Gökalp de dahil olmak üzere bu düşünceye karşı olanlar, Baltacıoğlu'nun perspektifini benimsemişlerdir. Baltacıoğlu'nun üretim ve iş odaklı düşünceleri, Köy Enstitülerini etkileyen bir kaynak olmuştur (Cuda, 1978).

Köy Enstitülerinin ünlü sloganı olan “Enstitü öğrencisi iş yaşamı içinde, iş aracılığı ile iş için eğitilir” ifadesi, Baltacıoğlu'nun bu görüşlerini yansıtmaktadır (Kirby, 2018, s. 38). Köy Enstitülerinde, üretici ve demokratik bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu, Baltacıoğlu'nun eğitimdeki özgün ve yenilikçi fikirlerinin etkisini göstermektedir.

Baltacıoğlu, eğitimi bireyin doğuştan sahip olduğu yeteneklerin, çevresel faktörlerle geliştirilmesi olanağına bağlamaktadır. Bu nedenle, eğitimde demokratik ve özgür bir yaklaşım benimsemektedir (Giorgetti, 2008, s. 725). Bu düşünceler, kısmen Köy Enstitülerinde hayata geçirilmiştir.

Her iki düşünür bireylerin bulunduğu çevrede kendi kendine yetebilir hale gelmesi için eğitimin şekillendirilmesini önermektedir. Emrullah Efendi bu konuya yönelik adımlarında Maarif Nazırı olduğu için ciddi adımlar atmış ve yasa tasarısında bir okul türü olarak köy okullarından bahsetmiştir. Köy okulları kentlerden farklı olarak tarım ve hayvancılık yapılmasına imkan sunan yerleşim yerlerinde bulunduğu için bu okulların yapılandırılmasında da yine çevresel koşulların göz önünde bulundurulması gerektiği tartışılmıştır. Çevre şartlarına cevap verecek nitelikte bireyler yetiştirilmesi için reformun bu doğrultuda gerçekleştirilmesi görüşü hem Emrullah Efendi hem de Baltacıoğlu'nun önerilerinde yer almaktadır. Dolayısıyla köy okullarının üretici birey yetiştirme düşüncesi her iki reformcunun önemseydiği konular arasındadır denilebilir.

Emrullah Efendi, okulların tarzına ilişkin çalışmalarında Fransız okullarını örnek almıştır. Ancak onun reform hareketleri taklitçilik olarak nitelendirilmiş ve ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Emrullah Efendi, politikalarında milli bir çizgide olduğunu her zaman belirtmesine ve savunmasına karşın çeşitli çevrelerce Fransız taklitçisi olarak nitelendirilmiştir. Emrullah Efendi, bu tür ithamlar karşısında Fransız eğitim modelinin içeriğini incelediğini ve memlekete yararlı olacağı için uyguladığı açıklamasını yapmıştır. Onu destekler şekilde Ülken (2015), Emrullah Efendi'nin izlediği politikalarda Osmanlı birliğini korurken aynı zamanda batılılaşmayı hedefleyen adımlar attığını belirtmiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun da bu doğrultuda düşündüğü ifade edilebilir. Alman Fransız ve İngiliz eğitim sistemlerinin çeşitli yönlerden üstünlükleri olduğunu kabul eder ve bu üstün tarafların alınabileceğini söyler, Türkiye'nin şartlarına uygun hâle getirilmek şartıyla Avrupa'nın eğitim sistemlerinden faydalanmak gerektiği düşüncesine, prensip olarak, karşı çıkmaz (Tozlu, 2015). Ancak İsmail Hakkı, eğitimde reform düşüncelerini paylaşırken, Fransa'dan alınan eğitim programlarının Türkiye'nin eğitim anlayışında önemli bir olumlu değişikliğe neden olmadığı görüşündedir. Ona göre yabancı ülkelerden program aktarmak doğru bir tercih değildir. Hatta Fransa gibi eğitimde pek ileri sayılamayacak bir ülkenin programlarını almanın yanı sıra Amerika gibi eğitimde gelişmiş bir ülkenin en güncel programlarını getirseniz bile bu çabaların boşa olduğunu belirtmektedir (Baltacıoğlu, 1998, s. 134). Baltacıoğlu'nun kendiyile çelişmesinin temelinde programın eğitimin niteliğini değiştirmeyeceği görüşü bulunmaktadır. Ona göre eğitim öğrencinin hür olduğu bir sistemde nitelik

kazanmaktadır.

3.2. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Kademelerine Yaklaşımları

Emrullah Efendi'nin eğitim ile ilgili politikalarının temelinde kendisinden önce bakanlık yapmış olan Mustafa Nail Efendi'nin çalışmalarının ve hazırlıklarının etkisi olduğu belirtilmektedir (Ergün, 1982). Osmanlı okullarıyla ilgili düzenleme çalışmalarının bu bakan dönemine ait olduğunu belirten Ergün (1996) Emrullah Efendi'nin bakanlık döneminde en küçük işlerin dahi denetimini kendi eline almak istediğini ifade etmiştir. II. Maarif Nazırlığı döneminde Emrullah Efendi'nin yapmış olduğu küçük müdahalenin yeterli olmadığını bundan dolayı Fransız Eğitim Bakanlığını örnek alarak esaslı bir değişikliğe gittiği bilinmektedir (Sabah gazetesi, 1912). Bu değişiklik şiddetle eleştirilse de Emrullah Efendi geri adım atmamış ve eğitim kurullarını oluşturma biçimlerini düzenlemiştir (Sabah gazetesi, 1912). Önem verdiği bir diğer konu da denetleyiciler meselesidir.

1912 yılında denetleyici sorununu çözmek için "müfettiş-i umumiliği" kurmuş ve bu kurulun görevlerini de 8 madde halinde belirlemiştir (Sabah gazetesi, 1912). Bu denetim örgütü her kesimden eleştiri alınca meclis örgütü dağıtmıştır. Emrullah Efendi'nin bu örgütle ilgili amacı, denetim sağlamak, hizmet içi eğitim ve eğitim planlaması yapmaktır. Bunun yanı sıra ülkedeki yabancı okulların denetiminin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak çabaları sonuçsuz kalmış ve denetim örgütü lağvedilmiştir (Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesi, 1910). Emrullah Efendi, eğitimi en önemli mesele olarak gördüğü için girişimlerinin bazılarında başarısız olsa da eğitimi daha iyi bir duruma taşımanın ve yaygınlaştırmanın yolunu aramaktan vazgeçmemiş ve bu doğrultuda görüş ve uygulamalarını sürdürmüştür.

Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yaşadıkları dönem; geleneksel eğitimin hakim olduğu ve sürekli olarak yenileşme çalışmalarının tartışıldığı bir dönemdir. Dönemin aydınları memleketin içinde bulunduğu olumsuz koşulların eğitimle düzeleceğine inanmışlardır. Yalnızca aydınlar değil toplumun da beklentisi o yönde olmuştur. Dolayısıyla maarif bakanlarının yapmak istedikleri ıslahatlar hem toplum hem de meclis tarafından tartışılmakta ve sürekli olarak ıslahatlarla ilgili eleştiriler getirilmektedir. Bu eleştiriler bazen büyük boyutlara

ulaşmakta ve maarif bakanlarının istifasıyla sonuçlanmaktadır. Öyle ki 1908-1910 yılları arasında toplam altı bakan değişmiştir.

Emrullah Efendi, Maarif Nazırlığı görevine getirildiğinde (6. Maarif Bakanı) nasıl bir durumla karşı karşıya kalacağını biliyordu. Ancak kararlıkla görüşlerini seslendirmekten ve kendisine yöneltilen sert eleştirilere cevap vermekten geri durmadı. Maarife dair görüşlerinin bir kısmını nazırlığı döneminde gerçekleştirmişse de birçoğunu hayata geçirememiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında bazen maddi imkansızlıklar bazen de farklı düşünen aydınlar ile halkın tepkisi etkili olmuştur.

Eğitimin düzeltilmesiyle ilgili tartışmaların odağında olan Emrullah Efendi, “Tuba Ağacı Nazariyesi” ile günümüzdeki aydınlar arasında da görüşleri irdelenen bir isimdir. Emrullah Efendi her ne kadar eğitim reformlarında başlangıcı yükseköğretim olarak açıklasa da birçok nedenden dolayı ilköğretilere öncelik vermiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, yaşadığı dönemin etkisiyle eğitimde yenileşmeye dair tıpkı diğer aydınlar gibi kafa yormuş ve toplumun içinde bulunduğu zor durumdan eğitim sayesinde çıkacağına yürekten inanmış bir düşünürdür. Bu dönemde öne sürdüğü görüş ve kuramlarıyla dikkat çeken Baltacıoğlu, dönemin ses getiren reform önerisi olan Tuba Ağacı Nazariyesi ile ilgili diğer aydınların aksine olumlu düşünmüş ve bu kuramı savunmuştur. Emrullah Efendi'nin bu kuramı oluştururken çıkış noktası bilimsel zihniyeti yetiştirip geliştirmek ve bu doğrultuda Darülfünundan başlayıp aşağı doğru eğitimin kalitesini artırmaktır (Dölen, 2008, s. 6).

Dönemin aydınlarından Satı Bey Tuba Ağacı Nazariyesine şiddetle karşı çıkmış ve eğer bir ıslahat başlatılacaksa ilkokul kademesinden başlatılması gerektiğini savunmuştur. Bu tartışmalara Hasan Ali Yücel de katılmış ve yenileşmenin ilkokuldan mı yüksekokuldan mı başlanmalı konusu ele alınmıştır. Hasan Ali Yücel, ıslahatların yönü ile ilgili “İlköğretimden başlamalı ama yukarı kademeler de kesinlikle unutulmamalıdır.” şeklinde görüş bildirmiştir. Bu görüşünü şu sözlerle de desteklemektedir: “Bir memlekette yaygın ve kuvvetli bir ilk tahsil kurulmadan özlü ve köklü bir ilim doğamaz.” (Yücel, 1946, s. 46). Buna göre Hasan Yücel'in ıslahat girişimlerinin yukarıdan başlaması fikrine olumsuz baktığı ifade edilebilir.

Aydınların eğitimde yenileşme ile ilgili görüşlerinde farklılıkların olması, konuya dair daha iyi bir öneri sunma çabasına dayanmaktadır. Tartışmaların odağında bulunan eğitim konusu, vatana nitelikli bireylerin nasıl yetiştirilmesi gerektiğini irdelemektedir. Eğitim sorunsalına yönelik geliştirilen önerilerin güçlü ve zayıf yanlarının ele alınması ve bu bağlamda yeni bir fikrin ileriye sürülmesi, bugünkü çağdaş eğitimin temellerini oluşturmaktadır.

3.2.1. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun İlköğretime İlişkin Görüşleri

Osmanlı devletinde ilköğretimin zorunlu olması Emrullah Efendi'den önce II. Mahmut döneminde uygulanmak istenmiştir. Bunun için padişah bir ferman çıkarmış ve ilköğretimin zorunlu olduğunu ilan etmiştir. 1838 yılında Meclis-i Umur-ı Nafia ilköğretimlerle ilgili somut adımlar atılması için bazı kararlar almıştır. Bu karar gereği dersleri okutacak öğretmenlerin bilgi durumları incelenecek, sınıflar oluşturulacak, yatılı okullar ve sıbyan mektepleri açılacak ve iki farklı program uygulanacak, öğrencilerin okula devam etme mecburiyeti olacaktır (Türk, 2016). İlköğretimler için önemli bir adım sayılan bu kanun bir türlü uygulanmamıştır. II. Meşrutiyet döneminde ilköğretim konusu önemli bir sorun olarak tekrar ele alınmıştır.

Emrullah Efendi, ilköğretimin öneminin yadsınamaz olduğunu farkındadır ve bu doğrultuda en fazla savunduğu görüş olan "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" ni bir süre askıya alarak ilköğretime dair ıslahatlara yönelmiştir. O dönemde ilköğretimle ilgili ihtiyaçlar, Sıbyan mektebi/İptidaiye ve Rüştiye mektebi tarafından karşılanmaktadır. Bu müesseseler, ilköğretim konusunda oldukça geridedir ve öğrenci yetiştirme nitelikleri oldukça zayıftır. Bu tür okullar üzerinde devletin kontrol ve denetiminin olmaması başıboşluk olarak ifade edilirken aynı zamanda müfredatı da içerik olarak zayıf bulunmuştur (Kodaman, 1991).

Sıbyan/İptidaiye mektepleri, şehir ve kasabalarda yaygın olarak bulunan okullardır ve üç yılda tamamlanmaktadır. Bu okullarda alfabe, ilmihal, tecvid, Kuran, kıraat gibi dini içerikli derslerle birlikte hesap, coğrafya ve tarih dersleri de okutulmaktadır. Rüştiye mektepleri ise iptidai mekteplerden sonra gelen okullardır ve öğrenim süresi İptidai mektepte olduğu gibi 3 yıldır. Bu okullarda; din dersleri, Kur'an, tecvit, Arapça, Türkçe, hesap, Farsça, hendese, tarih, coğrafya, Malumat-ı

Nafia, resim ve hüsnühat ile son sınıf öğrencileri için okutulan Fransızca dersleri verilmektedir (Atuf, 1932). İlköğretimlerle ilgili karışıklık, düzensizlik ve yetersizlik durumu, Emrullah Efendi'nin bu soruna öncelik vermesinin nedeni olarak ifade edilebilir.

Emrullah Efendi'nin ilköğretim konusunda yaptığı en önemli ıslahat, ilköğretimin parasız ve zorunlu olmasını sağlamaktır. Bu esaslar sağlanmadan ilköğretimin mahiyetini yerine getiremeyeceği savunulmuştur (Ergün, 1982). Emrullah Efendi, ilköğretimi genel bir hizmet niteliğinde gördüğü için bu kademenin parasız ve zorunlu olması gerektiğine inanmaktadır. Her çocuğun okumasını sağlamak anne babanın görevidir diyen Emrullah Efendi, çocuk istemediği halde nasıl ki zorla hastaneye götürülüyor aynı şekilde okula da zorla götürmelidir şeklinde kanaatini belirtmiştir (Emrullah Efendi, 1327/1911).

Emrullah Efendi, ilköğretimlerin parasız olması önerisini sunarken aynı zamanda çözüm olarak harcamaları, hükümetin ve halkın üstlenmesini önermiştir. Okul binalarını halkın yapmasını muallimleri ise devletin göndermesini istemiştir. Devletin ilköğretim öğretmenleri üzerinde yetki sahibi olmasını ve maaşlarını vermesini önermiştir. Emrullah Efendi, geriye kalan harcamaları ise halk ve hükümetin paylaşarak karşılaması gerektiğini belirtmiştir (Emrullah Efendi, 1327/1911).

Emrullah Efendi, ilköğretim programının temel yapısının çocuk tabiatı ve bilimsel eğitim teorilerinden oluşması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda program planı yapan Emrullah Efendi; medeni ve kanuni bilgiler, din bilgisi, ahlak bilgisi, coğrafya (Osmanlı devletinin coğrafyası), tarih (Osmanlı devletinin tarihi), genel tarih, fen bilgisi, köy iktisadı ve sağlığı, elişleri, dikiş, jimnastik derslerini programa yerleştirmiştir (Ülken, 2015). Emrullah Efendi'ye göre ilköğretim, herkese bilinmesi gerekenin öğretilmesini amaçlamalıdır. Diğer bir ifadeyle insanların pratik hayatta ihtiyaç duyduğu bilgileri ilköğretimden edinmeleri gerektiğini savunmaktadır (Atuf, 1932, s. 40).

Kafadar (2016, s. 256), Emrullah Efendi'nin ilköğretim program yapısını pedagojik anlayışla oluşturduğunu ifade etmiştir. Emrullah Efendi'ye göre eğitim faaliyeti ile insanın yaratılışında var olan olgunluğa ulaşılması (doğruyu bilmek, iyiliği işlemek, güzelliği hissetmek) hedeflenmelidir. İnsanları olgunluğa taşıyan

doğruyu bilme, iyiliği işleme, güzelliği hissetme işlevleri Emrullah Efendi tarafından zihni, hissi ve ahlaki kuvvetler olarak tanımlanır. Eğitim, tanımlanan bu kuvvetlerin gelişebilmesi için gerekli tedbirlerin alındığı alandır. Ona göre insan zihni doğruyu iki yol kullanarak bulmaktadır: tahlil ve terkip. Buradan hareketle Emrullah Efendi, ilköğretimde fen ve matematik gibi dersler olursa çocukların zihnini doğru kullanmayı öğrenebileceğini savunmaktadır. Çocukların ahlaki kuvveti geliştirebilmesi için de din ve ahlak derslerine ihtiyaç duyacağını belirten Emrullah Efendi, hissi kuvvet için de müziğe işaret etmektedir. Emrullah Efendi, bu üç kuvvetin birlikte gelişebilmesi için de beden ve sağlık derslerine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (Kafadar, 2016, s. 256).

Emrullah Efendi, ilköğretimdeki programın şu esaslar üzerine takip edileceğini belirtmiştir:

- Dini ve ahlaki öğretime önem vermek
- Osmanlı eğitimine revaç vermek
- Zihni geliştirecek bilgilere yer vermek
- İbtidai ve Rüştiyelerde askeri talimler yaptırmak

Baltacıoğlu'nun ilköğretimlerle ilgili görüşlerinin Emrullah Efendi'nin yaklaşımıyla benzer çizgide olduğu ifade edilebilir. Baltacıoğlu, ilkokullara halk hareketi perspektifiyle yaklaşarak, okulun temel görevinin çocukları hayata hazırlamak olduğunu vurgulamaktadır. İlkokulların asıl hedefinin, iyi vatandaşlar yetiştirmek olduğunu savunmaktadır. Okulun, bireyin kişiliğini olumlu yönde geliştirebileceği bir çevre sunması gerektiğini belirterek, bu atmosferin müsamer, konferans gibi etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini ifade eder. İlkokulların eğitimdeki temel konumunu vurgulayarak, üniversitedeki derslerle ilkokuldaki ders arasında herhangi bir temel fark olmadığını, sadece birinin icat ettiği bilgiyi diğerinin başlattığını belirtmektedir (Baltacıoğlu, 1927).

Baltacıoğlu'na göre ilkokulun birinci önceliği, çocuğun kişiliğini inşa etmektir. İkinci önemli görevi ise, çocuğa farklı insan kişiliklerini bir araya getirmek için gerekli olan temel tekniklere adım atmaktır. Baltacıoğlu, ilkokulun birinci görevi aracılığıyla millî kimliğin pekiştirilmesini, ikinci göreviyle de teknik becerilerin kazandırılmasını hedeflemektedir. Bu sayede teknik yeteneklere sahip olan çocuk, iş ve görev gücü kazanmaktadır. Baltacıoğlu'nun önerisiyle ilkokullar, hem millî hem

de teknik kişiliği kazandıran bir kurum olarak öne çıkmaktadır.

Teknik konuda, Baltacıoğlu şu ifadelerle açıklama getirir:

“İlkokullarda gerçekleştirilecek olan devrim, sözle veya yazıyla ifade edilemeyecek kadar derindir. Bu devrim, somut bir dil ile tanımlanamayacak, her şeyin soyut anlamını, biçimini, rengini, canını ve ruhunu içeren bir niteliğe sahiptir. Bu devrim, teknik bir uygulamayı gerektirir. Teknik değişiklikleri sadece teknik uzmanlar yapabilir; yazarlar veya konuşmacılar değil. Yapılması gereken iş; on veya on beş okulu seçip, eğitimcilere, bu alanda bilgi sahibi, tez geliştiren ve projeler üreten kişilere vermek, onların başarılarını gözlemek, ardından en etkili olanları tüm okullarda uygulamaktır. Bu şekilde, Türkiye'yi geliştirecek yeni bir Türk ilkokulu modeline ulaşabiliriz” (Baltacıoğlu, 1964, s. 52-53).

Baltacıoğlu, teknikle kalkınmayı bağdaştırarak, ilkokulların ülkemizi kalkındıracak bireyleri yetiştiren bir kurum olduğunu belirtmektedir. Baltacıoğlu, aynı zamanda İslâmiyet'te ezanın ümmet birliği sağladığı gibi ilkokulun da milletin çocuklarını aynı ortamda içine alarak onlara aynı kuralları öğretmesi ile ulus birliğini sağlayacağı tezini savunmaktadır (Baltacıoğlu, 1944c).

Baltacıoğlu'nun ilkokullarda millî ve teknik kişiliği bireylere kazandırma idealindeki millî kişilikten kasıt, milletin din, dil, sanata yönelik kişiliğini taşımak, millet varlığını yaşatmak, yükseltmek için elinden geleni yapmaktır (Baltacıoğlu, 1964). Ayrıca ilkokullar, çocuğu içinde yaşayacağı topluluğa ve çevresine uygun insanlar olarak yetiştirmeleridir. Bu yönüyle Baltacıoğlu'na göre ilkokul, çocuklara millî kültürü aşıl原因 kurumlarıdır. Ayrıca Baltacıoğlu, ilkokulların üniversite gibi muhtaç olduğu şeyin ilim olduğunu belirtmektedir. Ona göre ilkokul ile üniversite arasında konu olarak ilmi bir farkı yoktur, farklı olan derece farkıdır (Baltacıoğlu, 1938).

Baltacıoğlu'nun ilkokullarda millî ve teknik kişiliği bireylere kazandırma ideali, millî kişiliği tanımlarken milletin dinine, diline, sanatına yönelik özelliklerini taşıma amacını içerir. Bu bağlamda, Baltacıoğlu, bireyin elinden gelen en iyisini yaparak milletin varlığını sürdürmesine ve yükselmesine katkıda bulunmasını hedefler (Baltacıoğlu, 1964). Aynı zamanda ilkokulların görevi, çocukları içinde buldukları topluluğa ve çevreye uygun bireyler olarak yetiştirmektir. Baltacıoğlu'na göre ilkokullar, çocuklara millî kültürü benimseten önemli kurumlarıdır (Baltacıoğlu, 1938).

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun ilköğretimle ilgili görüşleri benzerlikler

taşımakla birlikte bazı farklılıklar da içermektedir. Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu, pratik bilgilerin önemini savunmaktadır. Emrullah Efendi, ilköğretim programının temel yapısının çocuk tabiatı ve bilimsel eğitim teorilerinden oluşması gerektiğini vurgulayarak, çocukların pratik hayatta ihtiyaç duyduğu bilgileri edinmeleri gerektiğini savunurken, Baltacıoğlu da ilkokulların temel görevinin çocukları hayata hazırlamak olduğunu ve bu hazırlığın pratik bilgilerle olması gerektiğini ifade etmektedir.

Millî kimlik ve kültür yönüyle de her iki düşünür benzer görüşleri ifade ederek ilkokulların çocuklara millî kimliği ve kültürü benimseten kurumlar olması gerektiğini savunmaktadır. Emrullah Efendi'nin ilköğretim programında medeni ve kanuni bilgiler, din bilgisi, coğrafya, tarih gibi derslerin yer alması, millî kimlik ve kültürü güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Baltacıoğlu da çocukların millî kimliğini pekiştirmenin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

İlkokulun temel rolü her iki düşünüre göre de benzerdir. İlkokulların temel rolünün çocuklara temel bilgileri öğretmek ve onları hayata hazırlamak olduğu görüşü ortak görüş olarak savunulmaktadır. Emrullah Efendi, ilkokulun herkese bilinmesi gerekenin öğretilmesini amaçlamalıdır derken, Baltacıoğlu da ilkokulların asıl hedefinin iyi vatandaşlar yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun görüşlerinin birbirinden kısmen farklı olduğu kısımlar da vardır. Emrullah Efendi'nin önerdiği ilköğretim programı, medeni ve kanuni bilgiler, din bilgisi, ahlak bilgisi, coğrafya, tarih gibi dersleri içermektedir. Baltacıoğlu ise daha çok genel eğitim ve teknik becerilerin kazandırılmasına vurgu yapmaktadır. Ona göre ilkokullar, çocuklara teknik bilgileri de içeren bir eğitim sunmalıdır.

Baltacıoğlu, ilkokul ile üniversite arasında konu olarak ilmi bir fark olmadığını, aradaki tek farkın derece olduğunu belirtirken; Emrullah Efendi bu konuya değinmemektedir. Baltacıoğlu'nun perspektifi, ilkokul düzeyindeki eğitimin önemini vurgulayarak, üniversite ile eğitimde hiyerarşik bir ayrım olmadığını savunmaktadır. Baltacıoğlu, her iki kademedede de teknik anlamda bilinmesi gerekenin en iyi şekilde öğretilmesine vurgu yapmak için üniversite ve ilkokulun hiyerarşik olarak benzediğini belirtmiştir.

Emrullah Efendi, içerisinde bulunulan yüzyılı “tedrisat-ı ibtidaiye asrı” olarak

adlandırmaktadır. Halkın köylünün okumasının çok önemli olduğuna değinen Emrullah Efendi, ilköğretimin geri kalmasının nedeninin ülkenin bu konuya öncelik vermemesi olduğunu ifade etmiştir (Meclis-i Mebusen Zabıt Ceridesi, 1326/1910). Ayrıca ilköğretimleri Türk milli kimliğinin inşasında önemli rol oynayacak basamak olarak değerlendirmektedir. Milleti uyandırılması ve aydınlatılması için eğitimin şart olduğunu belirten Emrullah Efendi, resmi ideolojinin imparatorluğun uzak vilayetlerine ulaşması için de eğitimin gerekli olduğunu düşünmektedir ve bu doğrultuda çalışmalara başlayarak ihtiyaçları belirlemiştir. Bakan olduğunda Sabah gazetesine verdiği bir demeçte 70.000 öğretmen açığı bulunduğunu ancak bakanlığın çalışmalarında en büyük kısmın ilköğretime ayrılacağını belirtmiştir. Sonrasında öğretmen açığı ve bina problemleriyle meşgul olacağını ifade ederek geniş bir çalışma programı hazırlamıştır (Sabah gazetesi, 1910).

Emrullah Efendi, kendisinden önceki maarif döneminde başlatılan yasa tasarısı üzerinden devam etmiş gibi görünse de geneline yönelik kapsamlı bir değişiklik yapmıştır. Fransa eğitim sisteminin etkilerinin görüldüğü yasa tasarısı tamamen Osmanlı yapısına ve Türkçeye uyarlanmıştır. İlköğretim parasız ve zorunlu olmasıyla ilgili olan yasa tasarısında öğretmenliğin bir meslek haline getirilmesi konusuna yer verilmiştir. 101 maddelik Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun başlangıç maddelerinden bazıları şu şekildedir:

“Madde 1. Tahsil-i ibtidai mecburi ve mekatib-i iptidaiye-i umumiyye meccanidir.

Madde 3. Tedrisat-ı ibtidaiyyeye mahsus olan müessesat atideki mekteplerdir: ana mektebi ve sıbyan mektebi, mekatib-i iptidaiye, el işleri ve ihtiraf mektepleri.”

Bu maddelere göre ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu ve rüştiyelerin ilköğretim içerisinde sayılmadığı anlaşılmaktadır. Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun 5. Maddesinde de ilköğretim hangi amaca hizmet edeceği açıklanmaktadır. Yasanın 5. Maddesi şu şekildedir: “Mekatib-i iptidaiye, çocukların bir suret-i mütevizinede keşayiş-i ezhanını te'min eyleyecek esasları va'z eden ve herkese lazım olan malumata meksebe olan mekteplerdir. Bu mekteplerin müddet-i tahsiliyesi altı sene olup bu müddette tahsil-i iptidaiye dahilinde sıbyan sınıfları açılabilir.” Bu maddeye göre zorunlu eğitim almak durumunda olan çocuklara yaşam becerilerini geliştirmeye yarayacak bilgilerin öğretilmesi, vatan sevgisinin aşılması, ileri

görürlük ve azimli olma erdemlerinin öğretilmesi, ilköğretimin temel amacı olarak açıklanmıştır.

Baltacıoğlu, okulun bir üretim zümresi içinde öğrencilere hukuki eşitlik sağlama amacını taşıdığını belirtmektedir. Bu yaklaşımı bireyin kişiliklerinin oluşumunu desteklemek açısından önemli görmektedir. Başlangıçta bu görevi ziraat, sanayi ve ticaret okullarının üstlendiğini belirtirken; sonraları bu işlevin bütün okullara özgü olduğunu vurgular. Başka bir deyişle bütün okulların çocuklarda yapma, yaratma ve tasarruf düşüncelerini geliştirmek adına sorumluluk taşıması gerektiğini ifade eder.

Baltacıoğlu'nun perspektifi, eğitim sisteminin daha geniş bir çerçevede ele alınmasıdır. Çocukların hem topluma uyumunu sağlamak hem de kendi kişisel potansiyellerini geliştirmelerine yardımcı olmak eğitimle edindirilecek bir kazanım olarak vurgulanmaktadır.

Baltacıoğlu'na göre ilkokul, modern Türk köylüsünü yetiştirecek, ortaokul ise modern Türk ilçe sakinlerini hazırlayacaktır (Baltacıoğlu, 1950b). Ortam, küçük meslek sahiplerini yetiştiren teknik bir yapıya dönüştürülmelidir. Baltacıoğlu, ortaokuldan mezun olan her çocuğun, gelecekte ne olursa olsun (âlim, diplomat, doktor vb.), marangozluk, bahçıvanlık, elektrikçilik gibi bir meslek bilgisine sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü olumlu bilgi, olumlu düşünce ve olumlu iradeyi kazandıracak olan, olumlu meslek becerisidir. Erdoğan bu durumu Baltacıoğlu'nun şu sözleriyle detaylandırmaktadır:

“Ben ortaokuldan çıkan bir çocuğun bir sanat bilmesini istiyorum. Marangozluk, bahçıvanlık, sepetçilik, duvarcılık, elektrikçilik, aşçılık gibi. Bunlardan birini niçin öğrenecek? Marangoz, bahçıvan olmak için mi? Evet olabilir. Olursa olsun. Fakat âlim, diplomat, hekim olacaksa bile yine de öğrenmelidir. Çünkü insana müspet bilgiyi, müspet kafayı, müspet iradeyi verecek olan şeyler arasında işte bu müspet işçilik te vardır.” (Erdoğan, 2018, s. 113-161)

Emrullah Efendi'nin ilkokulla ilgili görüşlerinde daha resmi işlerin ele alındığı görülmekle birlikte ilkokulun mahiyetinin de irdelendiği dikkat çekmektedir. Her çocuğun okuma yazma öğrenmesi için ciddi tedbirler almak isteyen Emrullah Efendi, bireylere hürriyet kazandırmak istemektedir. Baltacıoğlu ise görüşlerinde ilkokuldaki ders içeriklerini irdellemektedir. Her iki düşünür de çocuğun pratik hayatta kullanabileceği bilgileri edinmesini savunmaktadır.

Baltacıoğlu, bireylerin ileriki yıllarında farklı bir mesleğe sahip olsalar da

günlük yaşamlarında ihtiyaçları olan meslek bilgisini ilkokulda öğrenmesi üzerinde durmaktadır. Bu önerinin Emrullah Efendi'nin savunduğu görüşlerde de belirtildiği bilinmektedir. Emrullah Efendi, mesleki ilköğretimle ilgili görüşlerinde iki grup okuldan bahsetmektedir: “el işleri ve ihtiraf okulları” ve “gece ve çırak okulu”dur. El işleri ve ihtiraf okullarında çocukların zihnî ve ahlâkî kuvvetlerinin geliştirilmesi ve çocuklara sınaî kabiliyet kazandırma amaçlanmıştır. Çırak yetiştirilen okullarda ise çocukların 18 yaşına kadar okuma hakkı bulunmaktadır. Çırak okulları 8-10 meslek öğretiminin yapıldığı yerler olarak nitelikli eleman yetiştiren okullardır. Emrullah Efendi, çırak okullarına yalnızca yaşı küçük olan kişileri almamış yaşı geçmiş olanları da bu okullara kabul ederek meslek öğrenmesini sağlamıştır. Bu kurumlar ilköğretim kurumları içinde sayılmıştır (Ergün, 1982, s. 19). Dolayısıyla Baltacıoğlu'nun ilkokullarla ilgili meslek bilgisi edindirme işlevini üstlenmesi gerektiği konusu Emrullah Efendi'nin de savunduğu ve uygulamaya koymak istediği görüşler arasındadır.

Emrullah Efendi, ortaokullarla (Rüşdiye) ilgili olarak Baltacıoğlu'nun öne sürdüğü gibi hangi derslerin okutulacağı konusundan ziyade fiziki imkanlarının iyileştirilmesine öncelik verdiği görülmektedir. Emrullah Efendi, Rüşdiyeleri, İptidaiye ile İdadi arasında bir köprü olarak görmektedir. Yapmış olduğu uygulamayla 3 yıl öğrenim süresi olan ilköğretime 1 yıl daha ekleyerek hem ilköğretimdeki bilgileri pekiştiriyor hem de bu yılı Rüşdiyede verilecek 3 yıllık tedrisatın yerine sayıyordu. Mevcut durumda öğretmen açığı sorunu varken ayrı bir öğretmeni Rüşdiye için görevlendirmektense ilköğretim için görevlendirdiği öğretmenle Rüşdiyedeki öğretmen açığı da kapatılıyordu (Emrullah Efendi, 1326/1910).

Emrullah Efendi'nin bakanlık yaptığı dönemde Rüşdiye için öğretmen yetiştirecek okullar açılarak bu okullardaki öğretimde ıslah çalışmaları yapılmak istendi. Bu amaçla 21 “Numune Rüşdiyesi” adı altında açılmıştır. Bu okullarda azınlıklara Türkçe; Türklere de Fransızca öğretilmesi, bazı becerilerin kazandırılması, fen bilimleri gibi derslerin okutulması amaçlanmıştır. Ancak bu girişimler de sonuçsuz kalmış ve bu çaba da Rüşdiyeleri kurtarmaya yetmemiştir. Osman Ergin, yalnızca Rüşdiyelerle ilgili değil 1908'den 1913'e kadar geçen zaman içerisinde ilköğretimler ve öğretmen yetiştirme konusunda da istenilen ilerlemenin gerçekleşmediğini belirtmektedir (Ergin, 1977).

Emrullah Efendi ile Baltacıoğlu'nun ilkokullarla ilgili görüşlerinin birçok yönden benzer olduğu ancak Baltacıoğlu'nun ders içeriklerine yönelik geniş bir perspektif oluşturduğu; Emrullah Efendi'nin ise okulların (ilkokul ve ortaokul) hem fiziki sorunlarını hem de ders içerikleri konusunu ele aldığı belirtilebilir.

Baltacıoğlu'nun ortaokul ile ilgili görüş ve önerilerinde dikkat çeken başka bir detay da ortaokul ile lisenin morfolojik ve psikolojik yönden ayrılması gerektiğidir. Ortaokulda verilen derslerin lisede tekrar edilmemesi gerektiğine inanan Baltacıoğlu, lisedeki gençlerin yetiştirilme tarzının araştırma ve yaratma tekniğine dayanması gerektiğini savunmaktadır. Lisede iki yabancı dilin öğretilmesini öğrenciler için büyük bir kazanım sayan Baltacıoğlu, üniversiteye girişin de sınavla olmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Baltacıoğlu, lise için şu açıklamayı yapmaktadır: “Sultanı hars (kültür) mektepleridir. Millî terbiyeyi, dinî, ahlâkî, hukukî, bedîî, lisanî, edebî bütün şekillerinde ve bütün iştiyaklarıyla gençlere veren bu mekteplerdir.” (Erdoğan, 2018, s. 161).

Baltacıoğlu'nun lise için "Sultanı hars (kültür) mektepleridir." ifadesiyle, lisenin kültürü öğreten bir okul olarak konumlandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Lisenin, gençlere millî terbiyeyi, dinî, ahlâkî, hukukî, bedîî, lisanî, edebî alanlarda kapsamlı bir şekilde sunan bir eğitim kurumu olması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, lise seviyesindeki eğitimin gençleri çok yönlü bir şekilde yetiştirmesi ve kültürel değerlere vurgu yapması gerektiğini ifade etmektedir.

3.2.2. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Ortaöğretime İlişkin Görüşleri

Emrullah Efendi, eğitimde yapmak istediği çağdaştırma çalışmalarında ortaöğretime de önem vermiştir. Ortaöğretimi idadiler ve sultaniler olarak ikiye ayırmış ve ıslahatları o doğrultuda yapmaya çalışmıştır. İdadiler, ortaöğretim kademesini oluşturmaktadır ve bu okulların kuruluş amacı, harp okuluna ya da askeri tıbbiyeye gitmek isteyen öğrencilerin eksikliklerini tamamlamak ve bu okulların programlarını takip edecek seviyeye taşımaktır (Kodaman, 1991). Bu okulların bir yönüyle hazırlık niteliği taşıdığı ifade edilebilir. İdadiler, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı maarif sistemine dahil edilmiştir. Bu okullara yaşları 10-15 arasında olup iptidai mezunu olan çocuklarla 13-18 yaş grubunda olup rüştiye mezunu olan öğrenciler kabul edilmiştir (Aytekin, 1991).

1909 yılında yatılı idadi sayısı 20; gündüzlü idadi sayısı ise 72 olmak üzere toplam 92 idadi bulunmaktadır. Emrullah Efendi'nin bu okullarla ilgili gerçekleştirmek istediği ıslahatlarından biri Mekteb-i Sultani sisteminde 10 okul açmak ya da vilayetteki idadilerin 10'unu Sultani'ye çevirmektir. Buradaki amaç ise Fransızcanın daha iyi bir seviyede öğretilmesini sağlamaktır. İyi bir öğretim gerçekleşmesi için de nitelikli bir öğretmene ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu sorunu çözmek için maaş sistemini yeniden düzenledi. Her öğretmen okuttuğu dersin adına göre maaş alırken Emrullah Efendi, öğretmenin mezun olduğu okula göre maaş alması gerektiği yönünde bir düzenleme getirdi. Bu şekilde iyi bir okulda yetişmiş kaliteli bir öğretmen bulma olanağı elde etmiş oldu. Açılacak olan Sultanilerde Fransızca öğretecek bir muallim ve müdir-i sani maaşlarının 2000 kuruş olarak ödenmesi planlanmıştır (Emrullah Efendi, 1326/1910).

Emrullah Efendi, herhangi bir lisanın öğrenilebilmesi için bir ya da iki dersin o lisanla okunması gerektiğini öne sürmüştür. Bakan, Fransız modeli idadilerde öğrencilerin yavaş yavaş Fransızca'yı öğrenerek muhtelif bilimlere ve ticarete vakıf olacağını belirtmiştir (Yücel, 1994). Emrullah Efendi'nin bu girişimi Satı Bey tarafından eleştirilmiş ve asıl amacın gayrimüslim ve yabancı öğrencilerin Türk okullarına gelmesi için atılan bir adım olduğu söylenmiştir (Satı, 1918).

Ortaöğretimin ikinci türü olarak Sultanilerin açılmasına karar verildikten sonra birtakım önlemler alınması için komisyon oluşturulmuştur. Okula öğretmen alımı için de yurt genelinde sınav yapılmıştır (Sabah gazetesi, 1910). Yeni sultaniler 1910 yılında açılmış ve yönetmelik (Liselerin tanzim ve idarelerine ve tedrisatına müteallik) oluşturulmuştur. Yönetmelik gereği tabiat bilimlerine ayrılan ders saati azaltılmış; matematik ve dil derslerine ayrılan ders saati süresi artırılmıştır. Tüm bu uygulamalar basında alay ve eleştiri konusu olurken mecliste de çok ağır bir şekilde eleştirilmiş ve Emrullah Efendi hakkında soru önergesi verilmiştir. Eleştiriler karşısında Bakan, Osmanlı birliğini ve bütünlüğünü sağlamaya çalıştığını belirtmiş, Osmanlı bireylerinin bir okulda öğrenim görmelerini hedefledikleri yönünde açıklama yapmıştır. Ancak bu düzenlemelerle ilgili sorunlar bir türlü bitmemiş ve eleştiriler kesilmemiştir. 1913 yılı itibariyle tüm idadiler sultaniyeye dönüştürülmüştür (Emrullah Efendi, 1326/1910).

Mekteb-i Sultani, Genel Eğitim Yönetmeliğinde her il merkezinde açılması planlanan ancak sadece Galatasaray Sultanisi haricinde açılmayan kurumlardır.

Emrullah Efendi, idadileri sultanilere dönüştürme ıslahatından sonra Mekteb-i Sultanileri ülke geneline yaymak istemiştir. Bu girişimler çok sert eleştirilmiş olsa da başarıyla sonuçlanmıştır. Merteb-i Sultani deyimi, ortaöğretim basamağının üst sınıflarını oluşturmak üzere vilayet merkezlerinde açılan okulların adı olarak ifade edilir (Baltacıoğlu, 1921).

II. Meşrutiyetten sonra Mekteb-i Sultani’de çıkan karışıklıklardan dolayı okul müdürü olarak Tevfik Fikret atanmıştır (Başbakanlık Arşivi, 1326). Okuldaki birçok karışıklığı gideren Tevfik Fikret, düzen, disiplin ve temizlik sorunlarının yanı sıra ders programlarında bazı düzenlemeler yapmıştır. Eğitimin verimli olması adına eğitim malzemelerinin pek çoğunu getirtmiş ve öğretimi pratikleştirmeye çalışmıştır (Kavcar, 1974).

1910 yılında Emrullah Efendi, öğretmenlerden kaynaklanan sorunların çözümü için bir genelge yayınlayarak kasten göreve gelmeyen, görevini ihmal eden öğretmenlerden maaş kesintisi yapılacağı yönünde karar almıştır. Bakanlık tarafından alınan bu karar Mekteb-i Sultani’de uygulanmamıştır. Mekteb-i Sultani’nin müdürünün istifa etmesinden sonra Salih Zeki Bey müdür olarak atanmıştır. Atama evrakında “bir şair yerine bir alim” yazıldığından dolayı okulda tepkiler oluşmuş ve birçok öğretmen görevinden istifa etmiş bazı öğrenciler de okuldan ayrılmışlardır. Okul müdürü ile öğrenciler arasındaki sert mücadeleler ciddi bir soruna dönüşmüş ve bakanlık mecliste bu konu hakkında toplantılar yapmak durumunda kalmıştır (Ergün, 1982).

Tartışmalara son noktayı koyan bir genelge yayınlayan Emrullah Efendi, hiçbir okul müdürüne ayrıcalık verilemeyeceğini, okulların bakanlığa bağlı olduğunu ve bakanlığın emirleri dışında kalamayacağını belirtmiştir (M.U. Nizamnamesi, Md. 45). Sorunla ilgili tartışmaların kesilmesi için “İş, şahıslarla değil; prensip ve idarî düsturlarla görülür” ifadesini kullanmış ve başarılı da olmuştur (Ergün, 1982, s. 22).

Baltacıoğlu’nun ortaöğretimle ilgili düşünceleri, daha önce ilkokulla ilgili ifade ettiği görüşlerle benzer bir çizgidedir (Akar, 1996, s. 140-141). Tezcan’a göre Baltacıoğlu, sanat ve el işi eğitiminin sadece ilkokullarda değil, aynı zamanda ortaöğretimde de geliştirilmesi gerektiği konusunda çalışmalar yapmıştır (Tezcan, 1981).

Baltacıoğlu, ülkede bilgili, terbiyeli ve güçlü hafızaya sahip gençlerin

yetiştirdiği, ancak gerçek anlamda etkin, girişken ve cesur liderlerin eksik olduğu bir durumu savunmaktadır. Ona göre eğitim sistemimizin bu başarısızlığına karşı alınan tepkiler genellikle sadece müfredat değişiklikleriyle sınırlı kalmıştır. Ancak bu yaklaşım, uzun yıllara yayılan bir süreçte görülen ve başarı getirmeyen sonuçlara yol açmıştır. Çünkü eğitimin temelini oluşturan daha gizli ve etkili unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar, eğitim ve öğretim yöntemleri ile öğrencilere tanınan özgürlük derecesiyle doğrudan ilgilidir (Akyüz, 1999, s. 323).

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun ortaöğretime ilişkin görüşleri kıyaslandığında Emrullah Efendi'nin bir maarif olarak yetkileri daha fazla olduğu için okulların yapısal değişikliklerine yönelik aksiyon aldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte okullardaki öğretmen ve okul yöneticileriyle ilgili disiplin sorunlarıyla da uğraşmak zorunda kalan Emrullah Efendi'nin fiziki koşulları iyileştirmeye yönelik görüşler ortaya koyduğu ve görüşleri hayata geçirecek planlar yaptığı ifade edilebilir. Bu planlarının bir kısmını gerçekleştirilmesi de Emrullah Efendi'nin başarısı olarak belirtilebilir. Baltacıoğlu ise ortaöğretimlerle ilgili görüşlerinde iş becerisinin geliştirilmesi gerektiği yönündeki görüşünü sürdürmüştür. Ayrıca Baltacıoğlu, ileri sürmüştüğü görüşlerle de bir yönüyle Emrullah Efendi'nin izlediği yolu eleştirmektedir. Eğitim sorunsalına bakış açısının değiştirilmesi gerektiğini ifade ederek eğitimde alışlagelmiş değişikliklerin sonuç vermeyeceğini belirtmiştir. Bahsettiği gizli ve etkili unsurlar olan eğitim ve öğretim yöntemleri ile öğrencilere tanınan özgürlük hususlarının dikkate alınmasını önermektedir. Bu görüşlerin eğitimin aktarılma biçimiyle ilgili olduğu görülmektedir. Ve bu bakış açısının Emrullah Efendi'ye göre daha detaylı ve eğitim sorunlarında derinlemesine bir anlayış oluşturmayla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Emrullah Efendi döneminde mevcut düzensizlikler o kadar fazladır ki eğitimin nasıl aktarılacağı ve öğrenciye özgürlük alanı yaratma konuları öncelik olarak ele alınamamıştır.

3.2.3. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Yüksek Öğretime İlişkin Görüşleri

1845 yılından itibaren medreselerden farklı bir kurum oluşturma fikri başlamış ve Osmanlı'da bir üniversite tesis edilmiştir (Arslan, 1995). Bu kuruma fen kelimesinin çoğulu olan “fünun” kelimesiyle birleştirilen Darülfünun adı verilmiştir.

Darülfünun açılıncaya kadar ulum ve fünun kavramları bir arada kullanırken “ulum” kelimesi daha sonra çıkarılmıştır. Bu değişim, batı tarzında okul oluşturma ve pozitif bilimlere önem verme anlayışıyla gerçekleştirilmiştir (İhsanoğlu, 2010).

1900'lere gelene kadar Darülfünunda belli bir düzen takip edilememiş, kurumla ilgilenen kişiler, kurumun açılıp kapanma konusuyla meşgul olmuştur. Sadrazam Küçük Sait Paşa, Avrupa ve Amerika'daki üniversitelere benzer bir üniversite kurulursa dışarıya öğrenci gönderilmesine gerek kalmayacağı yönündeki görüşünü II. Abdülhamit'le paylaşmıştır (Ayni, 2007). Bunun üzerine aralarında hukuk fakültesinin de olduğu fakültelere sahip, “Darülfünunu Şahane” 4. kez kurulmuştur (Ergün, 1996, s. 183). Bu üniversitenin önceki Darülfünunlardan farkı ise meslek adamı yetiştirme amacını taşımasıdır (Olgun, 2013).

Meşrutiyetin ilanından sonra Darülfünunu Şahane, Darülfünunu-ı Osmanî adını almıştır. Darülfünunu Şahanenin bulunduğu mülkiye binası yerine kurum, Zeynep Kamil Hanım'ın konağına taşınmıştır. Öğrenci sayısı yönüyle getirilen sınırlama kalkınca Darülfünunu-ı Osmanî için çok sayıda öğrenci başvuruda bulunmuştur (Dölen, 2009, s. 319).

Meşrutiyet ile birlikte ıslahat çalışmalarının yapıldığı Darülfünunda köklü değişikliklerin yapılması Emrullah Efendi döneminde olmuştur. Emrullah Efendi, eğitimin her kademesiyle ilgili önemli gelişmeler kaydetmek istemiş olsa da Darülfünunu ayrı tutmuş ve en köklü değişiklikleri bu kurumda yapmak istemiştir. Emrullah Efendi'nin Darülfünuna gösterdiği önemi şu ifadelerden anlamak mümkündür: “Darülfünunları mükemmel olan memleketlerin tali ve iptidai mektepleri de o nispetle mükemmel olur.” (Atuf, 1932, s. 65-66). Bu mekteplerin neden üstün özelliklere sahip olması gerektiğini ise Emrullah Efendi şu şekilde ifade etmiştir: “Biz hala zannediyoruz ki, efendiler, Mekâtib-i Aliyye memur mektebidir. Hayır, bu fikri evvelâ tashih edelim. Mekâtib-i Aliyye, Darülfünun memur mektebi değildir, ilim mektebidir.” (MMZC, 1911).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet döneminde, özellikle Emrullah Efendi liderliğindeki Darülfünun üzerinde gerçekleştirilen ıslahat çalışmaları, eğitim sistemine önemli değişiklikler getirmiştir. Meşrutiyet, anayasal düzenin kurulduğu bir dönemi ifade ederken, Emrullah Efendi'nin bu süreçteki etkisi ve liderliği vurgulanmaktadır. Darülfünun, yükseköğrenim kurumu olarak bilinir ve Emrullah

Efendi'nin öncülüğünde burada gerçekleştirilen ıslahatlar öne çıkmaktadır. İleri sürdüğü görüşlerde ve uygulamak istediği ıslahatlarla Emrullah Efendi, Darülfünun'a özel bir önem atfetmiş ve bu kurumun diğer memleketlerin yükseköğrenim kurumlarına örnek olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu, Osmanlı eğitim sistemindeki üst düzey değişikliklere odaklanan bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Mekâtib-i Aliyye'nin sadece memur mektebi olmadığını, aynı zamanda bir ilim mektebi olduğunu belirten Emrullah Efendi, yükseköğrenim kurumlarının sadece meslek eğitimi değil, genel bir ilim merkezi olarak da görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Emrullah Efendi'nin bu kurumlara yüklediği önem, genel eğitim düzeyini etkileyebilecek üstün özelliklere sahip olma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Yükseköğrenim kurumlarının kalitesi, memleketin genel eğitim seviyesini etkileme potansiyeline sahiptir.

Emrullah Efendi gibi Baltacıoğlu'nda da üniversitenin çok önemli olduğu şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Her şeyden önce üniversite esas itibarıyla üniversite fikrine dayanır. Yani üniversite ilim üretmelidir. Burada, bilgi ve malumat, ilim üretmek için gaye değil, vasıta. İlmi üretimin ilk şartı hürriyettir. Bu da ancak maddî ve manevî şartlarla mümkün olur. Üniversite mutlaka uluslararası bir hayatın imkân ve şartlarına kavuşturulmalıdır. Âlim adayları ancak hürriyet havası içerisinde yetişebilir. Onlardan bu husus esirgenmemelidir. Üniversitenin ıslahı, ilerlemesi ve kuvvetlenip gelişmesi, üniversitenin içerisinden gelen hamlelerle mümkün olmalıdır. Bizde ihtisas elemanı olmayan ilim şubeleri, gidip yerinde öğrenilmeli, bu gibi konularda yabancı eleman getirtmek çare değildir. Üniversite hocalığı müstakil bir meslek haline getirilmelidir.” (Tozlu, 1989, s. 22).

Metinde ifade edilen görüş, üniversitenin asıl amacının ilim üretimi olduğunu vurgulamaktadır. Bilgi ve malumatın ilim üretme sürecinde araç olduğu, üniversitenin temel gayesinin ilim üretmek olduğu belirtilmiştir. Görüş, ilim üretiminin ilk şartının hürriyet olduğunu öne sürmektedir. Maddî ve manevî şartların, öğrencilerin ve akademisyenlerin hür bir ortamda çalışmalarını sağlamak adına önemli olduğu vurgulanmaktadır. Üniversitenin uluslararası bir hayatın şartlarına kavuşturulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu, üniversitenin uluslararası düzeyde bilgi alışverişi yapabilmesi, küresel ilerlemelere ayak uydurabilmesi ve öğrencilere geniş bir perspektif sunabilmesi gerektiği anlamına gelir. Ayrıca üniversitenin ıslahı, ilerlemesi ve güçlenmesinin, üniversite içinden gelen girişimlerle mümkün olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu, üniversitenin kendi iç dinamiklerini etkin bir şekilde kullanmasını ve potansiyelini değerlendirmesini öne çıkarmaktadır.

İhtisas elemanı olmayan ilim şubelerinin sorunlu olduğunu ve bu sorunun çözümü için yabancı eleman getirtmenin yeterli olmadığını savunmaktadır. İlim şubelerinin yerinde öğrenilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Son olarak, üniversite hocalığının müstakil bir meslek haline getirilmesi gerektiği öne sürülmektedir. Bu, üniversite öğretim üyelerinin bağımsız bir meslek grubunu oluşturması gerektiği anlamına gelir. Bu düzenleme, üniversite hocalarının statüsünü güçlendirmeye yönelik bir öneri olarak ortaya çıkmaktadır.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun yükseköğretimi önemsedikleri ve bu konuya yönelik görüş ve öneriler sundukları ifade edilebilir. Her iki düşünür belli noktalarda benzer görüşler ortaya koyarken bazı hususlarda bakış açılarında farklılıklar oluştuğu görülmektedir.

Emrullah Efendi'nin yükseköğretim için yalnızca memur mektebi olmadığı aynı zamanda ilim mektebi olduğu yönündeki açıklamasıyla Baltacıoğlu'nun bakış açısı paraleldir. Baltacıoğlu'na göre de üniversitenin asıl amacı ilim üretmektir. Her iki düşünür de Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet döneminde eğitim sistemine yapılan önemli değişikliklere odaklanıyor. Özellikle Emrullah Efendi, Darülfünun üzerinde gerçekleştirilen ıslahatları vurgularken, Baltacıoğlu, üniversitenin temel amacının ilim üretimi olduğunu ve bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli değişikliklere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Düşünürlerin ortaya koymuş oldukları görüşlerde başka bir benzer bakış açısı da yükseköğretimin rolüyle ilgilidir. Her iki düşünür de üst düzey eğitim kurumlarının genel eğitim düzeyini etkileme potansiyeline vurgu yapmaktadır. Emrullah Efendi, belirtmiş olduğu görüşte Darülfünun'un diğer ülkelerin yükseköğrenim kurumlarına örnek olması gerektiğini vurgularken; Baltacıoğlu, üniversitenin ilim üretimi konusundaki rolü ve kalitesinin genel eğitim düzeyini etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Farklı ifadeler kullanmış olsalar da her iki düşünüre göre de yükseköğretimlerin diğer eğitim düzeyleri üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Eğitim ve hürriyet arasındaki yakın bağ hem Emrullah Efendi tarafından hem de Baltacıoğlu cihetiyle dile getirilen yöndür. Hürriyetin ilim üretiminin önemli bir şartı olduğu iki düşünürün de ortak bakış açısıdır.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu görüşlerinde birtakım farklılıklara da

rastlanmaktadır. Emrullah Efendi, Darülfünunların diğer ülkelere örnek teşkil edecek düzeye getirilmesinden bahsederken; Baltacıoğlu, küresel ilerlemelere uyum sağlayan bir yükseköğretimi savunmaktadır. Baltacıoğlu görüşlerinde daha çok entegrasyon ön plana çıkmıştır denilebilir. Baltacıoğlu, yükseköğretim hocalarının statüsünü ele almış ve düzenleme yapılması gerektiği önerisinde bulunmuştur. Hoca sorununu çözmek için yurt dışından hoca getirmenin uygun bir çözüm olmadığını bu sorunu yükseköğretimin kendi içinde çözmesi gerektiğini belirtmiştir. Yükseköğretimdeki hoca sorunu yerine Emrullah Efendi'nin dil şubeleriyle ilgili ıslahatları gündemine aldığı dikkat çekmektedir.

Emrullah Efendi, Avrupa dillerini öğrenmenin önemine değinerek Darülfünunda yüksekokullar açmak için el sine şubesi (lisan şubesi) açmıştır. Bu şubede Fransızcayla birlikte İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Rusça dillerinin de öğretilmesi hedeflenmiştir. Bu şubeler edebiyat şubesine bağlı olarak açılmıştır. Talep edildiği takdirde öğrenilen dilin edebiyatının da okutulması planlanmıştır (MMZC, 1326). Arapçanın yaygınlaşması için de çalışmalar başlatan Emrullah Efendi, Darülfünundaki Tefsir ve Hadîs derslerinin Arapça olarak işlenmesini sağlamıştır. Ülke dışından gelen öğrenciler için Arapça ve Farsça dersler seçenek olarak eklenmiştir (Emrullah Efendi, 1326/1910).

4 Mart 1910 yılında Darülfünunda bir kütüphane oluşturan Emrullah Efendi, Zeynep Hanım konağının hemen yanında kapalı bir konferans salonu yaptırarak toplantılar için bir yer teminine gitmiştir. Bununla birlikte Darülfünuna birçok malzeme, araç gereç teminine de yönelmiştir. Bu şekilde fiziki koşulları modernleştirmeye çalışmıştır. Akademik kadroda da değişiklik yapmış ve her fakültede “Meclis-i Muallimin” oluşturmuştur. Meclis-i Muallimin ilgili fakültedeki muallimlerden oluşmaktadır. Bu meclisin görevi ise; ders programlarını düzenleme, yeni dersler oluşturma, derslere uygun hocaları belirleme, derslerin boş geçmemesini sağlama, boş geçen derslere vekil hoca atama, imtihan yapacak heyeti seçme, kütüphanenin düzenini devam ettirme, ihtiyaç olan kitapları alma, laboratuvar için gerekli malzemeleri temin etme, disiplin sorunlarını çözme, mezun olan öğrencilerin diplomalarını onaylama şeklinde belirlenmiştir (İhsanoğlu, 2010).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Abdülhamit döneminde okuyamadıklarını dile getiren büyük bir öğrenci grubu, Darülfünunda okumak için başvurmuş ve özellikle hukuk fakültesine kaydolanların sayısı bazı sorunlara yol açmıştır. Hukuk

fakültesindeki öğrenci sayısını kontrol etmek ve nitelikli öğrenci yetiştirmek için idadi mezunu olma şartı getirilmiştir. Bu önlem öğrenciler tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş ve haklarının ellerinden alındığı yönünde kanaat oluşturmuştur. Çözüm olarak belli sınavlara tabi tutulan öğrenciler, açıklanan sonuçları tarafı bulmuş eleştirmiştir. Bu sorunu çözmeye yönelik adım atan Emrullah Efendi, idadi mezunu olmayanlar ve medrese çıkışlı öğrenciler için “ihtiyat sınıfı” açmıştır. Bu sınıfa 860 öğrenci kayıt yaptırmıştır (MMZC, 1327/1911).

İhtiyat sınıfı, mecliste eleştirilmiş ve bu sınıf için bakanlığın bütçe ayırmasının gereksiz olduğu mebuslar tarafından belirtilmiştir. Bu sınıfın oluşmasına medrese mezunu mebuslar da karşı çıkmış medrese çıkışlı olup icazet alanların ihtiyat sınıfına gerek kalmadan Darülfünuna girebilmesini savunmuştur (MMZC, 1326). Eleştiriler karşısında Emrullah Efendi, ihtiyat sınıflarının ortadan kaldırılamayacağını eksikliklerinin giderilebileceğini belirtmiştir. İhtiyat sınıfını olgunluğa erişmek için en önemli gereklilik olarak görmüştür. İhtiyat sınıfı ile ilgili önerilerinin kabul edilmemesi durumunda istifa edeceğini belirten Emrullah Efendi, güven oyu istemiştir. Bakana güven oyu verilmiş olsa da kendisinden sonra gelen bakanlar döneminde de bu konu sorun teşkil etmeye devam etmiştir. Bakanlığa getirilen iki isim de (İsmail Hakkı (Babanzâde) ve Abdurrahman Şeref Bey) Emrullah Efendi'nin görüşlerini savunmuştur. Ancak meclis ödenekte kısıtlamaya gitmiş ve ihtiyat sınıfından mezun olanlar okula kaydedilmemiştir. Tüm bu olumsuzluklardan dolayı düzensizlik ve karışıklıklar meydana gelmiş ve ihtiyat sınıfı kapatılmıştır (Ergün, 1982, s. 24).

Meşrutiyetin getirmiş olduğu özgürlük anlayışı hukuk fakültesi öğrencilerini harekete geçirmiş ve öğrenciler, maarif nezaretinin fakültenin iç işlerine karıştığı gerekçesiyle protestolar başlatmışlardır. Cemiyet-i Hususiye adında bir cemiyetin maarif nezaretinin hukuk fakültesi işlerine karışmayacağı yönünde bir açıklama yaptığını belirten İsmail Mahir Bey'e cevap olarak Emrullah Efendi “Öyle bir şeyden malumatım yoktur, Mekteb-i Hukuk, Maarifin mektebidir, cemiyetler mucibince hükümetin vezaifine müdahale edecek cemiyetler yoktur, zaten devlet nizamına muhalif olarak hiçbir şey olamaz, olsa olsa temenni olur” şeklinde cevap vermiştir (MMZC, 1910).

Hukuk fakülteleriyle ilgili önemli meselelerden olan doktora sınavları Emrullah Efendi tarafından kaldırılmıştır. Bu sınavların yerine tüm derslerin

sınavlarını veren öğrencilere “Mülazemet Rûusu” dört senelik derslerin tamamını veren öğrenciler için de “Müderrislik Rûusu” olanağı tanınmıştır. Bu uygulama birçok mebus tarafından tepkiyle karşılanmış ve ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Emrullah Efendi, hukuk bilmemekle suçlanmıştır. Ancak uygulamadan vazgeçilmediği gibi Emrullah Efendi'den sonra gelen bakanlar da bu fire sahip çıkmışlardır (Dölen, 2009, s. 319).

Emrullah Efendi döneminde hukuk fakülteleriyle ilgili yaşanan başka bir sorun da azınlıkların yüksekokul açma istekleri olmuştur. Ayrıca azınlıklar, bu yüksekokuldan mezun olan öğrencilerin askerlikten muaf olmasını istemişlerdir. Emrullah Efendi, bu istekleri kabul edemeyeceklerini açıklarken bu durumun onların azınlık cemaatinden olmasıyla bir alakasının olmadığını tüm halk için geçerli olan kuralların onları da kapsadığını belirterek ayrımcılığın söz konusu olmadığını ifade etmiştir (MMZC, 1911).

Özetle Emrullah Efendi, yüksekokullarla ilgili açılacak sınıflar, hoca tayini, kütüphane oluşturma, laboratuvar oluşturma, hocaların görev tanımını yapma gibi yükseköğretimin düzensizlik ve karışıklığını ortadan kaldırmaya yönelik birtakım ıslahatlar yapmıştır. Ancak Emrullah Efendi için en önemli mesele yükseköğretimlerin ilim yapılan yerlere çevrilmesi ve burada eğitim alan kişilerin meslek sahibi olmalarının yanı sıra ilim sahibi donanımlı kişiler olmasını sağlamaktır. Bu amaçla önerdiği Tuba Ağacı Nazariyesinin Baltacıoğlu tarafından da desteklendiği ifade edilebilir. Baltacıoğlu, eğitimdeki yenileşme sürecinin odak noktasının, Emrullah Efendi'nin liderliğinde başlayan değişikliklerle birlikte üniversiteler olması gerektiği görüşüne özgün bir şekilde şu sözleriyle karşılık vermektedir: “Milletleşmek, yenileşmek isteyen ülke için eğitim alanında yapılacak olan ilk iş üniversite açmak, profesör göndermek, ders okutmak değildir, her şeyden önce üniversitenin ne olduğunu ne olmadığını anlatmaktır.” (Baltacıoğlu, 1966, s. 207).

Bu görüş, eğitim alanındaki yenileşme ve milletleşme çabalarının sadece fiziksel olarak üniversite açmak, profesör göndermek ve ders okutmakla başlamayacağını, daha temel bir adımın atılması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşün anahtar noktalarının analizi; eğitimin temelinde bilinçlendirme, üniversite anlayışının ilkeli kavratılması olarak açıklanabilir. Görüş, eğitimde yapılan değişikliklerin öncelikle bir bilinçlendirme sürecini içermesi gerektiğini

belirtmektedir. Halka üniversitenin ne anlama geldiği ve bu kurumun rolünün ne olduğu konularında bilinç kazandırmak önemlidir. Bununla birlikte üniversitenin ne olduğu ve ne olmadığı konusunda bir temel kavram oluşturmanın gerekliliğini vurgular. Yani sadece fiziksel varlık olarak üniversite açmak yeterli değildir, aynı zamanda üniversitenin temel prensipleri, misyonu ve rolü halka anlatılmalıdır.

Emrullah Efendi'nin yenileşme hareketlerine yükseköğretimden başlama fikrinin temel yapısını oluşturan unsurların Baltacıoğlu'nun yaklaşımında da ortaya konulduğu görülmektedir. Bu iki bakış açısı aynı zamanda ıslahatlara neden yükseköğretimden başlanması gerektiğini de açıklamaktadır.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun eğitimdeki yenileşmeye dair görüşleri, eğitim kademelerindeki eksiklikleri gidermeyi ve öğretim sürecini daha etkili hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, özellikle eğitim kurumlarının fiziksel eksikliklerini gidermeye yönelik adımlar atılması yanı sıra öğrencilere sunulan derslerin teorik ve pratik yönlerini daha dengeli bir şekilde vurgulama amacını taşımaktadır.

İki düşünür de fiziksel altyapının güçlendirilmesinin ötesine geçerek, öğretim sürecindeki niteliksel iyileştirmelere odaklanmaktadır. Bu niteliksel iyileştirme konularından biri de öğretmen konusudur. Öğretmenin teorik ve pratik bilgi birikimi ile öğrencilere rehberlik etmesi, eğitimdeki bu yenileşme çabalarında merkezi bir rol oynamaktadır. Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun öğretmen ile ilgili görüşleri de önemli bir perspektif sunmaktadır.

3.2.4. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Öğretmene İlişkin Görüşleri

Öğretmenleri eğitimin temeli olarak gören Emrullah Efendi, öğretmenliği bir meslek haline getirme çalışmalarına yönelmiştir. Osmanlı eğitim kurumlarında görevli öğretmenlerin niteliği tartışılır bir durumdadır. Herhangi bir kademedeki mezun olanlar, öğretmen olabilecek yeterlilikte görülmektedir. Bunun da ötesinde okula gitmeyenler dahi öğretmen olarak ders verebilmektedir. Ayrıca öğretmen maaşlarının geçinmeye yetecek kadar olmaması öğretmenlerin bu mesleği ikinci bir meslek olarak görmesine neden olmuş ve buna bağlı olarak eğitim-öğretimde birçok aksaklık yaşanmıştır. Bu tür problemler, öğretmenlik mesleğiyle ilgili düzensizliklerin giderilmesi gerektiğini düşündürmüştü ve bu anlamda Emrullah

Efendi somut adımlar atmak için girişimlerde bulunmuştur.

Eğitim öğretimdeki nitelik zayıflığının nedenini memur öğretmenlere bağlayan Emrullah Efendi, ilk olarak memur muallimleri uzaklaştırma girişiminde bulunmuştur. İki iş yapan öğretmenlerin ya memurluğu ya da öğretmenliği seçmesi gerektiği belirtilmiştir. Emrullah Efendi'nin bu şartı ileri sürmesinin en önemli gerekçesi ise eğitime zarar verildiğini düşünmesidir. Bir konuşmasında şu sözleri ifade etmiştir: “öğretmenlik mesleğine yararı olmayıp, zarar veren üç öğretmen zümresi bulunmakta olup, bunlar: Öğretmen okulundan çıkmayan, öğretmenlik bilgisi olmadan öğretmenlik yapanlar, seyyar muallimler ile yıllıkçı öğretmenlerdi.” (Akyüz, 2004, s.188). Öğretmenin aslında ne anlam ifade ettiğini şu şekilde belirtmiştir: “Bir mektebin cüz’i aslisi muallimdir. Saniyen mektebin binası ve esas mektep ve levazımı tedrisiye, salisen kitaplar, talebenin okuyacağı kitaplar ve diğer vesaiiki tedrisiye, rabian talebedir.” (MMZC, 1910). Dolayısıyla muallimler iyi yetişmiş donanımlı kişiler olmalıdır.

Bu metinde öğretmenlik mesleğine zarar verebilecek üç öğretmen zümresi tanımlanmaktadır. İlk olarak, öğretmenlik bilgisine sahip olmayan ve öğretmen okulundan çıkmayan bireylerin öğretmenlik yapmasının mesleğe zarar verebilecek bir durum olduğu belirtilmiştir. Bu, eğitim sürecinin niteliğini olumsuz etkileyebilecek bir durumu ifade etmektedir. İkinci olarak, seyyar muallimler olarak adlandırılan ve belirli bir kurum içinde görev almayan dolaşan öğretmenlerin varlığından bahsedilmiştir. Bu durum, öğrencilerin düzenli bir eğitim almasını zorlaştırabilir ve eğitim sisteminde belirsizliklere neden olabilir. Üçüncü olarak, yıllıkçı öğretmenlerin belirli bir süreyle atanıp sonra değiştirilen öğretmenler olduğu ifade edilmiştir. Bu durum da öğrenciler arasında sürekli bir öğretmen bağlantısının kurulmasını zorlaştırabilir ve eğitim sürekliliğini etkileyebilir.

Emrullah Efendi'ye göre bir mektebin cüz’i aslisi muallim olarak ifade edilmektedir. Saniyen mektebin binası ve esas mektep ve levazımı tedrisiye, salisen kitaplar, talebenin okuyacağı kitaplar ve diğer vesaiiki tedrisiye, rabian talebedir. Bu ifade ile öğretmenin sadece bilgi aktaran bir figür olmanın ötesinde, bir okulun temel unsurunu oluşturduğu ve iyi yetişmiş, donanımlı kişiler olmalarının önemine vurgu yapılmaktadır.

Öğretmenlikle ilgili Emrullah Efendi'nin görüşlerinin ardından, eğitim

alanındaki düşünce ve değerlendirmelere bir başka önemli perspektifi kazandıran İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun görüşlerine bakıldığında da öğretmen, eğitimin merkezinde en önemli aktör olarak görülmektedir.

Eğitim alanında çeşitli kademelerde öğretmenlik yapmış olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, o dönemlerde “Terbiyeci İsmail Hakkı Bey” olarak anılmıştır. Bu unvan, Baltacıoğlu'nun öğretmenlik mesleğine duyduğu içten sevgi ve bağlılığı ifade etmektedir. Baltacıoğlu, öğretmenlik mesleğini büyük bir özveri ve tutkuyla yerine getiren bir eğitimci olarak bilinmektedir. Özellikle yetişecek neslin kusursuz bir şekilde gelişiminde, aile ve çevre faktörlerinden çok eğitimcinin önemli bir rol oynayacağına inanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlik mesleğini büyük bir önemle değerlendirmiş ve toplumun eğitimine olan katkısını vurgulamıştır.

Baltacıoğlu'na göre öğretmenlik sadece bilgi aktarmak ve öğrencilere yazı yazdırmakla sınırlı bir görev değildir. Tam aksine, eğitimi çok boyutlu bir süreç olarak gören Baltacıoğlu, öğretmenlik mesleğinin özel bir nitelik gerektirdiğini savunmaktadır (Baltacıoğlu, 1916). Eski düşünce yapısına sahip, sadece okuma-yazma üzerine odaklanan geleneksel öğretmen profiline eleştiriler yönelten Baltacıoğlu, öğretmen olacak bireylerin belirli özelliklere sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenin toplumda bir rehber olduğu görüşünü şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Mürebbi; terbiye edici değil, kendi kendini terbiye etmesi lazım gelen çocuğun yahut gencin harici şartlarından biridir. Hakiki bir bahçıvan gibi ki sebzelerini yahut ağaçlarını büyütecek yerde, onları yaşama inancı sayesinde kendi kendilerini büyütmeleri için su, gübre, hava, güneş gibi harici şartların varlığına ziyan veren engelleri kaldırır.” (Baltacıoğlu, 1934, s. 2).

Baltacıoğlu'nun bu görüşünde, en etkili öğretmeni tanımlarken sadece süslü ve düzgün konuşan değil, aksine öğrencisinin içsel potansiyelini en etkili bir şekilde ortaya çıkaran bir öğretmen olarak nitelendirmektedir (Baltacıoğlu, 1995, s. 97).

Baltacıoğlu gibi öğretmenlerin pedagojik bilgi sahibi olmasının gerekliliği Emrullah Efendi'nin görüşlerinde de yer bulmaktadır. Emrullah Efendi öğretmenlere hitaben şu sözleri kullanmıştır: “Eğitim ve öğretim görevlisi olarak ülkede ender bir görev yapmaktasınız. Geleceğin esenliğinin sağlanması ve Meşrutiyetin yükselmesi için yurt çocuklarının, ahlaki ve zihni eğitim ile Meşrutiyete uygun bir biçimde yetiştirilmesi gerekir.” Nitelikli bireyler yetiştirilmesinde nasıl ideoloji

benimsenmesi gerektiği konusunda da şu ifadeler yer vermiştir: “Taze dimağı, her sureti kabule müheyya olan çocuğu kendisine yar, ailesine vefakar, vatanına fedakar, devlete ve milletin kanunlarına sadık, insanlığa muhabbetli, fazilete meftun, hukuka hürmetkar, saye muktedir, teşebbüste müçtehit bir insan olmak üzere yetiştirmek, zihnini ve kalbini teşkil etmek.” (Binbaşıoğlu, 1995).

Emrullah Efendi, öğretmenlere yönelik ifadelerinde pedagojik bilgi sahibi olmanın önemini vurgulamış ve eğitim görevlisinin üstlendiği görevin ülkenin geleceği ve Meşrutiyetin yükselmesine katkı sağlamak olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, öğretmenlerin, çocukları ahlaki ve zihinsel açıdan eğitmelerinin, Meşrutiyet ideallerine uygun bireyler yetiştirmenin önemine dikkat çekmiştir.

Emrullah Efendi'nin nitelikli bireyler yetiştirme ideolojisi, çocukların karakterlerini şekillendirmenin ve onları vatanına, devlete, milletin kanunlarına bağlı, insanlık değerlerine saygılı, hukuka saygılı, teşebbüste bulunmaya hevesli, ahlaki değerlere önem veren bireyler olarak yetiştirmenin önemini vurgular. Bu görüş, sadece bilgi aktaran bir öğretmen modelinden ziyade, öğrencilerin karakter gelişimine önem veren bir pedagojik yaklaşımı temsil etmektedir.

Emrullah Efendi'nin ifadeleri, öğretmenlerin sadece ders anlatan değil aynı zamanda öğrencilerin kişisel ve ahlaki gelişimine katkı sağlayan bir rol üstlenmelerini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, sadece bilgi ile değil, ahlaki değerlerle donanmış bireylerin yetiştirilmesine odaklanarak, toplumsal değerlere uygun nesillerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Emrullah Efendi, her ikisi de eğitim alanındaki önemli figürler olarak öne çıkmışlardır. Her iki eğitimci de öğretmenlik mesleğine büyük bir bağlılıkla yaklaşmış, ancak farklı vurgularla ve perspektiflerle öğretmenlik anlayışlarını şekillendirmişlerdir.

Her iki eğitimci de öğretmenlik mesleğinin sadece bilgi aktarımıyla değil, öğrencilerin karakter ve değer gelişimiyle de ilgili olduğuna inanmışlardır. Baltacıoğlu, öğretmenin geniş bir perspektiften değerlendirilmesi gerektiğini vurgularken, Emrullah Efendi ise öğretmenin sadece bilgi değil, aynı zamanda ahlaki ve zihinsel eğitimle de ilgili olduğuna vurgu yapmıştır. Her iki eğitimci de öğretmenin toplumsal bir sorumluluk taşıdığına inanmış ve bu bağlamda öğretmenin karakterin ve değerlerin inşasında önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır.

Emrullah Efendi, öğretmenlik mesleğini tanımlamada önemli bir adım olarak maaş konusunu ele almıştır. Bu doğrultuda sunduğu önerilerle öğretmenlerin sosyal ve ekonomik statüsünü güçlendirmeyi ve devletle olan ilişkilerini düzenlemeyi hedeflemiştir. Öğretmen maaşlarının devlet bütçesinden verilmesi gerektiğini savunan Emrullah Efendi, öğretmenlerin bu şekilde maaşlarını düzenli olarak alabileceklerini ve kimseye boyun eğmeyeceklerini ifade etmiştir. Ona göre halk yalnızca okulların bina yapımında görev almalı, muallimlerin maaşları devlet tarafından karşılanmalıdır. Bu uygulamanın devletin muallimler üzerindeki yetkisi ve denetimi açısından da önemli olduğu vurgulanmıştır (MMZC, 1324-1325). Ancak bu uygulamalara yönelik ilk somut adımlar 1948 yılında atılabiştir (Akyüz, 1999).

Emrullah Efendi'nin vurguladığı temel noktalardan biri, öğretmen maaşlarının devlet bütçesinden karşılanması gerektiği yönündedir. Bu yaklaşım, öğretmenlerin maaşlarını düzenli olarak alabilecekleri bir sistem önermektedir. Devlet tarafından karşılanan maaşlar, öğretmenlerin ekonomik bağımsızlığını sağlamalarına ve dış etmenlere bağımlı olmamalarına imkan tanıyabilir. Ayrıca, bu durum öğretmenlerin devlete bağlılığını vurgulayarak, devletin muallimler üzerindeki yetkisini güçlendirebilir.

Emrullah Efendi'nin öne çıkardığı bir diğer nokta ise, halkın okul bina yapımında görev alması ve bu süreçte öğretmenlerin maaşlarının devlet tarafından karşılanmasıdır. Bu öneri, toplumun eğitim kurumlarına olan katılımını ve sorumluluğunu vurgularken, öğretmenlerin maaşlarının devlet tarafından karşılanmasının da devletin eğitim sistemine olan müdahalesini artırabileceğini belirtmektedir. Ancak bu önerilere yönelik somut adımların ancak 1948 yılında atılabiştir olması, uygulamanın zaman içinde hayata geçirilmesinde yaşanan zorlukları göstermektedir. Bu tür değişikliklere yönelik somut adımların atılması zaman almış olabilir.

Baltacıoğlu'nun öğretmen odağında geliştirdiği görüşlere bakıldığında farklı detaylara dikkat çekildiği görülmektedir. Baltacıoğlu, "Tâlim ve Terbiye'de İnkılâp" adlı eserinde, öğretmenin dersini etkili bir şekilde planlaması ve sunması konusunda önemli eleştirilerde bulunarak çözüm yolları önermiştir. Ona göre bir dersin niteliği, sadece hafızayı bilgilerle doldurmak veya hayal gücünü şişirmekle sınırlı olmamalıdır. Bu tür bir ders, eğitim açısından yetersizdir. Baltacıoğlu'nun vurguladığı nokta, bir dersin sadece bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda

öğrencinin elini, gözünü, dikkatini, muhakemesini eğitmesi gerektiğidir. Bir dersin etkili olabilmesi için duyguları geliştirmesi, iradeyi harekete geçirmesi, girişimciliği, azmi ve dayanıklılığı teşvik etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde bir ders, öğrencinin bilişsel ve duygusal gelişimine katkıda bulunarak eğitim açısından yararlı olabilir.

Baltacıoğlu'nun bu görüşleri, sadece bilgi transferi değil, aynı zamanda öğrencinin bütünsel gelişimini hedefleyen bir eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Eğitimde çeşitli becerilerin ve değerlerin kazandırılmasının önemine vurgu yaparak, öğretmenin dersi zenginleştirici, etkileşimli ve öğrenci merkezli bir şekilde tasarlaması gerektiğini ifade etmektedir (Baltacıoğlu, 1995).

Emrullah Efendi'nin vurguladığı maaş konusu daha çok öğretmenlerin ekonomik durumuna odaklanırken, Baltacıoğlu, öğretmenin pedagojik etkinliği ve öğrenci merkezli bir eğitim anlayışına vurgu yaparak, dersin içeriğine ve uygulamasına odaklanmıştır. Emrullah Efendi devletin rolünü güçlendirmeyi vurgularken, Baltacıoğlu daha çok öğretmenin profesyonelliği ve öğrenci odaklı bir eğitim sistemi üzerinde durmuştur.

Emrullah Efendi'nin ıslahatlara yönelik adımlarında diğer uygulamalarında görüldüğü gibi niteliğe önem verdiği kadar öğretmenlik mesleğiyle ilgili düzensizlikleri çözmek için önerilerde bulunmaktadır. “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun Layihası” ile öğretmenler arasında ayrıma yol açan makamları kaldırmayı hedeflemiştir. Asli muallim olabilmek için belli bir süre geçmesi gereken (ehliyetname usulü) ve süre tamamlandığında sınav yapılarak muallim halifesi olan kişi asli muallim olabilecekti. Muallim halifesi, muallimin yardımcısı, staj yapan öğretmen anlamına gelmektedir. 1 Mart 1910 yılında diplomasız öğretmen çalıştırıldığına dair gelen bir şikayet üzerine diplomasız öğretmenlerin ehliyetname almaları gerektiği bildirilmiş ve eğer bu uygulamaya ters düşen bir durumla karşılaşırsa kanun gereği cezalandırılacağı meclis kararı olarak belirtilmiştir (Batır, 2007). Ehliyetname ile ilgili ciddi tedbirlerin alınması Emrullah Efendi'nin öğretmenin niteliğine önem verdiği kadar denetim konusuna da önem verdiğini göstermektedir.

Öğretmenlerin donanımlı hale gelmesi için hizmet içi eğitim kursları başlatan Emrullah Efendi, müfettişleri görevlendirerek muallimleri hizmet içi kurslarda

yetiştirme işinden sorumlu tutmuştur (Ergün, 1982). Öğretmen yetiştiren okulları da yatılı hale getirmeye çalışan Emrullah Efendi, bu hedefine büyük oranda ulaşmıştır. Öğretmen okullarını (Darülmualiminler) yatılı okula dönüştürme uygulamasının nedeni ise devletin kontrolünde yetişen öğretmenlerin yine devletin istediği yere gönderilmesini sağlamaktır. Emrullah Efendi bir konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir: “Benim bütün ümidim Dârülmualiminlerdedir. Muallimler köye gitmeli, köyü aydınlatmalıdırlar. Köyün de muallimi nâsıhı, velinimetini olmalıdır. Biz böyle muallim istiyoruz.” (MMZC, 1910).

Sağlam bir öğretmen yetiştirme politikası takip eden Emrullah Efendi, kapanan öğretmen okullarını açtırmış, İstanbul’da yeni yatılı öğretmen okulu kurmuş, idadi öğretmenlerini yetiştirmek için “Dârülmualimîn-i Aliye” kurmuştur (MMZC, 1326). Eğitim alanıyla ilgili birçok uygulaması olan Emrullah Efendi, yaptığı çalışmalar içerisinde öğretmen yetiştirme uygulamalarını çok beğendiğini bu kurumun düzeninin Avrupa’da bile olmadığını dile getirmiştir (MMZC, 1326). İstanbul Erkek Muallim Mektebi, sonradan açılan muallim mekteplerine örnek teşkil edecek nitelikte bir okul olarak örnek gösterilebilir. Bu okul, pedagojik usullerle verilen eğitimin yaygınlaşmasını sağlamıştır (Atuf, 1932).

Emrullah Efendi’nin öğretmen yetiştirme politikaları, eğitim alanındaki önemli reform girişimleri arasında yer almaktadır. İlk olarak, öğretmenlerin donanımını artırmak amacıyla hizmet içi eğitim kursları başlatarak müfettişleri görevlendirmesi, öğretmenlerin profesyonel gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Bu, öğretmenlerin güncel pedagojik bilgilerle donatılmalarını ve daha etkili bir şekilde öğrencilere rehberlik etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Emrullah Efendi’nin öğretmen yetiştiren okulları yatılı hale getirme çabaları da dikkat çekicidir. Öğretmen okullarını yatılı okullara dönüştürme uygulamasının arkasındaki temel hedef, devletin kontrolünde yetişen öğretmenleri daha etkin bir şekilde yönlendirmek ve istediği bölgelere göndermek olarak öne çıkmaktadır. Bu, öğretmenlerin köylerde görev yapmalarını ve eğitimle aydınlatma misyonunu daha etkili bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak amacıyla taşımaktadır. Emrullah Efendi’nin ifadesinde bu amaç açıkça görülmektedir: “Muallimler köye gitmeli, köyü aydınlatmalıdırlar.”

Emrullah Efendi’nin kapatılan öğretmen okullarını açtırma çabaları ve İstanbul’da yeni yatılı öğretmen okulu kurma girişimleri, eğitim alanındaki eksiklikleri giderme amacıyla taşımaktadır. Özellikle “Dârülmualimîn-i Aliye” gibi kurumlar,

öğretmenlerin daha nitelikli bir şekilde yetişmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca bu kurumlar aracılığıyla idadi öğretmenlerini yetiştirerek öğretmen kadrolarını güçlendirmeye yönelik çalışmalara imza atmıştır.

Emrullah Efendi'nin öğretmen yetiştirme uygulamalarını beğenmesi ve bu kurumların düzeninin Avrupa'da bile olmadığını ifade etmesi, yaptığı çalışmaların kalitesine ve yenilikçiliğine vurgu yapmaktadır. İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nin pedagojik yöntemleriyle verdiği eğitimin yaygınlaşmasının, eğitimde çağdaş usullerin benimsenmesine ve yayılmasına önemli bir örnek teşkil ettiği belirtilmektedir. Bu, eğitimdeki dönüşüm çabalarının somut sonuçlarını yansıtmaktadır.

Baltacıoğlu'nun öğretmene yönelik görüşleri, eğitimdeki önemli bir role vurgu yapmaktadır. Baltacıoğlu'na göre bir öğretmende bulunması gereken en temel özelliklerden biri, bireyi doğru bir şekilde tanıma yeteneğidir. Öğretmenin, öğrencilerini anlamak ve onlara uygun bir rehberlik yapabilmek için yardımcı ve yönlendirici bir rol üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu, öğretmenin sadece bilgi aktaran bir figür olmaktan öte, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını anlayarak onlara daha etkili bir şekilde eğitim sağlamasını ifade etmektedir (Baltacıoğlu, 1938).

Baltacıoğlu, "Pedagojide İhtilâl" adlı eserinde öğretmen tiplerine de değinmiştir. Ona göre gerçek anlamda başarılı bir öğretmen, sadece bilgiyi aktarmayan, aynı zamanda öğrencilerini anlama, düşünce kapasitelerini geliştirme ve yaratıcılıklarını ortaya çıkarma konusunda çaba gösteren bir kişidir. Bu öğretmen tipi, öğrencilerini sadece bilgi depolayan plaklar olmaktan çıkarır ve onları kendi çaplarında bulucu, yapıcı, yaratıcı bireyler haline getirir. Baltacıoğlu'nun öne çıkardığı "yaratıcı öğretmen" tipi, eğitimde bir dönüşümü simgeler ve öğrencilerin katılımını, düşünce yeteneklerini ve yaratıcılıklarını teşvik eder (Baltacıoğlu, 1964).

Baltacıoğlu, öğretmenlerden sadece alan bilgisi değil, aynı zamanda felsefi bir kültüre de sahip olmalarını da beklemektedir. Baltacıoğlu, öğretmenin temel amacının sadece ders okutmak değil, aynı zamanda çocuklarda ve gençlerde milli ideali geliştirmek olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısıyla, Baltacıoğlu öğretmene çeşitli roller yükleyerek, sadece bilgi aktaran bir figür olmanın ötesinde, öğrencilerin karakter gelişimine ve milli değerlere katkıda bulunma sorumluluğunu vurgulamaktadır. Baltacıoğlu'na göre öğretmenin her yönden çeşitli bireyleri

yetiştirebilecek şekilde tam donanımlı olması gerekmektedir. Bu, öğretmenin sadece ders konularına odaklanmak yerine öğrencilerin farklı özelliklerini anlama ve destekleme becerilerine sahip olması gerektiğini göstermektedir. Öğretmenlik mesleğini gerçekleştirecek kişilerin aynı zamanda milli özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulayan Baltacıoğlu, Türkiye'nin istediği yeni nesli yetiştirememe sorununu, okulların modern teknikleri edindirme yerine sadece bilgi aktarmaya odaklanmalarına bağlamaktadır. Bu bakış açısıyla, Baltacıoğlu, öğretmenlik mesleğinin çok boyutlu ve toplumsal bir sorumluluk içerdiğini savunmaktadır (Giorgetti, 2008, s. 725).

Emrullah Efendi ile Baltacıoğlu'nun öğretmen ve öğretmenlik mesleğiyle ilgili görüşlerinde öğretmenin eğitimdeki rolünü kritik bir önem taşıdığı yönünde açıklamışlardır ve öğretmenlerin daha etkili, donanımlı ve toplumlarına değer katıcı bireyler olmaları gerektiğini vurgusunu yapmışlardır. İki düşünür de öğretmenlerin donanımını artırmak, güncel pedagojik bilgilerle donatmak amacıyla hizmet içi eğitim kurslarının başlatılmasını desteklemişlerdir. Her ikisi de öğretmenlerin sürekli olarak gelişim göstermelerini ve eğitim alanındaki yeniliklere ayak uydurmalarını önemsemişlerdir. Her iki düşünür de öğretmenlerin rolünü sadece bilgi aktaran bir figür olmaktan öteye taşıyarak, öğrencilere milli idealleri benimsetme ve bu değerleri geliştirmeye yönelik bir misyon yüklemişlerdir. Emrullah Efendi'nin "Muallimler köye gitmeli, köyü aydınlatmalıdırlar" ifadesi, öğretmenlerin toplumlarına yönlendirici bir rol üstlenmelerini vurgular. Bu da Baltacıoğlu görüşündeki öğretmenin rehber rolüyle örtüşen bir bakış açısıdır.

Her iki düşünür de öğretmenlik mesleğini sadece bilgi transferi değil, aynı zamanda karakter gelişimi ve toplumsal değerlere katkı sağlama süreci olarak görmüşlerdir. Baltacıoğlu, öğretmenin bireyi doğru tanıma yeteneğini vurgulayarak, öğrencilere uygun rehberlik yapma gerekliliğini belirtmiştir. Emrullah Efendi'nin görüşlerinde bu kadar spesifik bir vurgu belirtilmemiş, ancak genel olarak öğretmenin toplumunu ve öğrencilerini anlama kabiliyetinin önemli olduğu ifade edilmiştir.

SONUÇ

Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yaşadıkları dönem, siyasi karışıklıkların yoğun olarak yaşandığı ve siyasi iradenin toplum üzerindeki baskısının hissedildiği bir dönem olarak tanımlanabilir. O dönemdeki eğitim anlayışına karşı çıkarak bir dizi ıslahat gerçekleştirmek için tüm gücüyle mücadele eden Emrullah Efendi ve kaleme aldığı eserlerle eğitimin ne olduğunu nasıl olması gerektiği konusunda yol haritası çizen İsmail Hakkı Baltacıoğlu, dönemindeki pedagoji, felsefe, sanat yönü güçlü iki önemli isimdir. Bu iki eğitim felsefecisinin eğitim olgusuna yaklaşımı, eğitim kademelerini ele alış biçimleri konusunda ortaklıklara rastlandığı kadar farklılıklar bulunduğu da dikkat çekmektedir.

Araştırmada Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri ve uygulamaları ele alınmıştır. İki reformcunun eğitim olgusu, eğitim kademeleriyle ilgili uygulamaları ve öğretmen faktörüne ilişkin görüşleri incelenmiştir. Her iki düşünür de eğitimde bireyin gelişimini merkeze alan bir pedagojik yaklaşım benimsemiştir. Eğitimin, sadece bilgi aktarımı olmayıp aynı zamanda bireyin geniş bir perspektifte gelişimini kapsayan bir süreç olduğunun altını çizmişlerdir.

Eğitim sürecinde bireyin karakterinin sağlamaştırılması ve toplumsal bir varlık haline getirilmesi hedefi ortak bir tema olmuştur. Her iki düşünürün de insan ve ahlak ilişkisine vurgu yaparak bireyin ruhundaki iyi niteliklerin kökleştirilmesi ile bireyin karakterinin sağlamaştırılmasına odaklanmışlardır. İki düşünür de eğitimin sadece teorik bilgiye değil, aynı zamanda pratik becerilere odaklanması gerektiğini savunmuşlardır.

Entelektüel ve pratik becerilerin bir arada kazandırılmasını vurgulayarak, öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaşacakları durumlarla başa çıkma yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Her iki düşünür de eğitimin, millî kimlik, din, vatan sevgisi gibi toplumun temel değerleriyle uyumlu olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Eğitimin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir perspektifle şekillendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun okul kademelerine yaklaşımlarında her iki düşünür de ilkökul eğitiminde pratik bilgilerin önemini vurgulamaktadır. Her iki düşünür de ilkökulların çocuklara millî kimliği ve kültürü benimseten kurumlar olması gerektiğini savunmaktadır.

İki düşünür de ilkökulların temel rolünün çocuklara temel bilgileri öğretmek ve onları hayata hazırlamak olduğunu savunmaktadır. İki düşünürün farklı görüşlere sahip olduğu hususlar da mevcuttur. Emrullah Efendi'nin önerdiği ilköğretim programı, medeni ve kanuni bilgiler, din bilgisi, ahlak bilgisi, coğrafya, tarih gibi dersleri içerirken; Baltacıoğlu ise daha çok genel eğitim ve teknik becerilerin kazandırılmasına hizmet eden bir içeriği savunmaktadır. Bu sonuç, eğitim programlarına yönelik farklı öncelikleri yansıtmaktadır.

Emrullah Efendi, ortaöğretimle ilgili görüş ve uygulamalarında yapısal değişikliklere yönelik aksiyon almış, okullardaki fiziki koşulları iyileştirmeye yönelik görüşlerini hayata geçirmek için planlar yapmış ve bir kısmını başarıyla gerçekleştirmiştir.

Emrullah Efendi, ortaöğretimde disiplin sorunlarıyla da ilgilenmiş ve bu bağlamda öğretmen ve okul yöneticileriyle ilgili planlar yapmıştır. Buna karşın Baltacıoğlu görüşlerinde ortaöğretimle ilgili eğitimin niteliğinin nasıl artırılacağı konusu odak nokta olmuştur. Dolayısıyla iki düşünürün ortaöğretimle ilgili görüş ve uygulamalara yönelik farklı odaklarda kafa yordukları anlaşılmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında Emrullah Efendi'nin Maarif Bakanı olmasının etkisi büyüktür. Bakan olarak okulların fiziki koşulları ve disiplin sorunları önemli bir mesele olarak devamlı olarak önüne getirilmektedir. Bu sorunları halletmeden eğitimin niteliğiyle ilgili derinlemesine bir görüş geliştirmemiştir denilebilir.

Baltacıoğlu, Emrullah Efendi'nin izlediği yolu eleştirerek, eğitimde alışlagelmiş değişikliklerin yerine daha derinlemesine ve etkili unsurların dikkate alındığı bir eğitim anlayışı benimsemeyi önermiştir. Öğretim yöntemleri ve öğrencilere tanınan özgürlük konularında detaylı ve derinlemesine bir anlayış oluşturmanın önemine vurgu yapmıştır. Baltacıoğlu'nun görüşleri, eğitimin aktarılma biçimiyle ilgili olarak Emrullah Efendi'nin bakış açısından daha detaylı ve derinlemesine bir anlayışa sahiptir.

Emrullah Efendi dönemindeki düzensizliklerin fazla olması, eğitimin nasıl aktarılacağı ve öğrenciye özgürlük alanı yaratma konularının öncelikli olarak ele alınamamasına neden olmuştur. Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun görüşlerinin en fazla örtüştüğü husus, yükseköğretimle ilgilidir. Yükseköğretimle ilgili görüşler incelendiğinde, ıslahatlara yukarıdan başlamanın gerekliliği üzerine Tuba Ağacı Nazariyesiyle dikkatleri üzerine çeken Emrullah Efendi'nin görüşlerinin Baltacıoğlu tarafından da benimsendiği ve aynı doğrultuda bir yenileşmenin savunulduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Her iki düşünür de eğitimdeki eksiklikleri gidermeye yönelik çabaların yükseköğretimden başlatılmasının nedenlerini açıklamışlardır.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu, eğitimde hürriyetin ilim üretiminin önemli bir şartı olduğu konusunda ortak bir bakış açısına sahiptir. Emrullah Efendi, Darülfünunların diğer ülkelere örnek teşkil edecek düzeye getirilmesi için aksiyonlar almıştır. Baltacıoğlu da benzer şekilde küresel ilerlemelere uyum sağlayan bir yükseköğretimi savunmuştur.

Emrullah Efendi yükseköğretim için yurt dışından hocaların getirilmesi fikrine her zaman kıymet vermiş ancak Baltacıoğlu, hoca sorununun çözümü için yurt dışından hoca getirmenin uygun olmadığını öne sürmüştür. Bu durum her iki düşünür yükseköğretimde istihdam edilmek istenen uzmanlarla ilgili farklı görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Emrullah Efendi ve Baltacıoğlu'nun ortak görüşü, eğitimdeki değişikliklerin öncelikle bir bilinçlendirme sürecini içermesi gerektiğidir. Halka üniversitenin anlamı, rolü ve temel prensipleri hakkında bilinç kazandırmanın önemine vurgu yapmışlardır. Bunun nedeni ıslahatların başlangıç noktasının yükseköğretim olması gerektiğine halkın ikna edilmesidir.

İki düşünür de öğretmenin teorik ve pratik bilgi birikimi ile öğrencilere rehberlik etmesinin, eğitimdeki niteliksel iyileştirmelerde merkezi bir rol oynaması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Öğretmen konusundaki bu niteliksel iyileştirmeler, eğitim sürecinde daha etkili bir öğrenme deneyimi sunmayı amaçlamaktadır.

Her iki eğitimci de öğretmenin toplumsal bir sorumluluk taşıdığına inanmış ve öğretmenin karakterin ve değerlerin inşasında önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Emrullah Efendi, öğretmenlik mesleğine büyük bir bağlılıkla yaklaşmış ve bu mesleği önemli bir toplumsal hizmet

olarak görmüşlerdir.

Her iki düşünürün öne çıkardığı eğitim politikaları ve reform önerileri, o dönemin eğitim sistemiyle ilgili sorunları ve çözüm önerilerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu, mevcut eğitim politikalarını değerlendirmek ve gelecekteki reform çabalarını yönlendirmek için önemli bir referans sağlayabilir. Her iki düşünürün öğretmen ve öğrenci ilişkisine dair görüşleri, eğitimdeki bu temel ilişkinin nasıl şekillenmesi gerektiği konusunda değerli öneriler içermektedir. Emrullah Efendi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun görüşleri, günümüzdeki eğitim tartışmalarına katkıda bulunabilir. Bu düşünürlerin öne sürdüğü fikirler, çağdaş eğitim sistemlerini ve politikalarını anlamak ve geliştirmek için bir temel oluşturabilir. Dolayısıyla bu alandaki araştırmaların sayısının artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ş. D. (2009). *Eğitimde bir üstad Satı Bey'i tanımak*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Ağaoğlu, A. (2011). *Serbest fırka hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmed Rasim, Muhîtü'l-maârif-Ansiklopedi, Sabah, 24 Kânûn-ı sâni 1326, sy. 7678. 53. kaynak
- Akar, İ. (1996). *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim ve kültür görüşleri üzerine araştırma*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Akbayar, N. (1984). *Ansiklopediciliğimizin ilk 80 yılı, Türkiye'de dergiler ansiklopediler (1849-1984)*. İstanbul: Gelişim.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1999'a)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akyüz, Y. (2004) Emrullah Efendi'nin öğretmen sorunlarına ilişkin başlıca görüşleri ve yaptıkları. *Lüleburgazlı Maarif Vekili Emrullah Efendi Ulusal Sempozyumu Tebliği* (ss. 150-153), Kırklareli.
- Alkan, C. (1995). Reform pedagojisi, eğitim bilimleri, okul reformu, öğretmen eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad. *Türkiye'de Modern ve Bilimsel Pedagojinin Oluşumu Seminer*. Ankara.
- Alpyağlı, R. (2023). *İlm-i hikmet / felsefe, modern felsefe üzerine Türkçedeki ilk telif metin*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Altın, H. (2008). Ethem Nejat ve eğitim tarihimizdeki yeri. *Turkish Studies*. 3(4), 73-96.
- Arslan, A. (1995) *Darülfünundan üniversiteye*. İstanbul: Kitabevi.
- Atuf, N. (1932). *Türkiye maarif tarihi hakkında bir deneme ikinci kitap*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- Ayni, M. A. (2007). *Darülfünun tarihi*. İstanbul: Kitabevi.
- Aytaç, K. (1978). Baltacıoğlu'nun eğitim sisteminin ana gelişimi. *Yeni Adam*, 921, 4-9.
- Aytekin, H. (1991). *İttihat ve terakki dönemi eğitim yönetimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Baltacıoğlu, A. (1950a). *Politikacılar*. Yeni Adam.

- Baltacıoğlu, İ. H. (1921). *Maarifte bir siyaset, hayat kütüphanesi*. Necm İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1940). Hayatım 125, *Yeni Adam*, Sayı: 295, 14.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1951). Talihsiz Atatürk. *Yeni Adam*, Sayı: 696, s.3.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1954). Halk Partisi neden yenildi. *Yeni Adam*, Sayı: 745, 2.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1958). Din Yolu dergisi nasıl çıktı nasıl kapandı. *Yeni Adam*, Sayı: 760, 3-6.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1969). Hayatım 10. *Yeni Adam*, Sayı: 811, 7.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1978). Bir avuç toprak. *Yeni Adam*, Sayı: 921, 1.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1998). *Hayatım* (Haz. Ali Y. Baltacıoğlu). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1936b). Hayatım 10. *Yeni Adam*, 151, 14-15.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1916). *İzmir konferansları*. İzmir: Selanik Matbaası,.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1923). *Terbiye dersleri*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1927). *İlkmekteplerin müfredat programı*, İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1932). *Terbiye*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1934). Liseler nasıl ıslah edilmelidir? *Yeni Adam Gazetesi*, Sayı: 5, 2.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1936a). Hayatım 16. *Yeni Adam*, Sayı: 157, 18.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1937). Hayatım. *Yeni Adam*, Sayı: 166, 18.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1938). *Toplu tedris*. İstanbul: Sebat Basımevi
- Baltacıoğlu, İ.H. (1939). *Sosyoloji*. İstanbul: Sebat Basımevi.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1942). *İçtimai mektep*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1943). *Türk'e doğru*. İstanbul: Kültür Basımev,.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1944a). *Öğretmen*. İstanbul: Kültür Basımevi.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1944b). *Rüyamdaki okullar*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası
- Baltacıoğlu, İ.H. (1944c). İlköğretim davası niçin ulusal bir davadır?, *Yeni Adam Gazetesi*, Sayı: 510, 2.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1945). *Battıya doğru*. İstanbul: Sebat Basımevi. ss. 163.

- Baltacıoğlu, İ.H. (1950b). Düşündüğüm okul. *Yeni Adam*, Sayı: 651, 2.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1952). Milletlerarası VII' inci sosyoloji kongresi. *Yeni Adam*, Sayı:725, 1-7.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1964). *Pedagojide ihtilâl*. İstanbul.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1966). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Matbaa,
- Baltacıoğlu, İ.H. (1967). *Kültürce kalkınmanın sosyal şartları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1975). Ulusları yaratan üç etken: Din, dil, sanat. *Yeni Adam*, Sayı: 887, 4.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1995). *Tâlim ve Terbiye'de inkılâp*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Başbakanlık Arşivi (1326). *İrade-Maarif*, Z-I.
- Başbakanlık Arşivi (1326). *Tahsil-i ibtidaiyi idare ve teftiş ile muvazzaf memurinin vezaifine müteallik Nizâmname Lâyihası*. B.E.O. No: 283196 Düstur, 2. tertip, II. Cilt, ss. 404-415.
- Başbakanlık Arşivi (1910). *İrade-Maarif*.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). 490.1.0.0/578.2299.7.
- Batır, B. (2007). İkinci Meşrutiyetten Tevhit-i Tedrisat'a Türkiye'de ilköğretim (1908- 1924). Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, İstanbul.
- Bavagra, Ü. (2016). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda bir eğitim modeli: Rüyamdaki okullar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de eğitim bilimleri tarihi*. İstanbul: MEB.
- BOA (1393). *Şura-yı Devlet*, 1393/2, lef 17.
- Cuda, M. (1978). Ulu Baltacıoğlu. *Yeni Adam*, Sayı 921, 34-50.
- Cumhuriyet (1930). *S. Fırka umumi kâtibi geldi* (6 Teşrinisani 1930). No:2335.
- Çankaya, A. (1968). *Yeni mülkiye tarihi ve mülkiyeliler III*. Ankara: Mars Matbaası.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca - Türkçe ansiklopedik lügat*, Ankara: Doğuş Matbaası.
- Dikici, A. (1986). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kültür ve eğitim kavramı üzerine bir inceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Uludağ Üniversitesi*, Bursa.
- Doğan, İ. (2012). *Türk eğitim tarihinin ana evreleri: kurumlar, kişiler ve söylemler*.

Ankara: Nobel.

- Doğan, R. (1998). II. meşrutiyet dönemi eğitim hareketlerinde din eğitimi öğretimi. *AÜİF Dergisi*, XXXVIII, Ankara: Ayrıbasım.
- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet döneminde darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), 1-46.
- Dölen, E. (2009). *Türkiye üniversite tarihi I Osmanlı döneminde darülfünun*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Duru, K.N. (1957). *İttihat ve terakki hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.
- Ekmeleddin, İ. (2010). *Darülfünun: Osmanlı'da kültürel modernleşmenin odağı I-II*. İstanbul: İslâm Konferansı Teşkilatı İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- Emrullah Efendi (1318). *Muhîtu'l-Maarif*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Emrullah Efendi (1326). M.M.Z.C, 27 Kânunuevvel 1326, 648.
- Emrullah Efendi (1330). *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1327 senesi dördüncü kongresinde tanzim olunan siyasi programa dair izahname*. İstanbul.
- Erarslan, L. ve Karadoğan, U.C. (2015). *Terbiye ve iman*. Ankara: Maya Akademi.
- Erdoğan, İ. (2018). *Cumhuriyetçi muhafazakâr İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir eğitim inkılapçısının hayatı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. C. IV. İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1982). Emrullah Efendi hayatı-görüşleri-çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 30(1-2), 7-35.
- Ergün, M. (1986). 20. yüzyıl başlarında Türk eğitiminin amaçları konusundaki tartışmalara mukayeseli bir bakış. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 20, 63-67.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908 1914)*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Giorgetti, F. M. (2008). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu: Bir ömür pedagoji. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 713-726.
- Göçmen, M. (1995). *İsviçre'de Jöntürk basını ve Türk siyasal hayatına etkileri (1889-1902)*. İstanbul: Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1973). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri I*. İstanbul.
- Gövsa, İ.A. (1933). *Meşhur adamlar*. İstanbul: Sedat Simavi.
- Guenon, R. (2009). *Modern dünyanın bunalımı*. Ankara: Hece Yayınları.

- Günay, C. A. (2019). Köy öğretmen okullarının Osmanlıdaki kökleri. *Araştırma Makalesi*, 7(2), 1-22.
- Güngör, M. (2008). Çağının önünde koşan bir aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 54-64.
- Hanioğlu, M.Ş. (1985). *Bir siyasal örgüt olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İkdam, 17 Ocak 1910, No: 5507, s.3.
- İpek, M. (2002). Bir eğitim bakanı olarak Emrullah Efendinin eğitim felsefesi politikaları ve uygulamaları 1908- 1914. Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). Bir halk adamı olarak aydının portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Türk düşünce serüveni: genç aydınlanmanın erken aydınları. *Doğu Batı Dergisi*, 16, 199-217.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). Bir halk adamı olarak aydının portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Doğu Batı*, 16, 199-217.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015). *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Doğu Yayınları.
- Kahraman, A. (2020). Muhîtü'l-maârif. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXI, 40.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi-kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kavcar, C. (1974). *II. Meşrutiyet devrinde edebiyat ve eğitim*. Ankara AÜEF Yayınları.
- Kaya, G. (2020). Osmanlı bilimsel/entelektüel alanının özerkleşmesi yolunda bir çaba: Bilgi mecmuası (1913-1914). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar (32), 85-109.
- Kaygısız, İ. (1997). Eğitim felsefesi ve Türk eğitim sisteminin felsefi temelleri. *Eğitim ve Yaşam*, 8, 5-15.
- Kazıcı, Z. (1995). Emrullah Efendi. *Türk İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XI, 165.
- Kirby, F. (2018). *Köy Enstitüleri*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: TTK.
- Kolçak, S. (1968). *İ.H. Baltacıoğlu eğitimin felsefesini yapan pedagog*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Levend, A.S. (1973). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: TTK.
- Levend, A.S. (1960). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri*. Ankara: Dil

Derneği Yayınları.

MMZC, 2 Teşrinisani 1327, 327.

MMZC.; 27 Mayıs 1326, 2197.

M.S. Maarif teftişatı, *Sabah gaz.*, 23 Mart 1912.

Maarif Teşkilâtı (1912). Maarif-i Umumiyye Teşkilâtı Hakkında Nizâmnâme ve esbab-ı mucibe mazbatası. *Sabah gazetesi*, 16 Şubat 1912, İstanbul.

Meclis-i Mebusan (1912). *Levâiyh ve Tekâlif-İ Kanuniye ve Encümen Mazbataları*, Devre: II, İçtima Senesi: I, Sene: 1328.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 20 Kânunuevvel 1326, 638-639.

Mehmet Nizami (1913). İlm-ü terbiye ve tedris maarif nazırı Emrullah Efendi'nin Darü'l Fünun'da takrir eyledikleri usul-ü terbiye ve tedris notları. *Ümmet Dergisi*, 16(6), 14-15

Mert, Ö. (2006). *Emrullah Efendi'nin II. Maarif Nazırlığı Dönemi, Türk Milli Eğitim Sistemi ve Lüleburgazlı Maarif Nazırı Emrullah Efendi*. İstanbul: Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları.

Milliyet (1930). Siyasetle ilim bir arada birleşemez. *Milliyet*, (15 Teşrinievvel 1930), No:1681.

MMZC, 11 Ocak 1911 (29 Kanunuevvel 1326), C.2, İnikad: 24, s.129.

MMZC, 15 Kasım 1911 (2 Teşrinisani1327), C.2, İnikad:16: 449).1.kynk

MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.1, İnikad: 101, s.62.

MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.1, İnikad: 107, s. 61.

MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.1, İnikad: 107, s.63.

MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.6, İnikad: 107, s.60.

MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.6, İnikad: 107, s.60.

MMZC, 8 Haziran 1910 (26 Mayıs 1326), C.6, İnikad: 108, s.105.

MMZC, 8 Haziran 1910 (26 Mayıs 1326), C.6, İnikad: 108, s.121.

MMZC, 9 Ocak 1911 (27 Kanunuevvel 1326), C.2, İnikad: 23, s.96, 97.

Mustafa Satı Bey (2002). *Eğitim ve toplumsal sorunlar üzerine konferanslar*. (Haz. O. Kafadar ve F. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Obuz, Ö. (2015). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun düşünce dünyası. Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eskişehir.

- Oğuzkan, F. (Haz.). (1996). *Baltacıoğlu yaşamı ve hizmetleri*. Ankara: Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- Olgun, K. (2013). İkinci Meşrutiyet Osmanlı basınında bir eğitim kurumu olarak Darülfünun 1908-1912. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 187.
- Osman Zeki Bey (2016). *Kıymetdar hatıralarımdan bizde Maarif-i İptidaiyye*, (Haz. İ. C. Türk), İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Örikağasızâde, H. S. (2007). *Sultan Abdülhamit devri hatıraları* (Haz. A. A. Yörük). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Öymen, H.R. (1978). Baltacıoğlu ve yeni adam. *Yeni Adam*, 921, 10.
- Özgül, M. K. (2007). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e klâsik edebiyat çalışmaları (1839-1922). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 47-172.
- Sabah, 17 Ocak 1910, No: 7299, s.2.
- Sâtı Bey (1912). Maarif Nezaretinin yeni teşkilâtı. *Sabah gazetesi*, 24 Nisan 1912.
- Satı Bey (1918). Meşrutiyetten sonra Maarif tarihi. *Maarif Dergisi*, II(19), 660-661.
- Somar, Z. (2000). Aydınlar kenti İzmir: Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın anıları (Haz. Y. Aksoy). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Sürücü, Ö. (2022). Yapısal fonksiyonalist kuram bağlamında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim hakkındaki görüşleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Adıyaman.
- şahin, M. ve Tokdemir, M. A. (2011). II. meşrutiyet döneminde eğitimde yaşanan gelişmeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 851-876.
- şener, S. İ. (1996). Hakkı Baltacıoğlu yaşamı ve hizmetleri. İçinde A. F. Oğuzkan (Edt.), *Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı* (ss. 63-76). Ankara: Gün Ofset.
- şeref, A. (1340). *Tarih musâhabeleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Tanin, 1 Nisan 1910 (19 Mart 1326), no:567, s.2.
- Tanin, 16 Ocak 1911 (3 Kanun-ı Sani 1326), no: 851, s.1.
- Tanin, 2 Aralık 1910 (19 Teşrinisani 1326), no: 809. s.2.
- Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati, 1. fasıl, Md: 4, İstanbul-1329, Matbaa-i Amire.
- Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati, 1. fasıl, Md: 4, İstanbul-1329, Matbaa-i Amire.
- Telli, H. İ. (1996). *Hakkı Baltacıoğlu yaşamı ve hizmetleri*. İçinde A. F. Oğuzkan (Edt.), *Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı* (ss. 77-93). Ankara: Gün

Ofset.

- Tezcan, M. (1981). *Eğitim sosyolojisine giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Yayınları.
- Toprak, Z. (1987). Türk bilgi derneği (1914) ve bilgi mecmuası. İçinde E. İhsanoğlu (Edt.), *Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri*. İstanbul: IRCICA.
- Tozlu, N. (1989). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerine bir araştırma*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tozlu, N. (2015). *İsmail Hakkı Baltacıođlu, Tanzimat'tan günümüze Türk dūřünürleri–Cumhuriyet'ten günümüze bilimsel felsefi dūřünce temsilcileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tunaya, T. Z. (1999). *Türkiye'de siyasal partiler 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi (1968). *Emrullah Efendi*. C. XV. Ankara.
- Türk Ansiklopedisi* (1980). Ankara: Milli Eğitim Basımevi, C. 28, 173-174.
- Türkkan, Y. (2008). Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934-1938). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara.
- Uşaklıgil, H. Z. (1936). *Kırk yıl IV*. İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat AŞ.
- Uşaklıgil, H. Z. (1987). *Kırk yıl*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Uz, F. (2019). İnkılap'tan ihtilale eğitim: Pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.
- Ülken, H. Z. (1962). *Siyasi Partiler ve Sosyalizm*. İstanbul.
- Ülken, H.Z. (2015). *Türkiye'de çağdaş dūřünce tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Üstel, F. (2010). *İmparatorluktan ulus-devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, H. C. (2002). *Tanıdıklarım*. İstanbul: YKY.
- Yeni Tasvir-i Efkâr gazetesi (1910). *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 3 Mart 1326, ss. 705-716.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, H. A. (1994). *Türkiye'de ortaöğretim*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı.
- Yücel, H.A. (1946). *Cumhurbaşkanları, başbakanlar ve millî eğitim bak. Millî eğitimle ilgili söylev ve demeçleri cilt 2*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.